

ЗУРГАА. МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХЭРЭГЖИЛТ ЭРҮҮГИЙН ХУУЛИЙН 17.12 ДУГААР ЗҮЙЛ

Судалгаа удирдсан:	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн захирал, хууль зүйн ухааны доктор Х.Эрдэм-Ундрах
Судалгаа хянасан:	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн зөвлөх Хууль зүйн ухааны доктор Р.Оюунбадам
Судалгаа гүйцэтгэсэн:	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан Г.Халиунаа Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан Х.Буянбат Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан О.Энххүслэн

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.4-т “Шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлыг хангаж, хүний эрх, эдийн засаг, бизнесийн орчныг дэмжсэн хууль тогтоомжийн шинэчлэлийг хийж, шударга ёс, хуульт ёсыг бэхжүүлнэ.” хэмээн заагаад 4.4.7-д “Эрүүгийн хууль тогтоомжийн эрх зүйн шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тогтолцоо, бодлого, арга барилыг боловсронгуй болгоно.” гэж, мөн УИХ-аас баталсан Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлийн 77-д “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийг 2021 онд боловсруулахаар тус тус заасан.

Эдгээр баримт бичигт үндэслэн Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдаас тус хүрээлэнд 2021 оны 1 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 1/195 тоот албан бичгээр Эрүүгийн хуулийн хэрэгжилтэд улирал бүр тогтмол дүн шинжилгээ хийж байхаар чиглэл өгсний дагуу Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн 2021 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд энэхүү хуулийн судалгааг улирал бүр тогтмол гүйцэтгэж байхаар тусгасан.

Энэхүү ажлын хүрээнд Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс 2021 оны II улиралд Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэргийн зохицуулалтын хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийхээр зорьсон юм.

Малын хулгайтай тэмцэх төрийн эрүүгийн бодлогыг бататгах, Эрүүгийн хуулийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх зорилгоор 2015 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулиар мал хулгайлах гэмт хэргийн шинж, тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах ял шийтгэлийг Эрүүгийн хуулийн 17.1 дүгээр зүйлд заасан ердийн хулгайн гэмт хэргээс тусад нь бие даасан гэмт хэрэг болгон тус хуулийн 17.12 дугаар зүйлд хуульчилсан.

Өнөөдрийн байдлаар Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар тус тус 2 удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна.

Шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш 1 жилийн хугацаа өнгөрөхөд буюу 2018 онд мал хулгайлах гэмт хэрэг улсын хэмжээнд 1096 бүртгэгдсэн нь 2017 оноос 195 (21.6%)-аар өссөн байх¹ бөгөөд энэ нь улсын хэмжээнд үйлдэгдсэн нийт гэмт хэргийн гурван хувийг дангаараа эзэлж байлаа. Харин 2019 онд мөн өссөн дүн үзүүлж улсын хэмжээнд мал хулгайлах гэмт хэрэг 1809 буюу өмнөх оноос 20 орчим хувиар², 2020 онд 1041 буюу өмнөх оноос 11.4 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Иймд бид Эрүүгийн хуулийн тус зохицуулалтын хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гэмт хэргийн өсөлт, бууралтад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг илрүүлэх, мөн тулгарч буй хүндрэлтэй асуудлыг олж тогтоохыг зорьсон бөгөөд энэ хүрээнд шүүх, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн тухайн гэмт хэргийн талаарх тоон мэдээлэлд үндэслэн мөн холбогдох алба хаагч, мэргэжилтэнтэй ярилцлага хийх, алба хаагчдаас анкетын асуулга авах замаар уг гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтад дүн шинжилгээ хийлээ.

1 Үндэсний статистикийн хороо, Гэмт хэргийн статистик 2018, (УБ, 2019), 26 дахь тал

2 Үндэсний статистикийн хороо, Гэмт хэргийн статистик 2019, (УБ, 2020), 25 дахь тал

НЭГ. МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ОНЦЛОГ

Манай тооллын 8 дугаар зуунд монголын нутаг нутаг дээр оршин байсан эртний улсууд болох Түрэгийн эзэнт гүрэн Нирун (Жужан) улсын ял шийтгэлийн бодлогыг хэрэглэж мал хулгайлсан гэмт хэргийг бусад хулгайн гэмт хэргээс ялган хүнд гэж үзэж алах хүртэл ялыг оногдуулдаг байв. Харин 11 дүгээр зуунд Хамаг Монголын ханлиг нь морь болон тэмээ хулгайлсан үйлдлийг хүндээр шийтгэж алах ял оногдуулдаг байсан бол 13 дугаар зуунд Чингис хааны их засаг хуулийн эрүүгийн цаазад адуу хулгайлсан хүн алах ялтай хэмээн онцгойлон заасан нь адууг өнөөгийн ойлголтоор стратегийн зэвсгийн хэмжээнд үзэж хулгайлсан морь олдвоос тэр морийг уул эзэнд нь эргүүлэн өгөхдөө тэр морины адил зүсмийн есөн морины хамт олгож, хэрэв тийнхүү нэмж олгох хөрөнгөгүй бол оронд нь үр хүүхдийг нь авдаг, харин үр хүүхэд үгүй бол хонь адил алах тухай зааж мал хулгайлсан хүнийг харсан ч мэдсээр байж мэдээлээгүй бол гэмт хэрэг гэж үздэг байжээ. Мөн түүнчлэн боол бусдын малыг хулгайлсан бол ташуурдаж шийтгээд боолын эзнийг давхар шийтгэдэг байв. 1240 онд Өгэдэй хааны нэгэн зарлигт монголчуудын амьдралын эх үүсвэр болох хонь, адуу, үхрийг үндсэн хөрөнгө хэмээн дурдсан байдаг.³

Их Монгол Улсын үед Их Засаг хуулиар мал хулгайлах, тэр дундаа морь хулгайлахыг нарийн бөгөөд хатуу ялаар шийтгэхээр зохицуулж байжээ. Мал хулгайлах гэмт хэргийн санкц нь “есөөр торгох” гэх ял байсан байх ба мөн нүдийг нь ухах, гарыг нь тасчих гэх мэт бие эрхтнээс хагацаах ялыг оноохоор зохицуулжээ.

Юань улсын үед мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй холбоотой зохицуулалтыг Их Засаг хууль зааснаас уламжлан авч илүү нарийвчилсан зохицуулалттайгаар хуульчилсан байна. Ял шийтгэлийн хувьд гэмт хэргийг хэд дэх удаа үйлдсэн эсэхээс хамааран хүндрүүлэхээр зохицуулсан байх бөгөөд дух, хүзүү зэрэг хүний биеийн ил харагдах хэсгүүдэд гэмт хэрэг үйлдсэн тухай бичиж шивэх, хамрыг огтлох, цаазлах ялаар шийтгэдэг байсан нь ялын цээрлүүлэх шинжийг чухалчилж байсныг харуулж байна.

Улс төрийн бутралын үеийн эх сурвалжуудад Алтан ханы цааз, Хутагтай сэцэн хунтайжийн шашны цааз, Халхын цааз эрхэмжийн бичиг буюу Халхын үйсэн дээр бичсэн цааз, Монгол Ойрадын Их Цаазуудад мал хулгайлах гэмт хэргийг өмнөх үеийн хуулиудаас маш дэлгэрэнгүй, ахуйн өвөрмөц байдалтай уялдуулсан нарийвчилсан зохицуулалтуудыг хийж байжээ. Мөн ялын хувьд зөвхөн “ес” болон бод малаар торгох ялаар шийтгэдэг байсан нь онцлог байна.

Манжийн эрхшээлийн үеийн хуулиудад мал хулгайлах гэмт хэргийн зохицуулалт улам боловсронгуй болж мал хулгайлах гэмт хэргийн тухай ойлголт, уг гэмт хэргийн субъектийн тухай ойлголтыг хуульчилан гэмт хэргийн материаллаг эрх зүйн хэм хэмжээг тодорхойлоод зогсохгүй уг гэмт хэргийг илрүүлэх процесс ажиллагааны тухай ч нарийвчлан зохицуулж байлаа. Ялын хувьд түүхийн өмнөх бүх үед байсан торгох ялыг халж ташуурдах, цөлөх, хөвчдөн алах гэсэн илүү хүнд ялаар шийтгэхээр зохицуулснаараа онцлог.

Олноо Өргөгдсөн Монгол Улсын эхний жилүүдэд тусгайлан эрх зүйн акт гаргаж мал хулгайлах гэмт хэргийн зохицуулалтыг өмнөх хуулиудын алах, болон цөлөх ялыг өөр төрлийн хөнгөн ялаар буюу дөнгөлөх ялаар солих байдлаар ашиглаж байгаад Зарлигаар Тогтоосон Монгол Улсын Хууль Зүйлийн бичиг нь Монгол

3 И.М.Майский, Орчин үеийн монгол: Автономит монгол XX зууны гараан дээр, (УБ, 1959), 36 дахь тал.

цаазын бичиг болон ялангуяа Гадаад Монголын Хууль Зүйлийн Бичгийн олон зохицуулалтаас ялын төрлийн хувьд ташуурдах, цөлөх цаазлах ялыг хэмжээний хамт шууд авч хэрэглэсэн ч зарим онцлог зохицуулалттай байсан байна.

1921-1990 оны үед түүхийн өмнөх үеүд шиг мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан гэмт хэрэг хэмээн үзэж тусгайлан зохицуулсангүй. Зөвхөн 1942 оны Эрүүгийн хуулийн 8-р бүлгийн эд хөрөнгийн эсрэг гэмт хэргийн тухай 173-р зүйлийн 4.5 дахь хэсэгт мал хулгайлсан хэргийг тусгайлан зааж байснаас бусдаар энэ үеийн эрүүгийн хуулиудад мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан гэмт хэргийн хэмжээнд үзэж зохицуулж байсангүй.

Дээрхээс монголчууд мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй урт хугацааны туршид тэмцсээр ирсэн нь харагдаж байна. Мал хулгайлах гэмт хэргийг зохицуулж ирсэн түүхэн уламжлалыг нэгтгэн дүгнэвээс, монгол нутагт дахь эртний улсуудын үеэс эхлэн мал хулгайлах гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалт түүхийн урт хугацааны туршид хохирогчийн хохирлыг барагдуулах зорилготой торгох ялаас уг гэмт хэргийн материаллаг болоод процессийн эрх зүйн зохицуулалтыг хуульчлах хүртэл хэмжээнд боловсронгуй болсоор 1921 он хүрчээ. Гэсэн хэдий ч 1921-1990 оны социалист эрх зүйн тогтолцооны үеийн Эрүүгийн хуулиудад мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан гэмт хэргийн хэмжээнд үзэж, зохицуулж байгаагүй бөгөөд 1992 оны Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн тав дугаар зүйлийн 5-д “Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна.”⁴ хэмээн зааснаар тухайн үед хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байсан Эрүүгийн хуульд холбогдох өөрчлөлтийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх зорилгоор оруулж байв.

Үндсэн хуулийн дээрх заалтын хүрээнд мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх ажлын зохион байгуулалт, арга хэлбэр, энэ талаар төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтны хүлээх үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлохтой холбогдсон харилцааг зохицуулах зорилготой мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай⁵ хуулийг мөн батлан хэрэгжүүлж байна.

Эрүүгийн бодлого нь Үндсэн хуулийн агуулгаас урган гарч, эрх зүйт төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг болохын хувьд Үндсэн Хуулийн Тавдугаар зүйлийн 5-д заасныг эрүүгийн бодлогод тусгах зайлшгүй шаардлагатай хэмээн үзсэний учир 1996 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдөр тухайн үеийн хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байсан Эрүүгийн хуульд “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулиар “Мал хулгайлах” гэмт хэргийн тухай бие даасан зүйл хэсэг бүхий 123¹ дүгээр зүйлийг нэмсэн. Үүнээс өмнө БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хуульд мөн мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан зүйлийн хэмжээнд тусгаж байсан түүхтэй.

2002 оны Эрүүгийн хуулиар мал хулгайлах гэмт хэргийг ердийн хулгайн гэмт хэргийн адилаар Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлд⁶ зааснаар зүйлчилж, олон тооны мал хулгайлсан тохиолдолд мөн зүйлийн 145.2 дахь хэсэгт зааснаар хүндрүүлэн зүйлчлэхээр хуульчилж, тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн хүнд эд хөрөнгийг

4 Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн дээрх заалтыг нэрт эрдэмтэн Г.Совд тэргүүтэй судлаачид “Монголын эдийн засаг, ард түмний аж амьдралын уламжлалт онцлог хэв шинж, хүн амын аж ахуй эрхлэн хөтлөх заншил зэрэг амьдралын өвөрмөц олон талт асуудлыг тусгасан заалт юм.” хэмээн үзэж тайлбарласан байна.

5 Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №23 (2004)

6 Эрүүгийн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №5 (2005)

хураах буюу хураахгүйгээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар зааж байжээ.

Харин 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдсөн 2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгаар мал хулгайлах гэмт хэргийн шинж, тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах ял шийтгэлийг Эрүүгийн хуулийн 17.1 дүгээр зүйлд заасан ердийн хулгайн гэмт хэргээс тусад нь бие даасан гэмт хэрэг гэж үзэн 17.12 дугаар зүйлд хуульчилсан юм. Одоогийн байдлаар уг зүйлд 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн⁷, 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн⁸ хуулиудаар тус тус нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна.

Ийнхүү хуульчилсныг Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай болон Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн төслийн ажлын хэсгийн ахлагч УИХ-ын гишүүн Х.Нямбаатар "...малын хулгайтай тэмцэх төрийн эрүүгийн бодлогыг бататгаж өгсөн сайн талтай. Монгол Улсыг мал аж ахуйн орон гэж үздэг, мал сүрэг төрийн хамгаалалтад байна гэж Үндсэн хуульд заасантай уялдаад малын хулгайг бие даасан зүйл анги болгож зохицуулахаар болсон" хэмээн тайлбарлажээ.⁹

Мал хулгайлах гэмт хэргийн шинж, тухайн гэмт хэрэгт оногдуулах ял шийтгэлийг Эрүүгийн хуулийн 17.1 дүгээр зүйлд заасан хулгайлах гэмт хэргээс тусад нь бие даасан 17.12 дугаар зүйл болгож хуульчилсан нь шинэ гэмт хэрэг гэж үзэх эсэх дээр УДШ 2019 оны 03 дугаар сарын 29-ний №153 тогтоолдоо шинэ гэмт хэрэг хэмээн үзэхгүй гэсэн байх ба "...Учир нь "Олон тооны мал хулгайлах" гэсэн хулгайлах гэмт хэргийн хүндрүүлэх шинж нь 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн 145.2 болон 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн аль алинд нь хуульчлагдсан бөгөөд 2015 оны Эрүүгийн хуульд олон тооны мал хулгайлсан үйлдэлд хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар хүндрүүлж өөрчилсөн байна." гэж тайлбараа үндэслэжээ.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145.1-д буюу гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүнд бага бус хэмжээний хохирол учирсан байхыг шаарддаг байсан бол шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт тодорхой хохирлыг зааж өгөлгүй, "Бусдын малыг хулгайлсан" хэмээн зөвхөн үйлдлийг үндсэн бүрэлдэхүүнд хуульчилжээ. Ингэснээр мал хулгайлах гэмт хэргийг хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг байхаар хуульчлан тодорхойлсон юм.

Ийнхүү хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хуульчилсан нь уг гэмт хэргийн объектод холбоотой бөгөөд Үндсэн хуульд "Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна."¹⁰ хэмээн заасан үндэсний эрх ашгийг гэмт халдлагаас хамгаалах зорилготой. Малыг үндэсний эрх ашиг хэмээн тодорхойлж объектод зааж өгсөн ч гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүнд тодорхой малын тоог буюу хохирлын хэмжээг заах боломжийг хязгаарлаагүй бөгөөд тийн зохицуулаагүй

7 Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай <https://www.legalinfo.mn/additional/details/3112?lawid=11634>, Сүүлд үзсэн 2021.07.07

8 Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай <https://www.legalinfo.mn/additional/details/3679?lawid=11634>

9 Мал хулгайлсан л бол тоо харгалзахгүйгээр хорих ял эдлүүлэх хууль батлагдлаа (2020.01.24) <https://vip76.mn/content/65745>, Сүүлд үзсэн 2021.06.17

10 Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавдугаар зүйлийн 5 дахь хэсэг

нь хууль тогтоогч энэ гэмт хэргийг хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй байхаар хуульчилж мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэхийн тулд өмнөх хуулийн зохицуулалтаас хүндрүүлэх бодлого баримталсныг харуулж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийг хохирол үл шаардах хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хуульчилсанд практик дахь нөхцөл байдал нөлөөлсөн байж болох юм.

ЦЕГ-аас 2010 онд гаргасан “Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, анхаарах зарим асуудал сэдэвт судалгааны ажлын тайлан”-д өгүүлснээр тухайн үед дараах нөхцөл байдал тогтоогдож байжээ:

- Малын хулгайн гэмт хэрэг үйлдээд Эрүүгийн хуулийн 145.1 дэх хэсэгт зааснаар хөнгөн гэмт хэргээр зүйчлэгдэж, яллагдагчаар татагдсан этгээд нь хохирлоо барагдуулснаар хэрэг нь хэрэгсэхгүй болдог;
- 6 сарын дараа дахин мал хулгайлж баригдвал хохирогчдоос хулгайлсан малаа хэд дахин төлж хэрэгсэхгүй болдог.¹¹

Үүссэн нөхцөл байдлыг дүгнэн үзэж цагдаагийн байгууллагаас “Энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн хэргийг эвлэрсэн, хохирлоо бүрэн барагдуулсан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгодоггүй хуулийн зохицуулалт бий болгох” тухай саналыг гаргаж байжээ.

Уг тайланг гаргасан 2010 оноос хойш мал хулгайлах гэмт хэргийн гаралт жил ирэх тусам, тасралтгүй өсөж байсан нь Үндэсний статистикийн хорооны Гэмт хэргийн статистикаас харагдаж байна.

График 1. Мал хулгайлан гэмт хэргийн 2009-2015 оны статистик мэдээ¹²

Дээрхээс үзвэл, 2015 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд мал хулгайлах гэмт хэргийг хуульчлахдаа хохирол үл шаардах, хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг байхаар хуульчилсан нь гэмт хэргийн аюулын шинж, хэр хэмжээ, тархац, шүүн таслах ажиллагааны практик, тухайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилт зэрэг олон хүчин зүйлийг харгалзан хийсэн шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий зохицуулалт болжээ.

Мөн 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145.1-д санкцын хувьд торгох, албадан ажил хийлгэх, баривчлах гэсэн төрлүүдтэй байсан бол шинэ хуулиар нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах, хорих гэсэн ялын төрлүүдтэй байхаар хуульчилжээ. Ийнхүү торгох ялын оронд зорчих эрхийг хязгаарлах, хорих гэсэн хүний эрх, эрх чөлөө, халдашгүй байдлыг хязгаарлахад чиглэсэн ял санкцид

11 ЦЕГ, Монгол Улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам, (УБ, 2011), 142 дахь тал

12 Үндэсний статистикийн хороо, Гэмт хэргийн статистик, (УБ, 2018), 26 дахь тал.

шинээр орж ирсэн нь дээр дурдсанчлан өмнөх хуулийн зохицуулалтыг хүндрүүлсэн гэж үзэх үндэслэлтэй.

Түүнчлэн ялын хэмжээний хувьд зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан байгаа нь илүү хүндрүүлсэн байна. Энэ нь хуулийн үзэл баримтлалд дурдсан Эдийн засгийн гэмт хэрэг, Авлигын гэмт хэрэг, Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлого хэт сул байгааг залруулж ялын бодлогыг чангатгах зорилгын хүрээнд ийнхүү зохицуулагдсан гэж үзэж болохоор байна.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145.2-т олон тооны мал хулгайлсан тохиолдолд мөн зүйлийн 145.2 дахь хэсэгт зааснаар хүндрүүлэн зүйлчлэхээр хуульчилж, тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн хүнд эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар хуульчилж байсан бол шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт бусдын олон тооны малыг хулгайлсан бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн болж хуульчлагджээ. Мөн санкцын хувьд сонгох бус, зөвхөн хорих ялыг зааж өгсөн байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг нь гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн болохын хувьд үндсэн бүрэлдэхүүнээс хүнд ял оногдуулахаар заах нь зайлшгүй хэрэг билээ. Гэсэн ч хүндрүүлэн зохицуулахдаа хууль тогтоогч зорчих эрхийг хязгаарлах, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэмжээг нэмэгдүүлэхийн оронд огт тусгалгүй орхиж, зөвхөн хорих ялаар шийтгэхээр заасан нь хорих ялаас харьцангуй хөнгөн ялын төрлүүдийг сонгох боломжгүй болгож, хуулийн үзэл баримтлалд дурдсан ялын бодлогыг чангатгах зарчимд нийцүүлсэн нь харагдаж байгаа юм.

2002 оны ЭХ-ийн 145 дугаар зүйлд хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд зааж байсан зохион байгуулалттай бүлэг үйлдсэн, хохирогчийг амьдралын эх үүсвэрээс нь салгасан буюу их хэмжээний хохирол учирсан, гамшгийг далимдуулж үйлдсэн байх, булаах, дээрэмдэх, уулгалан довтлох гэмт хэрэгт шийтгүүлсэн этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, энэ хэргийн улмаас онц их хэмжээний хохирол учирсан байх гэсэн шинжүүдийг шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуульд тусгаагүй юм. Эдгээр шинжүүд нь шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн хувьд ач холбогдолгүй болсон, нийтлэг байдлаар хулгайлах гэмт хэргийн хүндрүүлэх шинжийг хамт заасан байсан зэрэг нь учир дутагдалтай байх бөгөөд мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан гэмт хэрэг байдлаар хуульчлахад уг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд зөвхөн тухайн гэмт хэргийн онцлог шинж, практик болон бусад судалгаагаар тогтоогтсон шинжүүдийг бүрэлдэхүүнд хуульчлах шаардлагатай байсан гэж үзэж байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон”, “зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн” гэх шинжүүдийг онц хүндрүүлэх шинж болгон хуульчилсан байх ба санкцын хувьд зөвхөн хорих ялаар шийтгэхээр зааж өмнөх хэсгээс ялын хэмжээг нэмэгдүүлэн таван жилээс арван хоёр жил хүртэл хугацаагаар тогтоосон байна.

ЦЕГ-аас гаргасан “Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, анхаарах зарим асуудал сэдэвт судалгааны ажлын тайлан”-д өгүүлснээр тухайн үед дараах нөхцөл байдал тогтоогдсон байна¹³:

- Бүлэг зохион байгууллалтын хэлбэрт шилжиж, гэмт хэргийн бүлэглэлийг бий болгож, мал, мах, түүхий эдийн гарал үүслийн гэрчилгээг хуурамчаар үйлдэх;
- Гэмт хэрэг үйлдэх үедээ автомашин, галт зэвсэг ашиглаж газар орны байдлыг судлан машинтай явж хулгайлах, малын бэлчээрт хүрч зарим хэсэг нь малыг тууварлах;
- Хулгайлсан мал, мах, түүхий эдээ борлуулах ченжийг урьдаас судалж тогтоох, мөнгийг урьдчилан авах, хулгайлсан зүйлээ хаана, хэзээ уулзаж өгөх зэргээр үгсэн тохиролцож гэмт хэрэг үйлддэг нарийн зохион байгуулалттай сүлжээнд орсон.

Дээрх байдлыг үнэлэн “Малын хулгайн гэмт хэрэг нь нууц далд зохион байгуулалттай бизнесийн хэлбэрт шилжиж хүмүүсийн амжиргааны орлогын эх үүсвэр болоход хүрсэн байна¹⁴” гэсэн дүгнэлтийг хийжээ.

Хууль тогтоогч Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон”, “зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн” гэх шинжүүдийг онц хүндрүүлэх шинж болгон хуульчилсан нь практикт дахь судалгаанд тулгуурлан аюулын шинж, хэр хэмжээг харгалзан үзэж хуульчилсан зохицуулалт болжээ.

Мөн хуульд аутентик тайлбар буюу хуульчилсан тайлбар хийсэн нь шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн үзэл баримтлалын “Мөн хуулийг Улсын Дээд шүүхийн тогтоолоор тайлбарлаж, төсөөтэй хэрэглэдэг байдлыг эцэс болгож, зөвхөн хуулиар тайлбарладаг байх эсхүл хуулийн зүйл, заалт, хэсгийн доор хууль зүйн техник ашиглан бичих замаар хуулийн нэр томъёог тайлбарлан хэрэглэх боломжийг хуулийн төсөлд тусгана.” гэсэнд нийцүүлэн хуульчилсан байна.

Өмнө нь “мал”, “олон тооны мал” гэх ойлголтуудыг “Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн зарим хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай” УДШ-ийн 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн 28 дугаар тогтоолоор тайлбарлан хэрэглэж байсан юм. “Мал”, “олон тооны мал” гэх ойлголтуудыг ийнхүү хуульд тайлбарласнаар өмнөх хуулийн зохицуулалтаас илүү нарийвчилсан бөгөөд боловсронгуй болж мал хулгайлах гэмт хэргийг цогц байдлаар хуульчилж чадсан хэмээн үзэх үндэслэлтэй байна.

13 ЦЕГ, Монгол Улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам, (УБ, 2011), 135 дахь тал.

14 Мөн тэнд.

ХОЁР. МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ТООН МЭДЭЭЛЭЛД ХИЙСЭН АНАЛИЗ

Монгол Улсын Статистикийн салбарыг 2017-2020 онд хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөрийн¹⁵ 2.6.1.3-д “хүн ам, нийгмийн салбарын захиргааны статистикийн мэдээллийн хамрах хүрээ, чанар, захиргааны мэдээллийг албан ёсны статистикт ашиглах хэрэгцээг нэмэгдүүлэх”, 2.6.1.11-т “гэмт хэргийн олон улсын ангиллыг үндэсний онцлогт тохируулан боловсруулж, мөрдүүлэх” хэмээн тус тус заасныг хууль сахиулах, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгууллагууд хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Тус хөтөлбөр өдгөө нэгэнт хэрэгжиж дууссан учир дараах үр дүнд хүрсэн байх ёстой. Үүнд:

1. Үндэсний статистикийн системийн байгууллага, нэгжийн гаргасан салбарын мэдээлэл, хөгжлийн бодлоготой уялдсан, хамралт, нарийвчлал, хүртээмж, чанар сайжирна.
2. Чиг үүргийн яамдын статистикийн чадавх сайжирч, мэдээллийн сан, ажилтнуудын дүн шинжилгээний чадварыг сайжруулснаар эдийн засгийн болон ядуурал, байгаль орны статистикийн дүн шинжилгээний ажил өргөжиж, илүү нарийвчилсан мэдээллээр хангагдана.
3. Харилцаа холбооны болон мэдээллийн технологийн дэвшлийг нэвтрүүлснээр статистикийн мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, дамжуулах, тархах, хадгалах үйл явц сайжирна.

Судалгааны энэ хэсэгт дараах байгууллагаас ирүүлсэн тоон мэдээлэл болон шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас түүврэлсэн шүүхийн шийдвэрүүдэд анализ хийв. Үүнд:¹⁶

- Цагдаагийн ерөнхий газрын мэдээлэл дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны статистик мэдээллийн хэлтсийн тайлан мэдээ;¹⁷
- Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн тайлан мэдээ;¹⁸
- Мал хулгайлах гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр;¹⁹
- Тус зүйл ангиар шийтгэгдсэн этгээдүүдийн талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас гаргасан дэлгэрэнгүй судалгаа²⁰ зэрэг болно.

Энэхүү байгууллагуудаас ирүүлсэн тоон мэдээлэлд анализ хийх явцад дээр дурдсан хөтөлбөрийн хэрэгжилттэй холбогдох нь дамжиггүй бөгөөд тодорхой хэмжээнд үнэлэлт, дүгнэлт хийхийг зорилоо.

15 УИХ-ын 2017 оны 38 дугаар тогтоолоор баталсан, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2017 он, №26

16 Эдгээр мэдээллийг судалгааны хүрээнд 2021 оны 6 дугаар сард холбогдох байгууллагуудаас гаргуулан авсан болно.

17 2017 оны 7 сарын 1-нээс 2021 оны 5 сарын 31-ний өдөр хүртэлх хугацааны мал хулгайлах гэмт хэргийн талаар дэлгэрэнгүй судалгаа

18 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаарх 2020 оны дэлгэрэнгүй мэдээлэл

19 Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан дахь 2017 оны 7 сарын 1-нээс 2021 оны 6 сарын 20 хүртэлх хугацаанд анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдсэн шүүхийн шийдвэрүүд

20 Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйл ангиар шийтгэгдсэн хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдийн судалгаа (2017-2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар)

2.1. Цагдаагийн байгууллагын тоон мэдээлэлд хийсэн анализ

Цагдаагийн байгууллагаас гаргасан мал хулгайлах гэмт хэрэгт хамаарах мэдээлэлд гэмт хэргийн тоо, гэмт хэргийн илрүүлэлт, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гараг, цаг, газар, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын нөхөн төлүүлэлт, хулгайлагдсан малын төрөл, гэмт хэрэгт холбогдогчийн нарийвчилсан мэдээлэл зэрэг хамаарч байна. Эдгээр мэдээллийг тус бүрт нь дэлгэрүүлэн авч үзье.

Хүснэгт 1. 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн мал хулгайлах гэмт хэргийн тоон мэдээ

№	Нутаг дэвсгэр	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021.05.31
Орон нутаг						
1	Баян-Өлгий	5	23	13	27	18
2	Говь-Алтай	3	13	24	9	2
3	Завхан	13	38	51	41	25
4	Увс	26	48	53	22	22
5	Ховд	16	39	56	35	8
6	Архангай	33	91	162	102	25
7	Баянхонгор	28	51	101	66	7
8	Булган	15	37	117	52	22
9	Орхон	9	7	8	7	5
10	Өвөрхангай	18	54	83	66	14
11	Хөвсгөл	41	106	101	74	22
12	Говьсүмбэр	7	7	12	10	0
13	Дархан-Уул	9	14	35	15	2
14	Дорноговь	12	34	32	21	9
15	Дундговь	1	21	29	18	9
16	Өмнөговь	2	10	18	26	0
17	Сэлэнгэ	22	43	88	60	20
18	Төв	66	143	201	123	15
19	Дорнод	36	101	133	64	38
20	Сүхбаатар	9	68	149	86	29
21	Хэнтий	47	120	287	145	72
Нийслэл						
22	Баянгол	0	0	0	0	0
23	Баянзүрх	8	23	15	10	1
24	Сүхбаатар	17	5	1	0	0
25	Сонгино-хайрхан	9	27	66	27	3
26	Хан-Уул	6	17	15	13	0
27	Чингэлтэй	1		0	0	0
28	Багануур	6	10	11	5	0
29	Багахангай	1	1	0	0	0
30	Налайх	5	10	19	8	0
Нийт дүн		451	1096	1809	1041	346

Дээрх хүснэгтээс харвал, орон нутгийн хэмжээнд 2017 онд тухайн гэмт хэргийн үйлдэгдсэн тоо Дундговь аймагт хамгийн бага буюу 1 бүртгэгдсэн бол Төв аймагт хамгийн их буюу 66 бүртгэгдсэн байна. Харин 2018 онд Орхон аймагт хамгийн бага буюу 7, Төв аймагт хамгийн их буюу 143, 2019 онд Орхон аймагт хамгийн бага буюу 8, Хэнтий аймагт хамгийн их буюу 287, 2020 онд Орхон аймагт хамгийн бага буюу 7, Хэнтий аймагт хамгийн их буюу 145, 2021 оны эхний 5 сарын байдлаар Говьсүмбэр болон Өмнөговь аймагт бүртгэгдээгүй, Хэнтий аймагт хамгийн их буюу 72 тус тус бүртгэгдээд байна. Орон нутгийн хувьд дундаж үзүүлэлтээр тухайн гэмт хэрэг хамгийн бага бүртгэгддэг аймаг нь Орхон аймаг байх бөгөөд хамгийн их бүртгэгддэг аймаг нь жил бүр харилцан адилгүй байна.

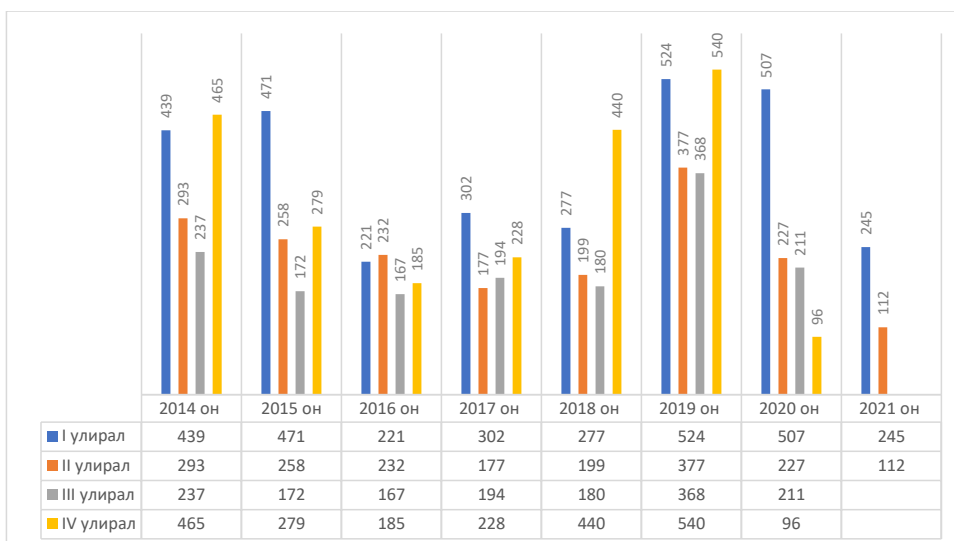
Харин нийслэлийн хувьд хотжилттой холбоотойгоор тухайн гэмт хэрэг огт бүртгэгдээгүй дүүргүүд байгаа хэдий ч захын хорооллууд хамаарах дүүргүүдэд тодорхой хэмжээгээр гэмт хэрэг үйлдэгддэг байна. Гэсэн хэдий ч энэ гэмт хэргийн гаралтыг орон нутагтай харьцуулахад харьцангуй цөөн бүртгэгдсэн бөгөөд тухайлбал, 2017 онд тухайн гэмт хэргийн үйлдэгдсэн тоо Сүхбаатар дүүрэгт хамгийн их буюу 17 байсан бол 2018 онд Баянзүрх дүүрэгт 23, 2019 онд Сонгино-хайрхан дүүрэгт 66, 2020 онд Сонгино-хайрхан дүүрэгт 27, 2021 оны эхний 5 сарын байдлаар Сонгино-хайрхан дүүрэгт 3 бүртгэгдсэн байна. Эдгээр мэдээллээс харахад нийслэлийн хэмжээнд Сонгино-хайрхан дүүрэгт уг гэмт хэрэг хамгийн их бүртгэгдэж байна.

Хүснэгт 2. 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх мал хулгайлах гэмт хэргийн илрүүлэлтийн хувь

№	Аймаг	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх
1	Баян-Өлгий	57.1	55.0	58.3	80.0	53.3
2	Говь-Алтай	100	38.5	47.8	75.0	100
3	Завхан	58.8	67.7	65.0	64.7	62.5
4	Увс	43.4	26.1	37.7	21.4	42.1
5	Ховд	22.9	39.3	44.7	57.9	0.0
6	Архангай	42.0	42.9	42.6	46.6	42.1
7	Баянхонгор	30.8	31.7	30.3	40.0	0.0
8	Булган	57.1	24.2	57.9	32.6	45.5
9	Орхон	23.1	14.3	75.0	33.3	25.0
10	Өвөрхангай	55.0	33.3	31.5	39.5	41.7
11	Хөвсгөл	42.2	41.9	27.7	65.7	23.1
12	Говьсүмбэр	33.3	28.6	0.0	33.3	0.0
13	Дархан-Уул	34.6	14.3	57.6	28.6	50.0
14	Дорноговь	53.3	37.9	42.3	83.3	42.9
15	Дундговь	64.3	52.6	55.2	83.3	85.7
16	Өмнөговь	100	66.7	69.2	89.5	0.0
17	Сэлэнгэ	35.5	48.6	38.3	44.9	53.3
18	Төв	39.0	38.3	37.1	52.9	33.3
19	Дорнод	23.7	37.0	40.3	42.0	9.4
20	Сүхбаатар	85.7	64.1	49.2	52.6	29.2
21	Хэнтий	35.8	29.5	49.0	42.7	53.1
22	Нийслэл	13.0	17.6	12.1	15.4	0.0
23	Нийт	39.0	37.8	41.1	48.3	40.1

Нэг талаас нийт дүнгээр харахад гэмт хэргийн илрүүлэлт жил ирэх тутам тодорхой хувиар өссөн дүнтэй байгаа нь сайшаалтай ч, нөгөөтэйгүүр хэрэг үйлдэгдсэн газар тус бүрийн илрүүлэлт 100 хувьд хүрч чадахгүй байгаа нь эрх зүйн орчин хангалтгүй байна уу, эсхүл хэрэг илрүүлэх арга техник нь тохирохгүй байна уу зэрэг шалтгаан нөхцөлтэй холбоотой байж болох юм. Тухайлбал, Говь-Алтай, Өмнөговь аймгуудад 2017 онд хэргийн илрүүлэлт 100 хувь гэж бүртгэгдэж байсан бол 2018, 2019 онд уг үзүүлэлт огцом буурсан, 2020 оноос тодорхой хэмжээгээр нэмэгдсэн байх жишээтэй, гэтэл зарим газарт гэмт хэргийн илрүүлэлт тогтмол 20-40 хувьтай буюу жил бүр ойролцоо түвшинтэй байна.

График 2. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн мал хулгайлах гэмт хэргийн тоон мэдээллийг улирлаар ангилсан байдал.

Мал хулгайлах гэмт хэрэг хамгийн их үйлдэгддэг улирал нь 2016 оноос бусад жилд 1 ба 4 дүгээр улирал байна. Харин 2017 оныг эс тооцвол мал хулгайлах гэмт хэрэг хамгийн бага гардаг улирал нь 3 дугаар улирал буюу 7, 8, 9 дүгээр сар байна.

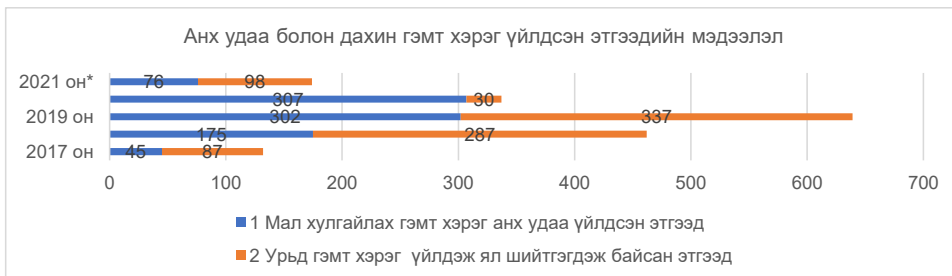
Хүснэгт 3. 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн анх удаа болон давтан үйлдлийн талаарх тоон мэдээлэл

№	Гэмт хэрэг	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх
1.	Мал хулгайлах гэмт хэрэг анх удаа үйлдсэн этгээд	45	175	302	307	76
2.	Урьд бусад төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдэж байсан этгээд	87	287	337	30	98

Мал хулгайлах хэргийг үйлдэж байсан этгээд дахин уг гэмт хэргийг үйлдсэн талаар тусгайлан бүртгэсэн тоон мэдээлэл цагдаагийн байгууллагын мэдээлэлд байхгүй ба анх удаа мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн тооны хувьд 2020

онд хамгийн их буюу 307, 2017 онд хамгийн бага буюу 45 байна. Харин урьд бусад төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдэж байсан этгээдийн тооны хувьд 2018 онд хамгийн их буюу 287, 2020 онд хамгийн бага буюу 30 байна. Үүнийг графикаар харуулбал:

График 3. Анх удаа болон дахин гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн мэдээлэл

Хүснэгт 4. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн цаг

/Гэмт хэргийн тоо/

№	Цаг	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх
1	06-14	102	141	264	148	54
2	14-19	149	191	271	173	74
3	19-22	101	141	231	146	60
4	22-06	549	623	1043	574	158

2017 онд нийт үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 60.9 хувь, 2018 онд 56.8 хувь, 2019 онд 58.2 хувь, 2020 онд 55.1 хувь, 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар 45.6 хувь нь 22-06 цагийн хооронд үйлдэгдсэн байна. Дээрхээс харахад шөнийн цагаар²¹ буюу 22-06 цагийн хооронд мал хулгайлах гэмт хэрэг хамгийн их үйлдэгддэг болох нь харагдаж байна. Харин уг гэмт хэрэг хамгийн бага үйлдэгддэг цаг нь ихэвчлэн 19-22 цаг байна.

Хүснэгт 5. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газар

/Гэмт хэргийн тоо/

№	Газар	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар
1	Бэлчээр ²²	1603	1011	515	181
2	Хөдөө хээр ²³	689	496	336	101
3	Бусад газар	510	264	165	49

Тухайн тоон мэдээллээс харвал, мал хулгайлах гэмт хэрэг хамгийн их үйлдэгддэг газар нь бэлчээр бөгөөд нийт гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газрын 50-иас дээш хувийг эзлэж байгаа бол хөдөө хээр газарт дунджаар 30 орчим хувь нь, эдгээрээс бусад газарт дунджаар 15-20 орчим хувь нь үйлдэгддэг байна.

21 Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.30 дахь хэсэгт шөнийн цагийг тодорхойлсон.

22 Бэлчээр гэдэгт малчдын байнгын хариулгатай газрыг ойлгоно.

23 Хөдөө хээр гэдэгт малчдын суурьшлын бүсээс хариулгагүй хээр газрыг хэлнэ.

График 4. 2018 оноос хойш өнөөгийн байдлаар Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газар /Гэмт хэргийн тоо/

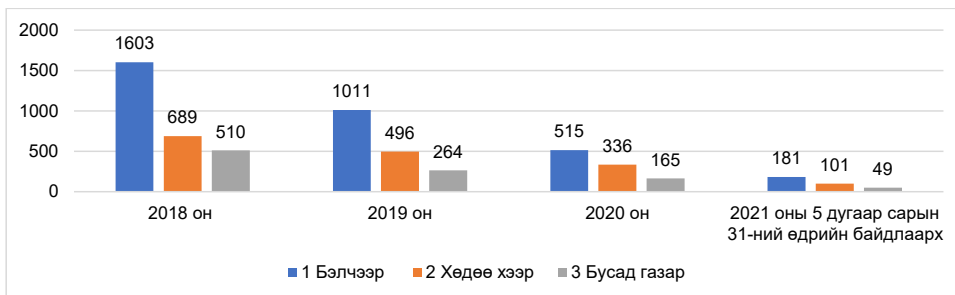
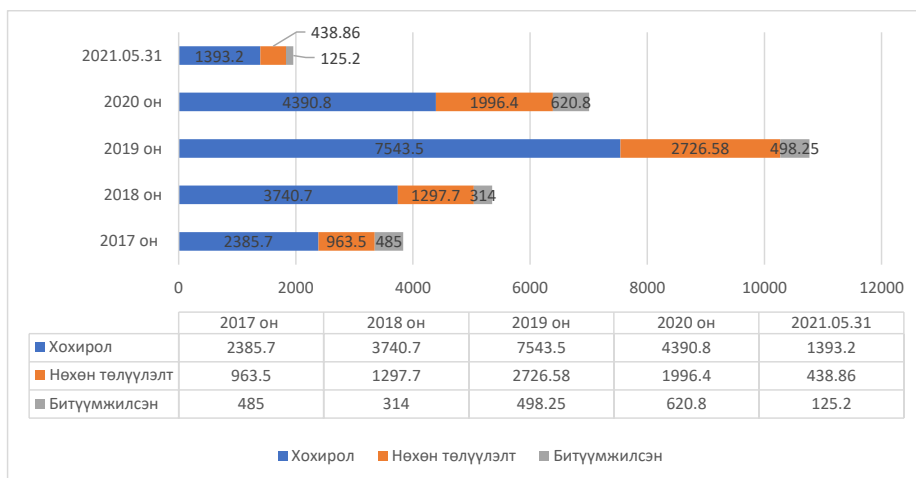

График 5. 2017 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх мал хулгайлах гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын болон нөхөн төлүүлэлтийн хэмжээ, сая төгрөгөөр

Дээрх графикаас харахад, хохирлын хэмжээ 2018 оноос эхлэн буурсан байх бөгөөд 2019 онд хохирлын 36.1 хувийг нөхөн төлүүлж, 6.6 хувийг битүүмжилсэн бол, 2020 онд 45.5 хувийг нөхөн төлүүлж, 14.1 хувийг битүүмжилсэн, 2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар 31.5 хувийг нөхөн төлүүлж, 9 хувийг битүүмжилсэн байна.

График 6. 2019 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх хулгайлагдсан малын төрлөөр ангилсан тоон мэдээлэл

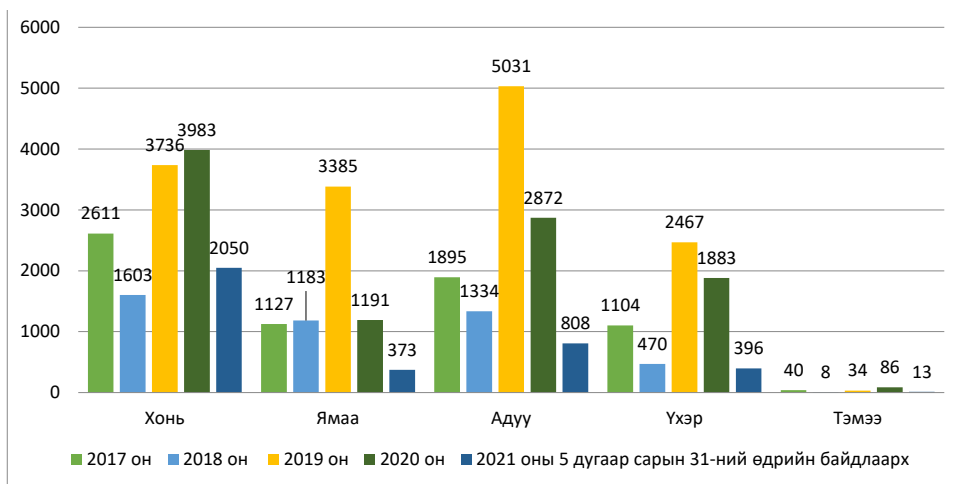
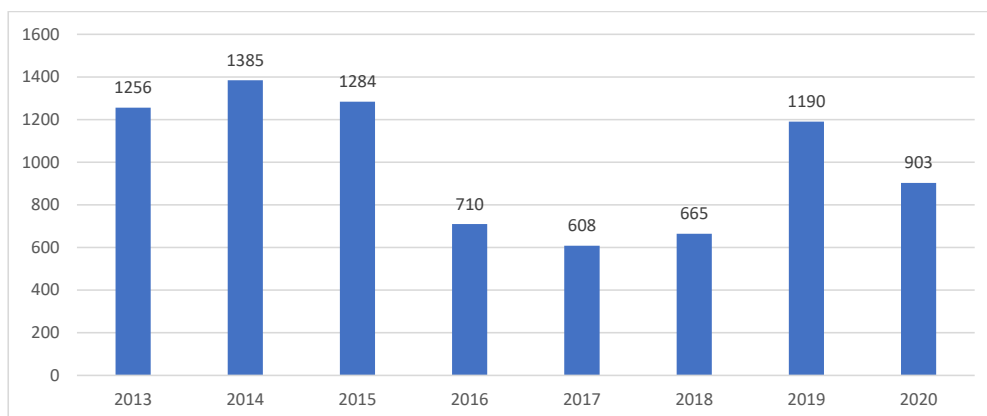

График 6 дээрхээс дүгнэвэл, 2019 онд адуу хамгийн их хулгайлагдсан буюу нийт хулгайлагдсан малын 35 орчим хувь, тэмээ хамгийн бага хулгайлагдсан буюу 0.2 хувийг эзлэж байсан бол, 2020 онд хонь хамгийн их хулгайлагдсан буюу 40 орчим хувийг, тэмээ хамгийн бага хулгайлагдсан буюу 0.8 хувийг, 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар хонь хамгийн их хулгайлагдсан буюу 56 хувийг, тэмээ хамгийн бага хулгайлагдсан буюу 0.4 хувийг эзлэж байна. Энэхүү тоон мэдээллээс харвал, хамгийн бага хулгайлагддаг мал нь тэмээ байгаа бол хамгийн их хулгайлагддаг мал нь ихэвчлэн хонь байна.²⁴

График 7. Мал хулгайлах гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоон мэдээлэл

Мал хулгайлах гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоон мэдээллийг үзүүлсэн дээрх графикаас харвал 2019 онд шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойш хугацаан дахь уг гэмт хэрэгт хамгийн олон хүн холбогдсон жил байжээ. Харин 2002 оны Эрүүгийн хууль хэрэгжиж байх хугацаанд 2013, 2014,

24 Аймаг бүрээр тухайн үзүүлэлтээр дэлгэрэнгүй жагсаасан мэдээллийг хавсралтаас үзнэ үү.

2015 онд хамгийн олон хүн мал хулгайлах гэмт хэрэгт холбогдсон байх бөгөөд 2015 оноос дээрх үзүүлэлт буурсаар 2018 оноос ахин өсөж эхэлсэн ч 2020 онд буурсан байна.

Хүснэгт 6. Мал хулгайлах гэмт хэргийн холбогдогчийн нас, хүйсийн байдал

Насны бүлэг	15 хүртэл		16-17		18-24		25-29		30-34		35-39		40-44		45-49		50-54		55-59		60-аас дээш		
	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	Эр	Эм	
Хүйс																							
2019 он	11		28		214	1	290	2	262	12	189		113	5	42		20	1	11		4		
2020 он	1		9		168	1	239	7	170	2	162	2	74	1	32	3	22	1	3		2		
2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх			11		41	1	58		62		32		22	1	15		6		3		2		
Нийт	12		48		423	3	587	9	494	14	383	2	209	7	89	3	48	2	17		8		

Дээрхээс харахад, 18-34 насныхан мал хулгайлах гэмт хэргийн холбогдогчоор хамгийн их бүртгэгдсэн байх бөгөөд жил бүр дээрх насны ангиллуудаас 60-65 хувийг энэ насныхан эзлэж байгаа бол хүйсийн байдлаар нь харьцуулан үзвэл эрэгтэй 98 хувийг, эмэгтэй 2 хувь орчмыг эзлэж байна.

Хүснэгт 7. Мал хулгайлах гэмт хэргийн холбогдогчийн боловсролын түвшин

Боловсролын түвшин	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 сарын 31
Бага боловсрол	415	457	359	422	396	240	40	150	253	234	75
Бүрэн бус дунд боловсрол	283	419	449	470	432	209	44	211	375	247	71
Бүрэн дунд боловсрол	220	195	224	257	274	158	27	193	296	277	57
Тусгай дунд	7	13	8	19	14	12	1	15	26	13	3
Дээд боловсролтой	4	11	12	15	12	3	5	8	15	19	8
Боловсролгүй	203	151	204	201	155	88	20	88	240	146	40

Дээрхээс харахад, боловсролын түвшингээр тус гэмт хэрэгт холбогдсон холбогдогчийн хамгийн их хувийг 2019 онд бүрэн дунд болон бүрэн бус дунд боловсролтой холбогдогч 25-31 хувь, 2020 онд мөн л бүрэн дунд болон бүрэн бус дунд боловсролтой холбогдогч 25-30 хувь, 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар бага болон бүрэн бус дунд боловсролтой холбогдогч 30 орчим хувийг тус тус эзлэж байна.

Хүснэгт 8. Мал хулгайлах гэмт хэргийн холбогдогчийн нийгмийн байдал

Нийгмийн байдал	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020 он	2021 оны 5 сарын 31
Эрхэлсэн тодорхой ажилгүй	565	611	633	719	591	344	252	300	585	435	98
Малчин	538	549	552	551	592	316	328	335	541	452	135
Сургууль завсардсан	2		-	-	1	-			1	-	-
ТББ-ын ажилтан		4	3	1	4	1	2	1	2	1	-
Тэнэмэл	2	1	-	1	7	5	1	2	-	-	-
Хугацаат цэргийн албан хаагч		1	-	2	-	1			4	1	-
Оюутан		11	6	7	7	3		9	4	-	1

Хоригдол	1	3	1	1	2	1		1	5	2	-
Төрийн албан хаагч	3	3	2	4	6	3	4		9	4	3
Сурагч	9	14	13	27	6	3	2	1	12	-	6
Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч	10	40	36	61	59	27	19	14	20	31	11
Хувийн ажиллагч хэвшилд	2	9	10	11	9	6		2	20	10	-

Дээрхээс харахад, уг гэмт хэрэгт холбогдогчийн нийгмийн байдлын хувьд малчин болон эрхэлсэн тодорхой ажилгүй хүмүүс дийлэнх хувийг эзлэж байна. Тухайлбал, 2019, 2020 онд 45-49 хувь, 2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар мөн л тус ангилалд багтаж буй холбогдогч нар 39-53 хувийг эзлэж байна. Харин бусад ангиллын хувьд уг гэмт хэрэгт холбогдох нь харьцангуй цөөн байна.

Хүснэгт 9. Мал хулгайлах гэмт хэргийн холбогдогчийн гэмт хэрэг үйлдсэн байдал

№	Гэмт хэрэг үйлдсэн байдал	2019 он	2020 он	2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх
1	Согтуугаар	71	57	21
2	Галт зэвсэг ашиглаж	4	5	2
3	Цагдаагийн байгууллагаар шалгагдаж байх үедээ	-	-	-
4	Олон тооны мал хулгайлж (ЭХ.17.12.2.1)	161	314	126
5	Бүлэглэж (ЭХ.17.12.2.2)	642	564	127
6	Улсын хилээр нэвтрүүлж (ЭХ.17.12.2.3)	-	-	-
7	Машин механизм ашиглаж (ЭХ.17.12.2.4)	25	27	3
8	Ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж (ЭХ.17.12.2.5)	-	-	-
9	Гойд ашиг шимт малыг хулгайлж (ЭХ.17.12.2.6)	-	-	-
10	Байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон (ЭХ.17.12.3.1)	-	-	-
11	Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн (ЭХ.17.12.3.2)	6	-	-

ЦЕГ-ын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны дүн шинжилгээ, судалгааны хэлтсийн тайланд дурдсанаар 2016-2018 онд нийт мал хулгайлах гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн шалгагдсан этгээдүүдийн 1004 буюу 50.6 хувь нь бүлэглэн, 109 буюу 5.4 хувь согтуугаар, 53 буюу 2.6 хувь нь цагдаагийн байгууллагад шалгагдаж байх үедээ гэмт хэрэг үйлдсэн байх бөгөөд 351 нь тээврийн хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн байна²⁵.

Хүснэгт 9 дэх тоон мэдээнээс харахад, мал хулгайлах гэмт хэргийг согтуугаар, олон тооны мал хулгайлж, бүлэглэж үйлдсэн үйлдэл хамгийн их бүртгэгдсэн байх бөгөөд тухайлбал, 2019 онд бүлэглэж үйлдсэн үйлдэл нийт бүртгэгдсэн мал хулгайлах гэмт хэргийн 71 орчим хувийг, олон тооны мал хулгайлсан үйлдэл 18 орчим хувийг тус тус эзэлж байсан бол 2020 онд бүлэглэж үйлдсэн үйлдэл 58 хувь, олон тооны мал хулгайлсан үйлдэл 33 хувийг эзлэж байна. Түүнчлэн 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар мөн дээрх 2 үйлдэл нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн дийлэнх хувийг эзэлжээ.

25 Мал хулгайлах гэмт хэргийн нөхцөл байдалд хийсэн судалгааны ажлын тайлан (2020 он)

2.2. Шүүхийн тоон мэдээлэлд хийсэн анализ

Судалгааны энэ хэсэгт мал хулгайлах гэмт хэргийн зүйл, анги тус бүрээр шүүхээр шийдвэрлэгдсэн шийдвэрийн статистик мэдээлэлд хийсэн дүн шинжилгээ хамаарна. Эдгээр мэдээллийг зүйл, заалт бүрээр нь дэлгэрүүлэн авч үзье.

Хүснэгт 10. 2020 оны Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн тоон мэдээлэл²⁶

Шүүхийн шийдвэрийн зүйл, хэсэг	Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байдал
17.12.1. Мал хулгайлах (энгийн бүрэлдэхүүн)	290
17.12.2.1. Олон тооны мал хулгайлж үйлдсэн	68
17.12.2.2. Бүлэглэж үйлдсэн	12
17.12.2.3. Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн	0
17.12.2.4. Машин механизм ашиглаж үйлдсэн	12
17.12.2.5. Ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдсэн	0
17.12.2.6. Гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн	0
17.12.3.1. Байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон	7
17.12.3.2. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн	0
17.12 дугаар зүйл буюу “Мал хулгайлах” гэмт хэргээр зүйлчлэгдсэн нийт	389

Хүснэгт 11. 2020 онд Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэсэн байдал.²⁷

№	Эрүүгийн хуулийн бүлэг, зүйл	Хянан шийдвэрлэсэн хэргийн тоо	Холбогдогчийн тоо	Хуулийн этгээд
3.	17.12.1	290	485	0
4.	17.12.2.1	68	123	0
5.	17.12.2.2	12	26	0
6.	17.12.2.3	0	0	0
7.	17.12.2.4	12	22	0
8.	17.12.2.5	0	0	0
9.	17.12.2.6	0	0	0
10.	17.12.3.1	7	17	0
11.	17.12.3.2	0	0	0
12.	Нийт	389	673	0

2020 онд Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.3 буюу улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн, 17.12.2.5 буюу ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдсэн, 17.12.2.6 буюу гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн, 17.12.3.2 буюу зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн гэх үндэслэлээр шүүхээр шийдвэрлэгдсэн шийдвэр бүртгэгдээгүй бол тус гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүн болох 17.12.1-ээр хамгийн их буюу нийт бүртгэгдсэн шийдвэрийн 37.2 хувь нь шийдвэрлэгдсэн байна.

26 Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн тайлан мэдээ

27 Монгол Улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр Мал хулгайлах гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл

Хүснэгт 12. 2017-2020 оны Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаар мэдээлэл²⁸

Шүүхийн шийдвэрийн зүйл, хэсэг	Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан (хуучин хувилбар)	Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан (шинэ хувилбар буюу хуучинтайгаа давхцаагүй шийдвэрүүд)	Нийт	Тайлбар
17.12.1. Мал хулгайлах	770	26	796	-
17.12.2.1. Олон тооны мал хулгайлж үйлдсэн	139	76	215	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-наас 17.12.2 нь 17.12.2.1 болсон.
17.12.2.2. Бүлэглэж үйлдсэн	-	15	15	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн.
17.12.2.3. Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн	-	-	-	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн.
17.12.2.4. Машин механизм ашиглаж үйлдсэн	-	14	14	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн.
17.12.2.5. Ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдсэн	-	-	-	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн.
17.12.2.6. Гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн	-	-	-	2020 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн.
17.12.3.1. Байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон	5	3	8	-
17.12.3.2. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн	-	-	-	-

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2017-2020 оны хооронд шийдвэрлэсэн шийдвэрийг судалж үзэхэд өмнөх хэсэгтэй мөн адил Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.3 буюу улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн, Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.5 буюу ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдсэн, 17.12.2.6 буюу гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн, Эрүүгийн хуулийн 17.12.3.2 буюу зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн гэх зүйлээр зүйчлэн шийдвэрлэгдсэн шүүхийн шийдвэр цахим санд байршаагүй байна. Харин Эрүүгийн хуулийн 17.12.1 дэх хэсгээр шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр нийт цахим санд байршсан шийдвэрийн 76 орчим хувийг, Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.1 дэх хэсгээр шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр нийт цахим санд байршсан шийдвэрийн 21 орчим хувийг тус тус эзэлж байна.

28 Шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас шүүлт хийсэн мэдээлэл

2.3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын тоон мэдээлэлд хийсэн анализ

Аливаа гэмт хэргийн нэгдсэн тоо бүртгэлийн судалгаанд эрүүгийн хариуцлагын судалгаа чухал байр суурь эзлэх бөгөөд энэ хэсэгт үүнд хамааруулан мал хулгайлах гэмт хэрэгт хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн ялтнуудын судалгааг²⁹ авч үзсэн болно.

Хүснэгт 13. Мал хулгайлах гэмт хэрэгт хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн ялтнуудын судалгаа (2017-2021 оны 05 дугаар сарын байдлаар)

№	Он	Ялын төрөл		Нийт шийтгүүлсэн ялтны тоо
		Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял	Зорчих эрхийг хязгаарлах ял	
1	2017	17	Шийтгүүлсэн ялтан байхгүй байна	17
2	2018	73		73
3	2019	140		140
4	2020	173		173
5	2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар	20		20
Дүн		423		423

2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар мал хулгайлах гэмт хэрэгт хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн ялтнуудын тухайд зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар шийтгүүлсэн ялтан байхгүй тул хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн ялтнууд нь зөвхөн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтнууд байна. 2017 онд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн хамгийн бага буюу 17 байсан бол 2020 онд хамгийн их буюу 173 ялтан уг ялаар шийтгүүлсэн байна. Үүнийг графикаар харуулбал:

График 8. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоо

Юун түүрүүнд бид энэхүү судалгааг дээрх 3 байгууллагын тоон мэдээлэлээр хязгаарлахыг анхнаасаа зориогүй болохыг хэлэх нь зүйтэй. Тус гурван байгууллагаас гадна прокурорын байгууллагын мэдээллийг оруулахаар төлөвлөсөн боловч УПЕГ-аас бидэнд холбогдох мэдээллийг өгөхөөс татгалзсан болно. Тийнхүү татгалзах болсон шалтгаанаа хариу албан бичигтээ тодорхой дурьдаагүй.

Статистикийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.6 дахь хэсэгт “Яам, Засгийн газрын агентлаг, төрийн бусад байгууллага, нутгийн захиргааны байгууллага чиг үүргийнхээ дагуу статистикийн үйл ажиллагааг эрхэлнэ. Яамд бүтэцдээ салбарын

29 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Эрүүгийн хуулийн тусгай аннгийн 17.12 дугаар зүйл ангиар шийтгэгдсэн хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдийн судалгаа

статистикийн үйл ажиллагаа эрхлэн гүйцэтгэх нэгжтэй байна.” гэж заагаад 4-р зүйлийн 5 дахь хэсэгт заасан статистикийн үйл ажиллагаанд “статистикийн мэдээлэл нь нийтэд хүртээмжтэй, хуулиар зөвшөөрөгдсөн хэмжээнд ил тод байх” зарчим баримталж ажиллах ёстой тухай хуульчилжээ.

Гэвч прокурорын байгууллага нь гэмт хэргийн тухай болон хэргийн холбогдогч, хохирогчтой холбоотой тоон мэдээллийг УИХ, Ерөнхийлөгчийн тамгын газар, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлд л явуулдаг. Бусад төрийн байгууллагаас ирүүлсэн албан бичгийн дагуу эрүүгийн хэрэгтэй холбоотой шаардлагатай тоон үзүүлэлт, судалгааг гарган хүргүүлдэг хэмээдэг болов ч тун хязгаарлагдмал байгаа нь хууль тогтоомжийн төлөв байдал, хандлага, хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах, хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх, эрдэм шинжилгээний зөвлөмж, аргачлал боловсруулах, хууль тогтоомжийн төсөлд шинжлэх ухааны санал дүгнэлт өгөх чиг үүрэг бүхий үндэсний хэмжээний манай байгууллагат нууцад үл хамаарах тоон мэдээллийг гаргаж өгөхөөс татгалзаж байгаагаас тодорхой харагдаж байна.

ШЕЗ-өөс мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй холбоотой тоон мэдээллийг авахад хариу ирүүлэхдээ хугацаа хоцроодог, статистик хариуцсан мэргэжилтэнтэй хамтран ажиллахад үл ойлголцох, ойлголтын зөрүү гарах зэрэг олон хүндрэл бэрхшээлийн улмаас зөвхөн 2020 онд анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргийн мэдээллийг авч чадсан. ШЕЗ-өөс Шүүхийн захиргааны тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1.8, 18.1.9-д заасныг үндэслэн Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн үйл ажиллагааны болон шүүн таслах ажиллагааны жил бүрийн тайланг Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид танилцуулах, бүх шатны шүүхэд хүргүүлэхээр эмхэтгэн нийтийн хүртээл болгодог ч тус тайланд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан бүх гэмт хэргээр ангилсан дэлгэрэнгүй тоон мэдээлэл бус зөвхөн цөөн хэдэн гэмт хэргийг онцолсон байдаг.

ШШГЕГ-аас бидэнд ирүүлсэн “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйл ангиар шийтгэгдсэн хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдийн судалгаа”-нд цагдаа болон шүүхэд бүртгэгдээгүй гэмт хэргээр ял шийтгүүлж буй тухай хэд хэдэн алдаатай мэдээлэл байсан бөгөөд тэдгээрийг залруулахаар хандсан ч эргэж хариу өгөөгүй болно. Иймд бид тус байгууллагын мэдээллийг ахин нягтлан үзсэний дараа судалгаандаа ашигласан.

Цагдаагийн байгууллага дээр дурдсан байгууллагуудаас мэдээллийн сангийн бүрдүүлэлт сайтай, нээлттэй, мэдээлэл авахад төвөг чирэгдэл бага боловч “Монгол улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал”, ЦЕГ-ийн албан ёсны цахим хаягт байршдаг мэдээлэл, тус байгууллагат албан бичиг илгээн авсан мэдээлэл дэх зарим тоон мэдээлэл хоорондоо зөрж байгаа нь судалгааны явцад тогтоогдсон. Ийм тохиолдолд бид тус байгууллагад албан бичиг илгээн хандаж авсан тоон мэдээллийг зөв хэмээн үзэж судалгаандаа ашиглаж байв. Мөн түүнчлэн мэдээллийн сангийн арвин бүрдүүлэлтийн ангилалтыг ахин хийх шаардлагатай байна. Тухайлбал, гэмт хэргийн шалтгаан нөхцлийг судлах, урьдчилан сэргийлэх бодлого боловсруулахад гэмт хэргийн гаралтыг улирлаар ангилсан мэдээлэл хагас жилийн нэгтгэсэн мэдээнээс илүү чухал ач холбогдолтой. Мөн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын тоон мэдээллийг газар нутгийн байдлаар ангилахаас илүүтэйгээр тодорхой гэмт хэргээр ангилах нь илүү ач холбогдолтой.

ГУРАВ. МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

Судалгааны хүрээнд нийслэл болон орон нутгийн хэмжээнд ажиллаж буй цагдаагийн алба хаагчдыг хамруулан (нийслэл, 19 аймгийн нийт 110 цагдаагийн алба хаагч хамрагдсан) асуулгын аргаар практик судалгаа хийсэн бөгөөд энэхүү анкетын асуулгын үр дүнд үндэслэн мал хулгайлах гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтад тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхийг зорьсон болно.

3.1. Эрүүгийн хуулийн 17.12.1 дүгээр зүйл буюу “Мал хулгайлах” (энгийн бүрэлдэхүүн) гэмт хэргийн тухайд

Мал хулгайлах гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүнийг Эрүүгийн хуулийн 17.12.1-д “Бусдын малыг хулгайлсан бол зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.” гэж хуульчилсан. Тухайн зохицуулалттай холбоотой яригддаг нэг асуудал нь түүний хөөн хэлэлцэх хугацаатай холбоотой асуудал юм. Эрүүгийн хуулийн 17.12.1-д зааснаар тухайн гэмт хэргийг үйлдвэл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэгддэг санкцтай. Харин Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлд зааснаар гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн тоолох нь ойлгомжгүй байдал үүсгэж байна. Энэ зүйлд дараах байдлаар хөөн хэлэлцэх хугацааг тодорхойлдог.

Хүснэгт 14. Хөөн хэлэлцэх хугацаа тооцож буй байдал

Ялын интервал	Хөөн хэлэлцэх хугацаа
12 жилээс 20 жил	20 жил
8 жилээс 15 жил	10 жил
5 жилээс 12 жил	10 жил
2 жилээс 8 жил	5 жил
1 жилээс 5 жил	5 жил
6 сараас 5 жил	Тодорхойгүй байна.
6 сараас 3 жил	3 жил
6 сараас 2 жил	3 жил
6 сараас 1 жил	3 жил
1 сараас 1 жил	1 жил
1 сараас 6 сар	1 жил
1 сараас 3 сар	1 жил

2020 оны 1 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хуулиар оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт нь хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн тоолох нь тодорхойгүй байсан 50 асуудлыг засаж сайжруулах боломжийг бүрдүүлсэн хэдий ч Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг, 17.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн тоолох нь эргэлзээтэй хэвээр байгаа юм. Учир нь тус зохицуулалтууд нь Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь заалтад заасан “...хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээ найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон...” гэсэн заалтад мөн 2020 оны 1 сарын 10-ны өдрийн хуулиар Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.5-д “...энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг зургаан сараас дээш, дээд хэмжээг гурван жил, түүнээс

бага хугацаагаар тогтоосон,” гэж өөрчлөн хуульчилсан заалтад ч тохирохгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, дээрх 3 зохицуулалт нь одоог хүртэл эрх зүйн хийдэлтэй хэвээр байна.³⁰

Үүнээс болж гэмт хэрэг үйлдсэн хүн ял завших, гэмт хэрэг дахин үйлдэх гэх мэт сөрөг үр дагавар гарах боломжтой юм.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаатай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт 6 сараас 5 жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл 6 сараас 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан нь хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн дагуу хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтоосонтой тохирдоггүй. Та уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг хэдий хугацаагаар, хэрхэн тооцдог вэ?

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1	5 жилээр тооцно	14	56
2	3 жилээр тооцно	1	4
3	1 жилээр тооцно	4	16
4	Мэдэхгүй	4	16
5	Тодорхойгүй	2	8
Нийт		25	100

Уг асуулгад 57 алба хаагч хариулт өгсөн бөгөөд үүнээс тодорхой хариулт өгсөн 25 алба хаагч байна. Тухайн анкетын судалгааны үр дүнгээс харахад Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүний хөөн хэлэлцэх хугацааг цагдаагийн алба хаагчид янз бүрээр тодорхойлж байгаа нь харагдаж байна. Иймд уг зохицуулалтыг нэг мөр болгон шийдвэрлэх зайлшгүй шаардлагатай.

Асуулга 2. Ийнхүү уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тодорхой биш байдлаас практикт хүндрэл, бэрхшээл үүсдэг үү? Үүсдэг бол тэр талаараа дэлгэрэнгүй хариулна уу?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Үүсдэггүй	14	36.8
2.	Мэдэхгүй	7	18.4
3.	Ямар нэгэн шалтгаанаар үүсдэг	4	10.5
4.	Гэмт хэрэг үйлдэх сэдэл бий болгодог	4	10.5
5.	Хуулийн хийдэлтэй	3	7.9
6.	Холбогдогчид ашигтай байдал үүсгэдэг	2	5.3
7.	Хөөн хэлэлцэх хугацаа удаан байх нь буруу	1	2.6
8.	Ял завших боломж бүрдүүлдэг	1	2.6
9.	Дураараа тайлбарладаг	1	2.6
10.	Мөрдөн шалгах ажиллагааг хүндрүүлдэг	1	2.6
Нийт		38	100

Уг асуулгад 57 алба хаагч хариулт өгсөн бөгөөд үүнээс тодорхой хариулт өгсөн 38 алба хаагч байна. Дээрхээс харахад, уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тодорхой биш байгаагаас болж хүндрэл бэрхшээл үүсдэггүй гэж хамгийн олон алба

30 Г.Халиунаа, Б.Ариунжаргал, “Эрүүгийн хууль дахь гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа, түүнд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл №2 (2021), 222-230 дахь тал.

хаагч хариулсан хэдий ч мэдэхгүй, гэмт хэргийн сэдэл бий болгодог гэх мэт хариулт мөн өндөр хувьтай хариулсан байгаа нь тухайн асуудлаас болж практикт ямар нэг хүндрэл бэрхшээл тодорхой хэмжээгээр үүсгэдэг гэж үзэж болохоор байна.

Асуулга 3. Ийнхүү уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тодорхой биш байдал нь гэмт хэрэгтэнд хэрхэн ял завших боломж бий болгох эсэх талаар та юу гэж бодож байна вэ?"

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Тийм	26	56.5
2.	Үгүй	7	15.2
3.	Мэдэхгүй	8	17.4
4.	Санаа байхгүй	2	4.3
5.	Маргаантай	1	2.2
6.	Хөөн хэлэлцэх хугацаа байх ёсгүй	1	2.2
Нийт		46	100

Уг асуулгад 57 алба хаагч хариулт өгсөн бөгөөд үүнээс тодорхой хариулт өгсөн 46 алба хаагч байна. Тухайн асуулгын үр дүнгээс уг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тодорхой биш байгаа нь гэмт хэрэгтэнд ял завших боломж бий болгож байгаа гэсэн үзүүлэлтийг 56.5%-тайгаар тодорхойлсон ба энэ нь тухайн хөөн хэлэлцэх хугацаа тодорхой биш байдлаас үүдэн ял завших боломж бий гэдэг сөрөг үр дагавар байгааг илэрхийлж байна.

Дээрхээс харахад, асуулгад оролцогсдын 57 орчим хувь нь ял завшуулах сөрөг үр дагавар байна гэж хариулсан нь уг зохицуулалт практикт хэрэгжихдээ асуудал дагуулж байгааг илэрхийлж буй хэрэг юм.

2002 оны Эрүүгийн хуульд хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцохдоо гэмт хэргийн ангилалд тулгуурласан зохицуулалттай байсан.³¹ Тухайн зохицуулалтын хувьд гэмт хэргийн ангилалд тулгуурласан тул ямарваа нэгэн гэмт хэргийн ялын интервалыг орхигдуулаагүйгээрээ давуу талтай байв.

Харин 2015 оны шинэчилэн найруулсан Эрүүгийн хууль батлагдахад хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн тооцох талаар томъёолохдоо хуулийн 1.10-т зааснаар “энэ хуульд нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш нэг жил өнгөрсөн, энэ хуульд найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар ялын дээд хэмжээг тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн, энэ хуульд арван хоёр жил хүртэл хорих ял оногдуулахаар ялын дээд хэмжээг тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш арван хоёр жил өнгөрсөн, энэ хуульд арван хоёр жилээс дээш хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар ялын дээд хэмжээг тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш хорин жил өнгөрсөн”³² гэх мэтчилэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргүүдийн оногдуулах ялын дээд хэмжээнд тулгуурлан хуульчилж байжээ.

31 Эрүүгийн хуулийн 72.1-д зааснаар “хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш зургаан сар өнгөрсөн, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн, хүнд гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш арван таван жил өнгөрсөн, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш хорин таван жил өнгөрсөн”

32 Монгол Улсын Их Хурал Хууль зүйн байнгын хороо, “Эрүүгийн хуулийн хувийн хэрэг/Шинэчилсэн найруулга/ Боть VI”, (2015.12.03), 118 дахь тал

Энэхүү зохицуулалт нь 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өөрчлөгдөж дараах хэлбэртэй болсон байна:³³

- Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг нэг жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын дээд хэмжээг нэг жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш нэг жил өнгөрсөн;
- Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн;
- Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг таван жилээс дээш, хорих ялын дээд хэмжээг арван таван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш арван хоёр жил өнгөрсөн;
- Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг арван хоёр жилээс дээш, хорих ялын дээд хэмжээг хорин жил хүртэл тогтоосон ба бүх насаар хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш хорин жил өнгөрсөн гэх мэтчилэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргүүдийн ялын интервалын доод хэмжээ болон дээд хэмжээнд тулгуурлан тогтоодог болсон.

Түүнчлэн 2020 оны 1 дүгээр сарын 10-ны өдөр тус зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт орсон ба дараах нэмэлт оруулсан байна.

- Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг зургаан сараас дээш, дээд хэмжээг гурван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг зургаан сараас дээш, дээд хэмжээг гурван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш гурван жил өнгөрсөн.³⁴

2002 оны Эрүүгийн хууль болон 2015 оны Эрүүгийн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт орохоос өмнө нь хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцоход 6 сараас 5 жилийн хорих ялын интервалтай гэмт хэргүүдэд ямар нэгэн эргэлзээ үүсгэхээргүй хууьчилж байжээ. Тухайлбал, 2002 оны Эрүүгийн хуулиар тухайн гэмт хэрэг нь хуулийн 145.1, 145.2, 148.1-д заасан хөнгөн болон хүндэвтэр ангиллын гэмт хэргүүд байх тул тэдгээрийн хөөн хэлэлцэх хугацааг хуулийн 72.1-д зааснаар тооцоход хүндрэл үүсдэггүй байжээ. 2015 оны Эрүүгийн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт орохоос өмнө хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2-т зааснаар “энэ хуульд зааснаар найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар ялын дээд хэмжээг тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш 5 жил өнгөрсөн” буюу 6 сараас 5 жилийн хорих ял оногдуулахаар заасан тухайн гэмт хэргүүдэд 5 жилийн хөөн хэлэлцэх хугацааг ялын интервалын дээд хэмжээнд нь үндэслэн тооцох боломжтой байжээ.

Гэтэл 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ний өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өөрчлөн найруулсан 1.10 дугаар зүйлийн 1.1 буюу “Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын дээд хэмжээг нэг жил, түүнээс бага

33 “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хууль(Эцсийн найруулга), (2017.05.11), 7 дахь тал

34 “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хууль(Эцсийн найруулга), (2020.01.10), 1 дэх тал

хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын дээд хэмжээг нэг жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш нэг жил өнгөрсөн”, 1.2 буюу “Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэх зохицуулалтуудаар тухайн 6 сараас 5 жилийн хорих ялын интервалтай гэмт хэрэгт хэрхэн хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцох нь эргэлзээтэй, ойлгомжгүй болсон юм.

Өмнө дурдсанчлан 2020 оны 1 дүгээр сарын 10-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар дээрхтэй ижил алдааг засч хуулийн 1.5-д “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг зургаан сараас дээш, дээд хэмжээг гурван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг зургаан сараас дээш, дээд хэмжээг гурван жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш гурван жил өнгөрсөн” гэх зохицуулалтыг нэмэлтээр оруулсан. Энэ нь тухайн хуулийн үзэл баримтлал болох “Гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа тоолох зохицуулалтыг зөрчлийн хугацаа тоолох зохицуулалттай уялдуулах, улмаар зарим гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаа тоолох зохицуулалтыг боловсронгуй болгох³⁵” гэх агуулгад нийцжээ. Тус нэмэлт, өөрчлөлтийн үр дүнд 50 гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг эргэлзээгүй тооцох боломж бий болсон. Тиймээс үүнтэй адил 17.1.1.Хулгайлах, 17.2.1.Дээрэмдэх, 17.12.1.Мал хулгайлах гэмт хэргүүдэд хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцох зохицуулалт дутагдаж байна. Мөн энэхүү нэмэлтээр Эрүүгийн хуульд ийм нэмэлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага байгаа тухай Монголын Хуульчдын Холбооны ерөнхийлөгч Ж.Хунан нь 2018 оны 08 сарын 21-ны өдөр хуулийн төсөлд гаргасан саналдаа ийнхүү өгүүлжээ:

“Гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг 1.10 дугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт ялгамжтай тогтоосон нь тодорхойгүй байдлыг бий болгож байна. Хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.1 “хорих ялын дээд хэмжээг нэг жил түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш 1 жил өнгөрсөн”, 1.2 “хорих ялын доод хэмжээг жил, дээд хэмжээг 8 жил түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш 5 жил өнгөрсөн” хугацаанд хянан хэлэлцэхээр заасан. Хооронд нь завсрын хугацаа гарч, тухайн хэргүүдийн хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн тооцох нь тодорхойгүй байна. Тухайлбал, 11.7 дугаар зүйлийн 2 дахь заалтад заасан гэмт хэрэгт 6 сараас 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар заасан. Энэ гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааны алийг авах нь эргэлзээтэй байна. Төстэй заалтуудаас дурдвал, 17.1.1, 17.2.1, 17.3.1, 22.10.1 г.м.”³⁶

Түүнчлэн мал хулгайлах гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүн нь дээрх хуулийн хийдэлд хамаарч байх тул шүүхээс түүнийг хэрхэн шийдвэрлэж байгаа талаар дүн шинжилгээ хийх нь зүйтэй. Тиймээс 2017 оноос 2021 оны шүүхийн шийдвэрүүдээс хөөн хэлэлцэх хугацаатай холбоотой дүгнэлт гаргасан мал хулгайлах гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүнийг буюу Эрүүгийн хуулийн 17.12.1-ийг шийдсэн анхан шатны шүүхийн шийдвэрүүдийг сонгох нь зүйтэй гэж үзэж дараах шүүхийн шийдвэрүүдийг авч үзлээ.

35 “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал”, (2019), 4 дэх тал

36 Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд бусад яамд, холбогдох байгууллагаас ирүүлсэн саналын товчоон, 42 дахь тал

№	Шүүхийн шийдвэрийн нэр	Гэмт хэргийн товч утга	Гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш өнгөрсөн хугацаа	Шүүхээс хөөн хэлэлцэх хугацааны талаар гаргасан дүгнэлт
1.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 11 сарын 29-ний дугаар 190	Д.Г нь 2017 оны 11 дүгээр сарын үед Увс аймгийн Зүүнговь сумын нутгаас хохирогч Ж.Бын эзэмшлийн 1 тооны даага хулгайлж 270.000 төгрөгний хохирол учруулсан	1 жил	“Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэж зааснаар тухайн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байна.”
2.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 12 сарын 11-ний дугаар 200	Шүүгдэгч Б.Б нь 2018 оны 10 дугаар сарын 03-наас 04-нд шилжих шөнө Увс аймгийн Өлгий сумын 2 дугаар багийн нутгаас хохирогч Д.Цийн 3 тооны бог мал буюу ямааг хулгайлж 137.000 төгрөгний хохирол учруулсан	2 сар 7 хоног	“Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэж зааснаар тухайн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байх тул эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй байна.”
3.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2018 оны 12 сарын 24-ний дугаар 02	Х.М нь 2018 оны 9 дүгээр сарын 09-нөөс 2018 оны 9 дүгээр сарын 10-нд шилжих шөнө тус аймгийн Наранбулаг сумын нутаг Сэжүүр гэх газраас хохирогч Х.Сгийн 5 тооны ямаа хулгайлж 256.000 төгрөгний, хохирогч Я.Зын 9 тооны ямаа хулгайлж 438.000 төгрөгний хохирол, нийт 694.000 төгрөгний хохирол учруулсан	3 сар 14 хоног	“Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэж зааснаар тухайн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байх тул түүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй байна.”

4.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн анхан шатны шүүхийн 2019 оны 01 сарын 17-ний дугаар 06	А.А нь 2017 оны 9 дүгээр сард Увс аймгийн Тэс сумын 9 дүгээр багийн нутаг “Их голын хөвөө” гэх газраас хохирогч Ө.Оийн 1 тооны тэмээ хулгайлж бусдад 680.000 төгрөгний хохирол учруулсан	1 жил 4 сар	“Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэж зааснаар тухайн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байх тул эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй байна.”
5.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн анхан шатны шүүхийн 2019 оны 03 сарын 19-ний дугаар 34	Л.У нь 2018 оны 12 дугаар сарын 16-ны шөнө Увс аймгийн Улаангом сумын 9 дүгээр багийн нутаг дэвсгэрт байрлах Ерөнхий боловсролын 6 дугаар сургуулийн хашаанаас хохирогч Л.Цгийн 1 тооны адуу /хар зүсмийн эмээл хазаартай/, адууны сээр хавс мах зэргийг хулгайлж 810.000 /найман зуун арван мянга/ төгрөгний хохирол учруулсан	3 сар 3 хоног	“Л.У Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 1-д заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон бөгөөд тэрээр хэрэг хариуцах чадвартай, тухайн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байх тул түүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй байна.”
6.	Сонгинохайрхан дүүргийн Эрүүгийн анхан шатны шүүхийн 2019 оны 06 сарын 05-ны дугаар 617	О.Б, Т.Б нар нь Г.Г-тэй бүлэглэн, давтан үйлдлээр машин механизм, тусгайлан бэлтгэсэн багаж хэрэгсэл хэрэглэж : - 2017 оны 04 дүгээр сарын 09-ний өдөр Сонгинохайрхан дүүргийн 21 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрт байрлах 361-ийн гарам гэх газраас иргэн Б.Э-н өмчлөлийн хээлтэй хүрэн зүсмийн байцан гүүг хулгайлан авч, 1.280.000 төгрөгийн, - 2017 оны 04 дүгээр сарын 10-ны өдөр Төв аймгийн Аргалант сумын нутаг Цагаан хөтөл гэх газраас иргэн Б.Д-н өмчлөлийн хул, хээр зүсмийн 2 тооны гүүг хулгайлан авч, 3.780.000 төгрөгийн, - 2017 оны 04 дүгээр сарын 11-ээс 12-нд шилжих шөнө Төв аймгийн Аргалант сумын Хөшөөт 2 дугаар багийн нутаг дэвсгэр Дугуй булаг гэх газраас иргэн С.М-н өмчлөлийн хар халтар зүсмийн азаргыг хулгайлан авч, 3.600.000 төгрөгийн,		“2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 1-д зааснаар оногдуулж болох хорих ялын доод хэмжээ 6 сар, дээд хэмжээ 5 жил байх нь Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангид заасан “хөөн хэлэлцэх хугацаа”-г хэрэглэх, тайлбарлахад эргэлзээ, маргаантай асуудал үүсгэхгүй буюу гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааны хувьд шүүгдэгч нарыг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэлгүй болох нь дараах үндэслэлтэй. 1. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн зохицуулалтаас үзэхэд гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг гагцхүү хорих болон зорчих эрхийг хязгаарлах ялын оногдуулж болох доод эсхүл дээд хэмжээг нийтлэг шалгуур болгон ялгамжтай тогтоосон байх ба хөөн хэлэлцэх хугацааны ялгамжтай байдлын тусгай буюу нарийвчилсан шалгуур нь тухайн гэмт хэрэгт оногдуулж болох хорих ялын дээд хэмжээ болох нь илэрхий байна.

		<p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 12-ноос 13-нд шилжих шөнө Сонгинохайрхан дүүргийн 21 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрт байрлах 361-ийн Тахир соёотын баруун энгэрийн жалганаас иргэн С.Г-н өмчлөлийн 14 настай хонгор азаргыг хулгайлан авч, 2.700.000 төгрөгийн хохирол тус тус учруулсан.</p> <p>О.Б, Т.Б нар нь Т.Д, Т.Б нартай бүлэглэн, давтан үйлдлээр машин механизм, тусгайлан бэлтгэсэн багаж хэрэгсэл хэрэглэж :</p> <p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 03-ны өдрийн хооронд Төв аймгийн Баянхангай сумын 1 дүгээр багийн "Өвгөнтийн ар" гэх газраас иргэн Т.Г-ын өмчлөлийн цагаан хонгор зүсмийн морь, хул зүсмийн гүү зэрэг 2 тооны адуу хулгайлан авч, 9.551.340 төгрөгийн хохирол учруулсан. Г.Г нь О.Б, Т.Б нартай бүлэглэн, давтан үйлдлээр машин механизм, тусгайлан бэлтгэсэн багаж хэрэгсэл хэрэглэж:</p> <p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 09-ний өдөр Сонгинохайрхан дүүргийн 21 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрт байрлах 361-ийн гарам гэх газраас иргэн Б.Э-н өмчлөлийн хээлтэй хүрэн зүсмийн байцан гүүг хулгайлан авч, 1.280.000 төгрөгийн,</p> <p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 10-ны өдөр Төв аймгийн Аргалант сумын нутаг Цагаан хөтөл гэх газраас иргэн Б.Д-н өмчлөлийн хул, хээр зүсмийн 2 тооны гүүг хулгайлан авч, 3.780.000 төгрөгийн,</p> <p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 11-нээс 12-нд шилжих шөнө Төв аймгийн Аргалант сумын Хөшөөт 2 дугаар багийн нутаг дэвсгэр Дугуй булаг гэх газраас иргэн С.М-н өмчлөлийн хар халтар зүсмийн азаргыг хулгайлан авч, 3.600.000 төгрөгийн,</p>	<p>2 жил 1 сар 23 хоног</p>	<p>Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.1, 1.2-т зааснаар хөөн хэлэлцэх хугацааны ялгамжийн хувьд хорих ялын оногдуулж болох дээд хэмжээ нь 1 жил, түүнээс доош бол 1 жил, харин хорих ялыг 1 жилээс дээш хэмжээгээр оногдуулж болохоор бөгөөд дээд хэмжээ нь 8 жил дотор багтаж байгаа бүхий л тохиолдолд 5 жил гэж ойлгох үндэслэлтэй юм.</p> <p>2. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2, 1.3, 1.4-т : хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгамжтай тогтоох шалгуур болгон хорих ялын доод, дээд хэмжээг заахдаа хорих ялын доод, дээд хэмжээний дунд нь "таслал",(.) хэрэглэсэн байгаа нь гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтоох, тоолоход Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын интервал "ямар төрөл, хэлбэр"-ээр хуульчлагдсан байх нь хамааралгүй, гагцхүү хөөн хэлэлцэх хугацааны тусгай шалгуур нь хорих ялын оногдуулж болох дээд хэмжээ болох үндэслэл, утга агуулгыг давхар илэрхийлж байна.</p> <p>Тодотговол, Эрүүгийн хуулиар хөөн хэлэлцэх хугацааны тухайн зохицуулалтад таслал хэрэглэснээр "таслал" бүхий хэсэг бүр тус тус ялгаатай, нарийвчилсан утга агуулгыг илэрхийлж байгаа учраас Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2, 1.3, 1.4-т зааснаар хөөн хэлэлцэх хугацааг тоолоход хорих ялын интервал Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заавал "1 жилээс 8 жил, 5 жилээс 15 жил, 12 жилээс 20 жил" гэж туйлын тодорхой хуульчлагдсан байх ёстой гэж ойлгох боломжгүй, харин "таслалгүй" бол тухайн интервалын зохицуулалтын утга эсрэгээр хувирч ойлгогдох боломжтой. Тийм учраас Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид "хорих ялын интервал" ямар төрөл, хэлбэрээр хуульчлагдсан байх нь Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлд зааснаар хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгамжтай тогтоосон шалгуурт хамааралгүй буюу нөлөөлөхгүй гэж үзнэ.</p>
--	--	---	-----------------------------	--

	<p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 12-ноос 13-нд шилжих шөнө Сонгинохайрхан дүүргийн 21 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрт байрлах 361-ийн Тахир соёотын баруун энгэрийн жалганаас иргэн С.Г-н өмчлөлийн 14 настай хонгор азаргыг хулгайлан авч, 2.700.000 төгрөгийн хохирол тус тус учруулсан. Т.Д, Т.Б нар нь О.Б, Т.Б нартай бүлэглэн тээврийн хэрэгсэл ашиглан :</p> <p>- 2017 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 03-ны өдрийн хооронд Төв аймгийн Баянхангай сумын 1 дүгээр багийн “Өвгөнтийн ар” гэх газраас иргэн Т.Г өмчлөлийн цагаан хонгор зүсмийн морь, хул зүсмийн гүү зэрэг 2 тооны адууг хулгайлан авч, 9.551.340 төгрөгийн хохирол учруулсан</p>	<p>3. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.1-д “хорих ялын дээд хэмжээг 1 жил, түүнээс доош” гэж заасан тул хорих ялын тус хэмжээнээс өөр хэмжээг шалгуур болгон хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгамжтай тогтооход хорих ялын интервалын хувьд “хорих ялыг 1 жилээс дээш хэмжээгээр оногдуулж болохоор байх” шаардлагыг хангасан байх нь ойлгомжтой асуудал болно.</p> <p>Тийм учраас Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2-т “хорих ялын доод хэмжээг 1 жилээс дээш” гэж заасан нь техникийн шинжтэй энгийн ойлголтод хамаарч байх ба энэ нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээ нь заавал “1 жилээс дээш» байхаар туйлын тодорхой хуульчлагдсан байх утга агуулгыг илэрхийлэхгүй, харин хорих ялын интервалын хувьд хорих ялыг 1 жилээс дээш хэмжээгээр оногдуулж болохоор байх шаардлага, утга агуулгыг илэрхийлсэн байх тул Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлд зааснаар хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгамжтай тогтоосон шалгуурт эргэлзээ, маргаан бүхий байдал үүсгэхгүй гэж үзнэ. Энд дээр дурдсан 1, 2-т заасан үндэслэл нэгэн адил хамаарна.</p> <p>4. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын “1 жилээс 8 жил, 5 жилээс 15 жил” гэсэн интервал огт хуульчлагдаагүй байгаа нь Эрүүгийн хуулийн ерөнхий анги дахь хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтын талаарх дээрх 1, 2, 3-т заасан үндэслэлийг давхар батлах хууль зүйн үндэслэл болж байна.</p> <p>5. Дээрх үндэслэлүүдийн хүрээнд дүгнэхэд : Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2-т заасан “тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг 1 жилээс дээш, дээд хэмжээг 8 жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон” гэдэгт Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид зааснаар тухайн гэмт хэрэгт 1 жилээс дээш хугацаагаар хорих ял оногдуулж болохоор, гэхдээ дээд хэмжээ нь 8 жилээс хэтрэхгүй байх шалгуурт нийцэх хорих ялын харилцан адилгүй доод, дээд хэмжээ бүхий интервалын бүх төрөл, хэлбэрүүд хамаарна гэж үзнэ.”</p>
--	--	---

7.	Баян-Өлгий аймаг дахь Сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2020 оны 09 сарын 17-ны өдрийн дугаар 178	А.А, М.Ж нар нь 2019 оны 04 дүгээр сарын 02-ноос 03-нд шилжих шөнө Баян-Өлгий аймгийн Алтай сумын 1 дүгээр багийн нутаг дэвсгэр "Хар нуур" гэх газарт байрлах малын хашаанаас иргэн Ж.Дын нас бие гүйцсэн, 12 тооны эх ямааг хулгайлсан	1 жил 5 сар 14 хоног	"Гэмт хэрэг үйлдсэн хугацааг гэмт хэрэг үйлдсэн өдрөөс эхлэн эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах хүртэл тоолох бөгөөд хөөн хэлэлцэх хугацааг зохицуулсан Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт "Энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн бол яллагдагчаар татаж болохгүй" гэж зааснаас үзэхэд шүүгдэгч М.Ж, А.А нарын үйлдсэн гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа нэг жил биш, таван жил байна. Тодруулбал: Шүүгдэгч нар нь 2019 оны 4 дүгээр сарын 02-ны өдрөөс 03-нд шилжих шөнө Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан мал хулгайлах гэмт хэрэг /зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялтай/ үйлдсэн байх ба тэдний үйлдсэн гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.2-т заасны дагуу таван жил байх бөгөөд уг хугацаа 2024 оны 4 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 24 цагт дуусгавар болохоор байна."
8.	Увс аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2020 оны 10 сарын 23-ны дугаар 156	Ч.Б нь Увс аймгийн Тэс сумын нутаг дэвсгэр "Тасархайн өвдөг" гэх газраас 2019 оны 11 дүгээр сарын 06-07-нд шилжих шөнө 1 тооны, 2019 оны 11 сарын 08-09-нд шилжих шөнө 2 тооны нийт 3 тооны үхэр хулгайлж хохирогч Б.Бт 2'200'000 төгрөгийн хохирол учруулсан	11 сар 16 хоног	"Ч.Б-ын үйлдэлд тухайн зүйлд заасан хүндрүүлэн зүйлчлэх нөхцөл байдал тогтоогдоогүй, Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.2-т заасан хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаагүй байх тул шүүгдэгчийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцох үндэслэлтэй гэж дүгнэв."

Дээрх шүүхийн шийдвэрүүдээс³⁷ дүгнэхэд Увс аймгийн сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх голчлон хөөн хэлэлцэх хугацаатай холбоотой дүгнэлт өгсөн байна. Мөн гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш өнгөрсөн хугацааг авч үзвэл хамгийн бага нь 2 сар 7 хоног, хамгийн их нь 2 жил 1 сар 23 хоног байна. Шүүхээс хөөн хэлэлцэх хугацааны талаар гаргасан дүгнэлтийн агуулгыг ерөнхийд нь авч үзвэл дараах агуулгаар тайлбарлан хэргийг шийдвэрлэж байна:

37 Монгол улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан

Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэгт “энэ хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил, түүнээс бага хугацаагаар тогтоосон, эсхүл зорчих эрхийг хязгаарлах ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн” гэж зааснаар тухайн хэргийг шийдвэрлэхдээ тухайн зүйл, хэсгийг баримталж 5 жил өнгөрсөн байж хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусахаар шийдвэрлэдэг.

- Хорих болон зорчих эрхийг хязгаарлах ялын оногдуулж болох доод эсхүл дээд хэмжээг нийтлэг шалгуур болгон ялгамжтай Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн зохицуулалтад зохицуулсан. Ийнхүү ялгамжтай байдлаар оногдуулж байгаа тусгай, нарийвчилсан шалгуур нь хорих ялын дээд хэмжээ гэж үзсэн.
- Хорих ялын интервал ямар байдлаар хуульчлагдсан нь гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаанд хамааралгүй гэж үзсэн. Учир нь Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.1-1.5-д заасан хорих, зорчих эрх хязгаарлах ялын доод, дээд хэмжээ нь таслал “,”-аар тусгаарлагдаж өөр утга санааг илэрхийлдэг учир өмнөхийн адил хорих ялын дээд хэмжээг шалгуур болгох нь зүйтэй гэж тодорхойлсон.
- Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2-т “хорих ялын доод хэмжээг 1 жилээс дээш” гэж заасан нь техникийн шинжтэй энгийн ойлголтод хамаарч байх ба энэ нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээ нь заавал “1 жилээс дээш» байхаар туйлын тодорхой хуульчлагдсан байх утга агуулгыг илэрхийлэхгүй, харин хорих ялын интервалын хувьд хорих ялыг 1 жилээс дээш хэмжээгээр оногдуулж болохоор байх шаардлага, утга агуулгыг илэрхийлсэн.
- Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын “1 жилээс 8 жил, 5 жилээс 15 жил” гэсэн интервал огт хуульчлагдаагүй байгаа нь хөөн хэлэлцэх хугацааг хорих, зорчих эрх хязгаарлах ялын интервалаар тодорхойлох ёсгүй гэдгийн жишээ гэж үзсэн.
- 1 жилээс дээш хугацаагаар хорих ял оногдуулж болохоор, гэхдээ дээд хэмжээ нь 8 жилээс хэтрэхгүй байх шалгуурт нийцэх хорих ялын харилцан адилгүй доод, дээд хэмжээ бүхий интервалтай гэмт хэргүүдэд Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.10 дугаар зүйлийн 1.2 дахь хэсэг хамаарна.
- Тухайн шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлүүдийг харахад одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Эрүүгийн хуулийн зохицуулалттай нийцэхгүй байгаа нь харагдаж байна. Хорих болон зорчих эрх хязгаарлах ялын дээд хэмжээ нь гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тооцох үндэслэл болдог, “,”-аар тусгаарлагдсан байгаа нь ялын дээд хэмжээ болон доод хэмжээг ялгаж авч үзсэн, 1 жилээс дээш гэдэг нь техникийн шинжтэй ойлголт гэсэн тайлбар нь хууль зүйн техник, Эрүүгийн хуулийн тодорхой байх буюу “lex certa” зарчимтай зөрчилдөж байна. Таслал нь Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын хоёрдугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлал”³⁸-д дараах нөхцөлд бичигдэхээр зохицуулагдсан.
- Өгүүлбэрийн зэрэгцсэн гишүүн хэд хэдэн үг, хоршоо үгээс бүтсэн бөгөөд таслал тавихгүй бол утга бүрхэгдэх тохиолдолд хооронд нь таслал тавина.

- Өгүүлбэрийн зарим дэд гишүүн нь дараагийн үгтэй шууд холбогдохгүй, нэг буюу хэдэн үгийг алгасч өөр үгтэй холбогдох тохиолдолд таслал тавина.
- Нийлмэл өгүүлбэрийн өгүүлэхүүн нь үйлт нэр буюу нэр үгийн аймгийн үг байгаа тохиолдолд дараагийн үгийн тодотгол мэт ойлгогдох тул таслал тавина.
- Өгүүлбэрийн төгс өгүүлэхүүний дараа дэд гишүүн орвол хооронд нь таслал тавина.
- Зүйлийн нэг хэсэг дотор орсон хэд хэдэн үйлдэл нь бие даасан цогц үйлдэл биш тохиолдолд тэдгээрийн хооронд таслал тавина. Хуулийн зүйлийн нэг хэсэгт хэд хэдэн үйлдэл, шаардлагыг хооронд нь таслалгүйгээр бичсэн тохиолдолд тэдгээр үйлдлийг бүгдийг хийх, шаардлагуудыг нэгэн зэрэг бүгдийг хангасан байх ёстой гэж ойлгогдоно. Харин таслалтайгаар бичсэн тохиолдолд аль нэг үйлдлийг хийх эрх олгосон буюу аль нэг шаардлагыг хангаж болно гэж ойлгогдоно.
- Хуулийн төслийн эх бичвэрт таслал тавихдаа агуулгыг сайтар ойлгож хэрэглэнэ. Тухайлбал, хуулийн төслийн зүйлийн нэг хэсэг дотор хэд хэдэн үйлдэл орсон бөгөөд эдгээр нь бүхэлдээ нэг цогц ажиллагааг илэрхийлж байгаа бол үйлдэл хооронд таслал тавихгүй.
- Таслал нь хуулийн төслийн эх бичвэрийн утга агуулгыг тодорхойлоход чухал үүрэгтэй болохыг анхаарах нь зүйтэй. Хуулийн төслийн эх бичвэрт таслал хэрэглэсний дараа зай авч дараагийн үгийг бичнэ.

Тухайн таслал “,” авах тохиолдлуудаас “Хуулийн төслийн эх бичвэрт таслал тавихдаа агуулгыг сайтар ойлгож хэрэглэнэ.” гэх агуулгаар авч үзвэл “хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил” гэсэн нь ялын интервалаар хязгаарласан буюу нэг нэгээр нь өөрсдийг нь хязгаарласан зүй тогтол байхаар ажиглагдаж байна. Учир нь нэг жилээс дээш гэх үгийг тусад нь авч үзвэл түүнээс дээш орших бүх ял тухайн хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтад хамаархаар болох үр дагавар үүснэ.

Тиймээс ялын дээд хэмжээ, доод хэмжээ нь интервалаар хуульчлагдсан тул хоёулаа нийлж нэг утга санааг илэрхийлэхээр байна.

Мөн үүнээс гадна Эрүүгийн хуулийн тодорхой байх буюу *lex certa* зарчимтай зөрчилдөж байна. Энэ зарчим нь Эрүүгийн хуульд ямар үйлдэл гэмт хэрэг болох, түүний урьдчилсан нөхцөл байдлыг тодорхой, хоёрдмол утгагүй заахаас гадна гэмт хэрэгт хүлээлгэх ялын төрөл, түүний хугацааны дээд, доод хэмжээг тодорхой заана гэсэн утгыг агуулна³⁹. Тийм учраас тухайн “хорих ялын доод хэмжээг нэг жилээс дээш, дээд хэмжээг найман жил” гэсэн зохицуулалтыг тухайн байгаа тодорхой агуулгаар нь харах нь зүйтэй буюу ялын интервалаар нь тодорхойлох ёстой.

Дараагийн асуудал нь “1 жилээс 8 жил, 5 жилээс 15 жил” гэх интервал Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хамаарх гэмт хэргийн интервалд тусгагдаагүй гэж шүүх үзээд тиймээс хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцох үндэслэл нь ялын дээд болон доод хэмжээнд үндэслээгүй гэж үзсэн. Гэхдээ Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн гэмт хэргүүдийн 8 жилээс 15 жил, 5 жилээс 12 жил, 2 жилээс 8 жил, 1 жилээс 5 жил гэх интервалууд нь дээрх хөөн хэлэлцэх хугацаа тооцох ялын интервалуудад бүгд хамаарч тухайн гэмт хэргүүдийн ялын интервалыг шингээж, хийдэлгүй байхаар дээрх байдлаар

39 Т.Золбоо, “Гэмт хэргийн бүтээц”, (2016), 30 дахь тал

зохицуулсан байгаа нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн гэмт хэргийн ялын дээд болон доод хэмжээнд үндэслэсэн байх агуулгыг илэрхийлж байна.

Энэдээс дүгнэвэл, Эрүүгийн хуулийн 17.12.1-ээр зүйлчлэгдсэн гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцохдоо шүүхүүд өөр өөрсдийн байр сууринаас тайлбарлан хэрэглэж байгаа нь эргээд хүний эрхийг зөрчихөд хүргэж болох юм.

3.2. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.1 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг олон тооны мал хулгайлж үйлдэх үйлдлийн тухайд

2002 оны Эрүүгийн хуулиар мал хулгайлах гэмт хэргийг ердийн хулгайн гэмт хэргийн адилаар Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлд зааснаар зүйлчилж, олон тооны мал хулгайлсан тохиолдолд мөн зүйлийн 145.2 дахь хэсэгт зааснаар хүндрүүлэн зүйлчлэхээр хуульчилж, тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн хүнд эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар заасан байв. 2004 оны 5 дугаар сарын 14-ний өдөр батлагдсан “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль”⁴⁰ батлагдсантай холбоотой Эрүүгийн хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн “тээврийн” гэсний өмнө “тээврийн болон бусад” гэж, хуулийн 145-р зүйлийн 2 дахь хэсэгт “олон тооны мал” гэсэн үгийг тус тус нэмж өөрчлөлт оруулсан байна.

Харин 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Энэ гэмт хэргийг: 2.1.олон тооны мал хулгайлж; 2.2.бүлэглэж; 2.3.улсын хилээр нэвтрүүлж; 2.4.машин механизм ашиглаж; 2.5.ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж; 2.6.гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.” гэж хуульчилсан. Мөн олон тооны мал хулгайлсан гэж хуулийн аутентик тайлбарт тайлбарласнаар “олон тооны мал” гэдэгт найман бог, хоёр бод, түүнээс дээш малыг ойлгох ба богийг бодод шилжүүлэхдээ нэг бодыг дөрвөн богоор тооцохоор зохицуулсан байна. Энэ нь 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр орж ирсэн зохицуулалт ба нэмэлт, өөрчлөлт орохоос өмнө “олон тооны мал” гэж хорин дөрвөн бог, найман бодоос дээш малыг ойлгоно. Богийг бодод шилжүүлэхдээ нэг бодыг гурван богоор тооцно.” гэж тайлбарлаж байсан. Өмнө нь “мал”, “олон тооны мал” гэх ойлголтуудыг “Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн зарим хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай” УДШ-ийн 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн 28 дугаар тогтоолоор тайлбарлан хэрэглэж байсан юм. “Мал”, “олон тооны мал” гэх ойлголтуудыг ийнхүү хуульд тайлбарласнаар өмнөх хуулийн зохицуулалтаас илүү нарийвчилсан бөгөөд боловсронгуй болжээ.

2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд оруулсан өөрчлөлтөөр “олон тооны мал” гэх ойлголтод хамаарах малын тоог цөөрүүлж өөрчилснийг хуулийн үзэл баримтлалд “...гэмт хэрэг үйлдэгчдийн ашиглаж буй бага оврын тээврийн хэрэгсэлд дөрвөөс илүү бод мал ачих боломжгүй байдаг учир хүндрүүлж үзэх нөхцөл байдлаар ял шийтгэх боломжгүй байдаг бөгөөд улмаар мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгчдэд ижил хэмжээний хохирол бүхий бусад төрлийн хулгайлах гэмт хэргээс харьцангуй хөнгөн ял, шийтгэл оногдуулж байгаа нь шударга бус бөгөөд гэмт хэрэгтнийг өөгшүүлэх, давтан хэрэг үйлдэх нөхцөл бүрдүүлж байгаа”⁴¹ хэмээн тайлбарлажээ.

40 Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, № 23 (2004)

41 Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал, баталсан УИХ-ын гишүүн Х.Болорчулуун

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн нь тодорхой төрлийн нийгэмд аюултай хэргийн шинжийг улс орны хэмжээгээр нэг мөр, нэгдмэл ойлгож хэрэглэх боломжийг олгодог⁴² учир гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд аливаа өөрчлөлт оруулахын тулд үндэслэл болох судалгаа нь мөн улс орны хэмжээнд хийгдсэн байх шаадлагатай. Гэвч төслийн үзэл баримтлалд дурдсанаар хууль санаачлагч өөрийн цахим хаягаар авсан санал болон 2019 оны 04 дүгээр сарын 10-05 дугаар сарын 01-ний хооронд Дорнод аймгийн Булган, Гурванзагал, Сэргэлэн, Хэрлэн, Чойбалсан, сумдуудад зохион байгуулагдсан давхардсан тоогоор 550 гаруй иргэдийн оролцсон уулзалт хэлэлцүүлэгт иргэдээс бичгээр болон амаар гаргасан саналыг⁴³ л үзэл баримтлалд хавсаргасан байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн аутентик тайлбар нь төслийн үзэл баримтлалд дурдсан “өөгшүүлэх, давтан хэрэг үйлдэх нөхцөл бүрдүүлж байгаа” гэдгийг хангалттай нотлох баримтыг төсөл санаачлагч гаргаагүй ч уг дэвшүүлсэн саналын талаар авч үзэх шаардлагатай.

“Монгол Улсын Гэмт хэргийн цагаан ном 2018”-д дурдсанаар цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн мал хулгайлах гэмт хэргийг урьд ял шийтгэгдсэн этгээд үйлдсэн тохиолдол 2017 онд 57 байсан бол 2018 онд 101 болж нэмэгдсэн⁴⁴. Гэвч энэхүү урьд ял шийтгэгдсэн этгээд гэдэгт ямар гэмт хэргийн улмаас ял шийтгэгдсэн тухай мэдээлэл байхгүй байна. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд өмнө нь энэхүү гэмт хэргийг үйлдсэн эсвэл бусад төрлийн өмчийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдэж байсан нь Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн хэрэгжилт, үр дүнг тодорхойлох ёстой гэж үзэж байна.

Иймд Хуульд “олон тооны мал” гэх ойлголтод хамаарах малын тоог “хорин дөрвөн бог, найман бодоос дээш” гэж, “нэг бодыг дөрвөн богоор” хэмээн заасан нь гэмт этгээд хэргийг давтан үйлдэх шалтгаан болсон гэж үзэх үндэслэл хангалттай тогтоогдохгүй байна.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг зүйл, заалттай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. “2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар энэ зүйлд заасан “олон тооны мал” гэж 24 бог, 8 бодоос дээш малыг ойлгодог байсныг 8 бог, 2 бод, түүнээс дээш малыг ойлгохоор, богийг бодод шилжүүлэхдээ 1 бодыг 3 богоор тооцдог байсныг 4 богоор тооцдог болгож цөөрүүлэн өөрчилсөн нь зөв үү, та юу гэж бодож байна вэ?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Зөв	27	64.3
2.	Буруу	7	16.7
3.	Мэдэхгүй	8	19
Нийт		42	100

Уг асуулгад 110 алба хаагчаас 42 нь хариулт өгсөн бөгөөд үүнээс “Зөв” гэж хариулсан 27, “Буруу” гэж хариулсан 7, “Мэдэхгүй” гэж хариулсан 8 байна. Тиймээс практикт тухайн нэмэлт, өөрчлөлт нь эерэг үр дагавар бүхий зохицуулалт болсон гэж үзэж болохоор байна.

42 С.Нарангэрэл, Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги, (УБ, 1999), 110 дахь тал

43 Хууль, тогтоомжийн төслийн хэлэлцүүлгийн тайлан, <http://forum.parliament.mn/projects/10696>

44 Монгол Улс дахь Гэмт хэргийн цагаан ном, (УБ, 2018)

Асуулга 2. Дээрх өөрчлөлт нь гэмт хэргийн гаралтад хэрхэн нөлөөлж байгаа вэ? Уг хэсгийн хэрэгжилтийг та хэрхэн үнэлэх вэ?"

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Сайнаар нөлөөлж байгаа	44	67.7
2.	Мэдэхгүй байна	10	15.4
3.	Нөлөөлж байгаа юм алга	8	12.3
4.	Муугаар нөлөөлж байгаа	3	4.6
Нийт		65	100

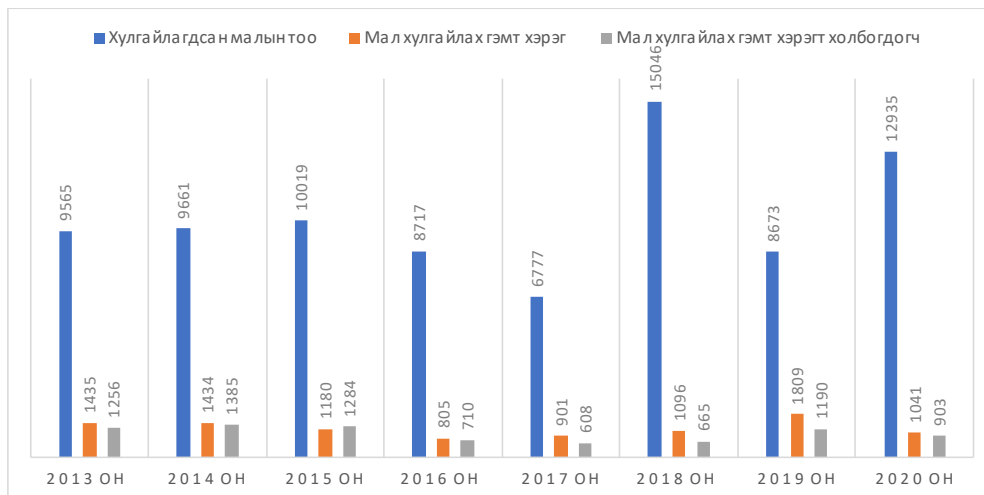
Уг асуулгад 110 алба хаагчаас 70 нь хариулт өгсөн бөгөөд асуулгад оролцогсдын дийлэнх нь сайнаар нөлөөлж байна гэж хариулснаас харахад тухайн зохицуулалтыг практик дахь хууль хэрэгжүүлэгч цагдаагийн алба хаагчид гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх болон бусад байдлаар сайн үр нөлөө бүхий зохицуулалт хэмээн эерэгээр үнэлжээ.

Гэвч цагдаагийн байгууллагын тоон мэдээнд мал хулгайлах гэмт хэргийг олон тооны мал хулгайлж үйлдсэн хэрэг 2019 онд 161 бүртгэгдэж байсан бол ЭХ-д оруулсан өөрчлөлт хэрэгжиж эхэлсэн 2020 онд 314 бүртгэгдсэн нь 95 хувиар нэмэгдсэн дүн байна. Үүгээр зогсохгүй 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар олон тооны мал хулгайлсан хэрэг 126 бүртгэгдсэн нь оны нэгдүгээр хагасын тоо гэхэд өндөр үзүүлэлт юм.

Дээрх өсөлтийг “олон тооны мал” гэх ойлголтод хамаарах малын тоог цөөрүүлсэнтэй холбоотой хэмээн тайлбарлаж болох ч 2020 онд мал хулгайлах 1041 хэрэг бүртгэгдэж, өмнөх оноос 768 (42.5%)-аар буурсан атал зөвхөн уг хүндрүүлэх нөхцөл байдлаар үйлдсэн тоо өссөн, гамшгаас хамгаалах бэлэн байдлын зэрэгт удаа дараа улс орон даяар шилжиж хөл хорио тогтоосон, үүнтэй холбоотойгоор авто тээврийн шалган нэвтрүүлэх товчоодын шалгалт сайжирсан байсан зэргийг анзааралгүй орхиж болохгүй.

“Олон тооны мал” гэх ойлголтод хамаарах малын тоог цөөрүүлсэн нь ялын бодлогыг чангатгах зорилготой ч гэмт этгээдийн нэг удаагийн үйлдлээр хулгайлах малын тоо нэмэгдэх эрсдэлтэй. Иймд уг өөрчлөлт хэрэгжиж эхэлснээр хулгайлагдсан малын тоо хэрхэн өөрчлөгдсөнийг шалгах шаардлагатай байна. Үүний тулд мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн тоо, бүртгэгдсэн тус гэмт хэргийн тоо, хулгайлагдсан малын тоог харьцуулах юм.

График 9. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн тоо, гэмт хэргийн тоо, хулгайлагдсан малын тоог харьцуулсан нь

Дээрх графикаас харвал 2013-аас 2016 оны хооронд хулгайлагдсан малын тоо тогтмол өссөн, гэмт хэргийн тоо буурсан, гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоо 2014 онд өсөж 2016 онд огцом буурсан байна. Энэ нь ЭХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхлэхээс өмнө нэг удаагийн үйлдлээр хулгайлах малын тоо тогтвортой буурч байсныг илтгэж байна. Харин 2017 онд буюу шинэчлэн найруулсан ЭХ хэрэгжиж эхэлсэн жил бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо өсөж, хулгайлагдсан малын тоо, уг гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоо буурсан байгаа нь гэмт этгээд олон тооны мал хулгайлахаас зайлсхийснийг харуулж байна.

2018 онд өмнөх оноос гэмт хэргийн тоо, малын тоо, холбогдогчийн тоо аль аль нь өссөн дүнтэй байх бол, 2019 онд хулгайлагдсан малын тоо буурч, гэмт хэрэг болон уг гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоо өссөн байгаа нь мөн л нэг удаагийн гэмт хэргээр хулгайлах малын тоо буурсан буюу гэмт этгээд олон тооны мал хулгайлахаас зайлсхийснийг харуулж байна.

Харин 2020 онд хулгайлагдсан малын тоо өмнөх оноос 4262-оор буюу 33 орчим хувиар өсөж, бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо өмнө оноос 42 хувиар, тухайн гэмт хэрэгт холбогдогчийн тоо 24 хувиар тус тус буурчээ. Энэ нь гэмт этгээдийн нэг удаагийн гэмт хэргээр хулгайлах малын тоо огцом өссөнийг илтгэж байна.

Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа тодорхой тоо баримт, судалгаанд хангалттай үндэслээгүй, тус өөрчлөлт хэрэгжиж эхэлсэн үеэс холбогдох хэсэгт зааснаар үйлдэгдсэн гэмт хэрэг огцом өссөн, гэмт этгээдийн нэг гэмт хэргээр хулгайлах малын тоо мөн л огцом өссөн зэргээс 2020 оны Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өөрчилсөн Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.1 дэх хэсгийн хэрэгжилт хангалтгүй хэмээн дүгнэж байна.

3.3.Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.2 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг бүлэглэж үйлдэх үйлдлийн тухайд

Мал хулгайлах гэмт хэргийг бүлэглэж үйлдэх арга хэлбэр, орчин үеийн чиг хандлага өөрчлөгдөж байгаа талаар өмнө дурдсан билээ. Тус зүйл, заалтын хүрээнд холбогдох шүүхийн шийдвэрийг дор авч үзье.

Д/д	Гэмт хэргийн зүйл анги	Шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолын дугаар	Шийдвэрлэсэн он, сар, өдөр	Шийтгэх тогтоолын тодорхойлох хэсэгт хууль тайлбарласан байдал	Оногдуулсан ялын төрөл, хэмжээ
1.	17.12.2.1.	Өвөрхангай аймгийн Хархорин сум дахь сум дундын шүүх 2021/ШЦТ/ 04	2021.01.15	Шүүгдэгч Ж.Ц-, Г.О-, Э.З- нарыг бүлэглэж буюу гэмт үйлдэлдээ санаатай нэгдэж, бусдын олон тооны малыг хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тус тус тооцож эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй.	Тус бүр 1 жил хорих
2.	17.12.2.1.	Дорноговь аймгийн Замын-Үүд сум дахь сум дундын шүүх Дугаар 03	2021.01.14	шүүгдэгч Б.Э нь өөрийн үхэр биш, ах нь хүний мал хулгай хийсэн гэдгийг мэдсээр байж үхрүүдийг нядалж, Замын-Үүд суманд зарж борлуулах ажлыг гардаж гүйцэтгэсэн байх тул шүүгдэгч нар нь энэ гэмт хэргийг санаатай нэгдэж буюу бүлэглэж, гүйцэтгэсэн гэж үндэслэлтэй	Тус бүр 1 жил хорих
3.	17.12.2.1.	Дорнод аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан	2021.01.14	Шүүгдэгч Т, Б, Б нар нь ярилцаж тохиролцоод бусдын малыг хулгайлах гэмт хэргийг үйлддэг, нийтдээ 25 тооны бод Малыг үргэлжилсэн	Т, Б нарт тус бүр 2 жил хорих ял, шүүгдэгч Б-т 2 жил

Шүүхийн шийдвэрүүдээс харвал, шүүх гэмт хэрэгт бүлэглэх гэдгийг нийтлэг байдлаар “гэмт хэргийг хоёр, түүнээс олон хүн санаатай нэгдэж үйлдсэн бол бүлэглэн гүйцэтгэх гэнэ” хэмээх ойлголтоор тайлбарласан байх ба ийнхүү зүйчлэхдээ гэмт хэргийг гүйцэтгэгчдийн үйлдлийг нэгтгэн зүйлчилж гүйцэтгэгч тус бүрийн гэмт хэргийг үйлдэхэд гүйцэтгэсэн үүрэг, оролцоог харгалзан ялыг ялгамжтай оногдуулсан нь эрүүгийн эрх зүйн онолд нийцүүлж, тайлбарлан хэрэглэсэн байгааг харуулж байна.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг зүйл, заалттай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. “Мал хулгайлах гэмт хэргийг бүлэглэн үйлдэх гэдэгт та юуг ойлгож байна вэ?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Бүлэглэн хулгайлах	78	32.5
2.	Хулгайн мал, махыг тээвэрлэх, худалдан борлуулах	57	23.8
3.	Ашиг орлогоо хуваах	54	22.5
4.	Хулгайн малыг нядлах, төхөөрөх	41	17.1
5.	Бүгд орно	8	3.3
6.	Үр дагаврыг мэдсээр байж хамтран оролцсон	1	0.4
7.	Бод малыг хулгайлахад заавал хамтран оролцох шаардлагатай	1	0.4
Нийт		240	100

Уг асуулгад 110 алба хаагчаас 105 нь хариулсан бөгөөд давхардсан байлаар бүлэглэн хулгайлах, хулгайн мал, махыг тээвэрлэх, худалдан борлуулах, ашиг орлогоо хуваах, хулгайн малыг нядлах, төхөөрөхөд хамтарч оролцсоныг ойлгохоор дийлэнх нь хариулсан байна.

Асуулга 2. “Мал хулгайлах гэмт хэргийг бүлэглэн үйлдэхэд бусад төрлийн гэмт хэргийг бүлэглэн үйлдэхээс ялгаатай эсэх, ялгаатай бол ялгагдах тодорхой шинжийг дурдана уу?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Урьдчилж тохирч зохион байгуулалтад орох	12	28.6
2.	Ашиг олох зорилгоор	9	21.4
3.	Ялгаагүй	8	19
4.	Худалдан борлуулж, мөнгө угаадаг	4	9.5
5.	Гарал үүслийн гэрчилгээ гаргадаг	3	7.1
6.	Үйлдлийг хялбарчлах зорилгоор бүлэглэдэг	3	7.1
7.	Махны ченжтэй бүлэглэдэг	1	2.4
8.	Давтамжаа ихэсгэхийн тулд	1	2.4
9.	Тээвэрлэх замаар бүлэглэдэг	1	2.4
Нийт		42	100

Уг асуулгад 110 алба хаагчаас 42 алба хаагч нь тодорхой хариулт өгсөн байна. Үүнээс “Урьдчилж тохирч зохион байгуулалтад орох” гэж хариулсан 12, “Ялгаагүй” гэж хариулсан 8, “Ашиг олох зорилгоор” гэж хариулсан 9, “Худалдан борлуулж, мөнгө угаадаг” гэж хариулсан 4, “Гарал үүслийн гэрчилгээ гаргадаг” гэж хариулсан 3, “Үйлдлийг хялбарчлах зорилгоор бүлэглэдэг” гэж хариулсан 3, “Махны ченжтэй бүлэглэдэг” гэж хариулсан 1, “Давтамжаа ихэсгэхийн тулд” гэж хариулсан 1, “Тээвэрлэх замаар бүлэглэдэг” гэж хариулсан 1 цагдаагийн алба хаагч тус тус байна.

Эрүүгийн хуулийн 3.7 дүгээр зүйлийн 1 буюу “Гэмт хэргийг хоёр, түүнээс олон хүн санаатай нэгдэж үйлдсэн бол бүлэглэн гүйцэтгэх гэнэ.”-т заасан бүлэглэн гүйцэтгэхийг Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл буюу мал хулгайлах гэмт хэргийн хувьд шүүхийн практикт нэгдмэл байдлаар ойлгож байна. Харин цагдаагийн алба хаагч буюу хууль сахиулагчийн мөрдөн шалгах ажиллагааны практикийн тухайд гэмт хэргийг бүлэглэн гүйцэтгэх арга, хэлбэр нь орчин үед олон янзын аргаар үйлдэгдэж байгаа нь харагдаж байна.

3.4. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.3 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдэх үйлдлийн тухайд

Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн гэдэг хүндрүүлэх нөхцөл нь 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 123 дугаар зүйлийн 123.1 буюу Садар самуун сурталчлах гэмт хэрэг, 188 дугаар зүйлийн 188.1 буюу Галт зэвсэг, байлдааны галт хэрэгсэл, хар тамхи, мансууруулах буюу хордуулах, цацраг идэвхт, тэсэрч дэлбэрэх бодисыг хууль бусаар Монгол Улсын хил нэвтрүүлэх гэмт хэрэг, 193 дугаар зүйлийн 193.1 буюу Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бэлдмэл, бодисыг үйлдвэрлэх, бэлтгэх журам зөрчих гэмт хэрэг, 205 дугаар зүйлийн 205.1 буюу Байгаль орчныг бохирдуулах гэмт хэргийн зохицуулалтуудад тус тус хуульчлагдсан байсан.

Харин 2015 оны Эрүүгийн хуульд тухайн нөхцөл нь 13.1 дүгээр зүйлийн 2.3 буюу Хүн худалдаалах гэмт хэрэг, 17.12 дугаар зүйлийн 2.3 буюу мал хулгайлах

гэмт хэрэг, 18.4 дүгээр зүйлийн 1 буюу Шинэ бүтээл, бүтээгдэхүүний загварын патент, ашигтай загварын гэрчилгээ эзэмшигчийн эрхийг зөрчих гэмт хэрэг, 18.16 дугаар зүйлийн 1 буюу Барааны тэмдэг эзэмшигч, газар зүйн заалт хэрэглэгчийн эрхийг зөрчих гэмт хэрэг, 18.16 дугаар зүйлийн 1 буюу Зохиогчийн эрх болон түүнд хамаарах эрхийг зөрчих гэмт хэрэг, 20.7 дугаар зүйлийн 1 буюу Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэг, 20.11 дүгээр зүйлийн 1 буюу Аюултай хог хаягдал, химийн хорт, аюултай бодисыг хаях гэмт хэрэг, 24.3 дугаар зүйлийн 1 буюу Химийн хорт, аюултай бодисыг хууль бус эргэлтэд оруулах гэмт хэргүүдэд тус тус хульчлагджээ.

Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн гэдэг нөхцөлийг тодорхойлсон олон тодорхойлолтууд бий. 2003 оны 07 дугаар сарын 09 - ний Улсын дээд шүүхийн “Эрүүгийн хуулийн 175 дугаар зүйлийг тайлбарлах тухай” 24 дүгээр тогтоолд тодорхойлсноор “Улсын хилээр хууль бусаар нэвтрүүлсэн” гэдэгт зохих зөвшөөрөлгүйгээр, гаалийн үзлэгээс гадуур, хилийн боомтгүй газраар, эсхүл гаалийн үзлэгээс нуун далдлах, тухайн эд зүйлийн нэр, төрөл, тоо хэмжээ, хэлбэр дүрс, баглаа боодлыг өөрчлөх, түүнчлэн гаалийн баримт бичиг болон гаалийн лац ломбыг хуурамчаар үйлдэх, засварлах, гаалийн мэдүүлэгт бичихгүй орхих буюу худал бичих зэрэг аргаар энэ зүйлд тухайлан заасан эд зүйлсийг улсын хилээр эсвэл Монгол Улсын Гаалийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалтын “...гаалийн хяналтын талбайн хил нь тухайн хэсэгтээ гаалийн хилд тооцогдоно” гэсэн заалтад хамаарах гаалийн хяналтын талбайн хилээр гаргасан, оруулсан, дамжин өнгөрүүлсэн үйлдэл /эс үйлдэхүй/ хамаарна гэж тус тус тайлбарласан байдаг. Үүнээс хууль бусаар гэдэг шинжид хамаарах тодорхойлолт нь одоогийн хуулийн тухайн зохицуулалтаас ялгаатай байна.

Харин 2015 оны Эрүүгийн хуульд “Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн” гэдгийг өөрөөр тодорхойлж байна. Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн 18.4 дүгээр зүйлийн 1 буюу Шинэ бүтээл, бүтээгдэхүүний загварын патент, ашигтай загварын гэрчилгээ эзэмшигчийн эрхийг зөрчих гэмт хэрэгт “Улсын хилээр нэвтрүүлсэн” гэдэгт эзэмшигчийн зөвшөөрөлгүйгээр үйлдвэрлэсэн шинэ бүтээл, бүтээгдэхүүний загварын патент, ашигтай загварын бүтээгдэхүүнийг Монгол Улсын хилээр зөвшөөрөлтэй болон зөвшөөрөлгүй гаргахыг ойлгоно⁴⁵. Тухайн тодорхойлолтоос авч үзвэл, Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.3-т заасан гэмт хэрэг нь бусдын малыг хулгайлж, тухайн малыг Монгол Улсын хилээр зөвшөөрөлтэй болон зөвшөөрөлгүй гаргах агуулгатай болж байна.

2008 оны Гаалийн тухай хуулийн 3.1.1-т зааснаар “бараа” гэж гаалийн хилээр нэвтрүүлэх ачаа, тээш, эд юмс, валют, валютын үнэт зүйл, улс хоорондын шуудангийн илгээмж, бүх төрлийн эрчим хүч, мал, амьтан, ургамал зэрэг хөдлөх эд хөрөнгө болон энэ хуулийн 3.1.5-д зааснаас бусад тээврийн хэрэгслийг хэлнэ гэснээр Эрүүгийн хуульд тодорхойлсон мал нь бараа гэх тодорхойлолтод хамааран нийтлэг процессыг дамжин улсын хилийг нэвтэрдэг байна.

2002 оны Эрүүгийн хууль үйлчилж байхад 145.2 дугаар зүйлээр тухайн гэмт хэрэг зүйлчлэгдэж байх үед тухайн төрлийн гэмт хэрэг их гардаг байсан байна. Тухайлбал, Хятад, Турк, ОХУ руу мал, мах гаргах үйл ажиллагаатай уялдан зарим аймагт мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдэх хандлага байна. Хил давуулан мал хулгайлах гэмт хэргийг зонхилон адуу хулгайлах гэмт хэрэг эзэлж байгаа ба ялангуяа улсын алдар цолтой уяач, бөхчүүд нь энэ төрлийн гэмт хэрэгт холбогдож

45 С.Гантулга, Б.Энхболд, “Эрүүгийн эрх зүй Тусгай анги”, (УБ, 2018), 218 дахь тал

хурдан удмын үржил сайтай адууг бусад хүмүүсээр хулгайлуулан, зарж борлуулдаг мэдээлэл байна.⁴⁶

“Улсын хилээр нэвтрүүлж үйлдсэн” гэх үндэслэлийг 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр Эрүүгийн хуульд нэмсэнээс хойш өнөөг хүртэл 17.12 дугаар зүйлийн 2.3-аар шийдвэрлэгдсэн шүүхийн шийдвэр байхгүй байна.

Харин 2020 оны 01 дүгээр сарын 16-наас хойш тухайн гэмт хэрэг үйлдэгдээгүй талаар шалтгаан нөхцөлийг Шинэ төрлийн коронавирусын халдварын эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хэрэгжүүлсэн арга хэмжээнүүдтэй холбоотой гэж таамаглаж байна. Тухайлбал, 2020 оны 1 дүгээр сарын 30-ны өдрийн “Хилийн зарим боомтыг түр хаах, нэвтрэх хөдөлгөөнийг хязгаарлах тухай” Монгол Улсын Засгийн газрын дугаар 39 тогтоолоос хойш шат дарааллан улсуудтай хилээ хаасан ба 2021 оны 06 сарын 01-нээс хилээ зарим улсуудтай нээж эхэлсэн. Тухайн нөхцөл байдал нь улсын хил нэвтрүүлж мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлж буй томоохон шалтгаан, нөхцөлүүдийн нэг гэж үзэж болох юм.

Мөн үүнээс гадна Малыг амьдаар нь экспортод гаргах 2014 оны 282 дугаар тогтоол /Ерөнхий сайд Н.Алтанхуяг/, 2015 оны 474 дүгээр тогтоол /Ерөнхий сайд Ч.Сайханбилэг/, 2017 оны 142 дугаар тогтоол /Ерөнхий сайд Ж.Эрдэнэбат/, 2017 оны 284 дүгээр тогтоолыг 2019 оны 07 сарын 03-ны Засгийн газрын шийдвэрээр цуцалсан байна⁴⁷. Түүнчлэн үржлийн мал амьтныг тарифын бус хязгаарлалттай нэвтрүүлэх барааны жагсаалтад хамааруулан үзсэн⁴⁸. Гаалийн тухай хуулийн 3.1.14-т зааснаар “тарифын бус хязгаарлалт” гэж Монгол Улсын хилээр бараа нэвтрүүлэхийг хориглох, эсхүл эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр Монгол Улсын хилээр нэвтрүүлэх, тоон хязгаарлалт тогтоох болон бусад арга хэмжээг хэлнэ. Дээрх хязгаарлалтын дагуу 2019 онд нийт 171 адуу, 200 хонийг амьдаар нь экспортод гаргасан байна⁴⁹. Үүнээс дүгнэвэл, тухайн зохицуулалтууд нь мал хулгайлах гэмт хэргийг улсын хил нэвтрүүлэн үйлдэхээс урьдчилан сэргийлсэн алхмууд гэж үзэж болохоор байна.

Хуулийн дагуу улсын хил нэвтрүүлэхэд дээрх шалтгаан, нөхцөл хамаардаг бол хууль бусаар улсын хил нэвтрүүлэхийн тухайд цагдаагийн байгууллага урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тодорхой хэмжээнд хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, 2021 оны эхний хагас жилд ОХУ-тай хил залгаа оршдог Баян-Өлгий, Булган, Дорнод, Завхан, Сэлэнгэ, Увс, Хөвсгөл, Хэнтий аймгууд дахь цагдаагийн газруудтай үйлдэгдсэн хил дамнасан мал хулгайлах гэмт хэргүүдийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга тактикийг боловсронгуй болгох хүндрэл бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор 2021 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр цахим хурал зохион байгуулж дэд дарга, цагдаагийн дэд хурандаа Э.Товуудорж

46 Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газар мэдээлэл, судалгааны төв, “Монгол улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам: Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, анхаарах зарим асуудал сэдэвт судалгааны ажлын тайлан”, (УБ, 2011), 137 дахь тал

47 Ч.Ариунболд, “Малыг амьдаар нь экспортод гаргахгүй” нийтлэл, (2019.07.03)

48 Монголын гааль:Хориглосон, хязгаарласан барааны жагсаалт <https://customs.gov.mn/2012-03-14-03-21-37/inspection/2014-03-24-06-16-45>

49 “Манай улс өнгөрсөн онд 171 адуу, 200 хонийг амьдаар нь экспортолжээ”, (2020.04.09), <http://eagle.mn/r/70983>

алба хаагчдад үүрэг чиглэл өгч, танилцуулгыг албаны даргад хүргүүлсэн⁵⁰ гэх мэт урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг хийж хэрэгжүүлж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийг үйлдэхдээ малыг улсын хилээр хуулийн дагуу болон хууль бусаар нэвтрүүлэх аль ч үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ нь хэрэгжихдээ зөвхөн тухайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнээс гадна бусад нөхцөл байдлын улмаас хамаарах зохицуулалтаар тухайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлж байгаа нь ажиглагдаж байна.

Эндээс Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.3 дахь нь бусад хууль тогтоомжтой уялдаж тухайн төрлийн гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх сайн үр дүнг үзүүлж байна хэмээн дүгнэж болох юм.

3.5. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.4 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг машин механизм ашиглаж үйлдэх үйлдлийн тухайд

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.4-т мал хулгайлах гэмт хэргийг машин механизм ашиглаж үйлдсэн гэх хүндрүүлэх шинжийг хуульчилсан. Үүнийг онолын үүднээс тодорхойлохдоо машин механизм ашиглаж мал хулгайлахыг гэмт хэрэг үйлдэх арга болгож, машин техник хэрэглэснийг гагцхүү үүнд хамааруулна гэж үзсэн.⁵¹ УДШ энэ шинжийг тайлбарлахдаа "...үйлдлийг хөнгөвчлөх, түргэтгэх, эд хөрөнгө байгаа газарт түргэн очиж буцах, хамгаалалт бэхэлгээг эвдлэх, биеэр авч явж чадахгүй эд хөрөнгөд хүрэх" хэмээн тайлбарласан байдаг.

Машин механизм гэдэгт хүн, ачаа тээвэрлэх зориулалттай бүх төрлийн автомашин, мотоцикл, трактор, өөрөө явагч бусад машин болон өргөх буулгах, ухах малтах, түрэх, цоолох, зүсэх зориулалттай машин, механизмууд хамаарна.⁵²

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн 145.2 дахь хэсэгт заасан "машин механизм" гэдгийг УДШ 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн 28 дугаар тогтоолд тайлбарлахдаа хүн, ачаа тээвэрлэхэд зориулсан бүх төрлийн автомашин, мотоцикл, трактор, өөрөө явагч бусад машин болон өргөх, буулгах, ухах, малтах, түрэх, цоолох, зүсэх зэрэг зориулалттай машин механизмууд хамаарна гэж, "Машин механизмыг хэрэглэсэн" гэдгийг бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах үйлдлээ хөнгөвчилж түргэтгэх, хамгаалалт, бэхэлгээг эвдэх, биеэр авч чадахгүй эд хөрөнгөд хүрэх, зөөж тээвэрлэх зорилгоор урьдчилан бэлтгэж ашигласныг ойлгохоор заажээ. Харин хулгайлах үйлдэл төгссөний дараа түүнийг зөөж тээвэрлэх, хэргийн газраас зайлуулах зэрэгт машин механизм ашигласныг энэ ойлголтод хамааруулахгүй⁵³ гэж тайлбарласан байдаг.

Тиймээс машин механизмыг гэмт этгээд өөрийн үйлдлийг хөнгөвчлөх, түргэтгэх, эд хөрөнгө байгаа газарт түргэн очиж буцах, хамгаалалт бэхэлгээг эвдлэх, биеэр авч явж чадахгүй эд хөрөнгөд хүрэхэд ашигладаг бөгөөд ингэснээр уг үйлдэл нь хор уршгийн хувьд үндсэн бүрэлдэхүүнээс илүү болж хүндрүүлэн зүйчлэх шаардлагыг бий болгож байдаг.

50 "Эрүүгийн цагдаагийн албаны хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсээс 2021 оны эхний хагас жилд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр зохион байгуулсан ажил, арга хэмжээний танилцуулга", (2021.06.25)

51 С.Нарангэрэл, Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. Тусгай анги, (УБ, 1998), 122 дахь тал

52 С.Гантулга, Б.Энхболд, Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги, сурах бичиг, (УБ, 2018), 204 дэх тал

53 Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн зарим хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай УДШ-ийн 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн 28 дугаар тогтоолд

Иймд машин механизм гэх ойлголтыг практикт хэрхэн хэрэглэж байгааг тодорхойлох, судлах шаардлагатай байх тул шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх болон анкетын асуулгын аргаар цагдаагийн алба хаагчдаас судалгаа авсан бөгөөд дараах үр дүнг үзүүлсэн.

Д/д	Гэмт хэргийн зүйл анги	Шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолын дугаар	Шийдвэрлэсэн он, сар, өдөр	Шийтгэх тогтоолын тодорхойлох хэсэгт хууль тайлбарласан байдал	Оногдуулсан ялын төрөл, хэмжээ
1.	17.12.2.4	УДШ Дугаар 04	2020.12.23	Шүүгчдэгчийн өмгөөлөгч мотоциклийг машин механизм биш хэмээн үзэж гомдол гаргасныг харгалзан үзэж “...малыг хулгайлах гэмт хэргийг үйлдэх явцад техник хэрэгсэл /мотоцикл/-ийг ашигласан эсэх хэргийн үйл баримтыг сэргээн тогтоож, анхан шатны шүүх шүүгдэгч нараас хуулийн зохицуулалтын агуулгад нийцэж буй эсэхэд эрх зүйн зөв дүгнэлт өгөх нь зүйтэй.” гэж үзсэн ч тайлбар хийгээгүй байна.	Давж заалдах ш а т н ы шүүхээр дахин хэлэлцүүлэхээр буцаасан
2.	17.12.2.1	Увс аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны ш ү ү х и й н Магадлал Дугаар 54	2020 оны 12 сарын 18 өдөр	Шүүгдэгч нар нь Улаангом сумын төвөөс 190 гаруй км орчим зайд байрлах хэргийн газар /тэмээ бэлчээрлэж байсан нутаг/-т Ц.Ш-ийн эзэмшлийн ... УВЗ улсын дугаартай мотоциклыг ашиглан очихоор урьдчилан тохиролцож, уг тээврийн хэрэгслийг ашиглан хэргийн газарт очсоныг “гэмт үйлдлээ хөнгөвчилж түргэтгэх, хэргийн газар хүрэх зорилгоор уг тээврийн хэрэгслийг ашигласан байхад шүүх “хэргийн газарт мотоциклоор хүргүүлсэн үйлдлийг машин механизм ашигласан гэж үзэхгүй” гэж Эрүүгийн хуулийг буруу тайлбарлан хэрэглэсэн байна.	Анхан шатны ш ү ү х э д буцаасан
3.	17.12.2. 117.12.2. 217.12.2.4	Х э н т и й аймаг дахь сум дундын э р ү ү г и й н х э р г и й н анхан шатны ш ү ү х и й н Ш и й т г э х тогтоол 2021/ШЦТ/68	2021 оны 03 сарын 25 өдөр	Шүүгдэгч нар нь гэмт хэрэг үйлдэхдээ benny маркийн мотоцикл болон 37-91 БРА улсын дугаартай приус-10 маркын автомашиныг мал байгаа газарт түргэн очих, малыг туух, махыг нь ачиж, зөөвөрлөх зэрэгт ашигласан болох нь тогтоогдсон бөгөөд тухайн гэмт хэргүүдийг үйлдэхдээ машин, механизм ашигласан гэж үзэх үндэслэлтэй байна.	1 жил 6 сар хорих

Дээрх шүүхийн шийдвэрүүдээс үзвэл “машин механизм ашиглаж” гэх үйлдлийн шинжийг анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүхүүд ижил утгаар буюу “үйлдлийг хөнгөвчлөх, түргэтгэх, эд хөрөнгө байгаа газарт түргэн очиж буцах, хамгаалалт бэхэлгээг эвдлэх, биеэр авч явж чадахгүй эд хөрөнгөд хүрэх” хэмээн тайлбарладаг онолын ойлголтод нийцүүлэн тайлбарлажээ.

Харин машин механизм гэдэгт юуг ойлгох тухайд практикт хэргийн оролцогчдын зүгээс өөрөөр тайлбарлаж буй жишээ хэд хэд байна. Үүний нэг нь доорх шийдвэр юм.

Хэнтий аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2021 оны 02 сарын 18 өдрийн 2021/ШЦТ/46 дугаартай шийдвэр. Шүүгдэгчийн өмгөөлөгч нь Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрмийн 1.2.2 дахь заалтад “автомашин” гэж мотоцикл, трактор, өөрөө явдаг машин механизмаас бусад механикжсан тээврийн хэрэгслийг ойлгоно гэж заасан байх тул мотоциклийг машин механизм гэж үзэх үндэслэлгүй гэжээ.

Шүүх шүүгдэгчийн өмгөөлөгчийн энэ дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй үндэслэлээ “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.4 дэх заалтад заасан “машин механизм” гэсэн ойлголт нь Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрмийн 1.2.2 дахь заалтад заасан “автомашин” гэсэн ойлголтоор хязгаарлагдахгүй бөгөөд хүн, ачаа тээвэрлэхэд зориулсан бүх төрлийн автомашин, мотоцикль, трактор, өөрөө явагч бусад машин болон хүний хөдөлмөрийн хөнгөвчилсөн үйлдэл хийх зориулалттай бүх төрлийн машин механизмууд хамаарна.” хэмээн тайлбарласан нь машин механизм ашиглаж үйлдэх шинжийн гол утга болох гэмт этгээд гэмт үйлдлээ хөнгөвчлөх, хялбарчлах зорилготой байх шинжийг шалгуур болгосон байгаа нь эрүүгийн эрх зүйн онолд суурилсан үндэслэл бүхий тайлбар болжээ.

Мөн цааш нь шүүх “шүүгдэгч нь мотоцикл ашиглан хохирогч Д.Б-гийн адуунуудыг тууж явсан гэж мэдүүлэг өгсөн нь мотоциклийг өөрийн үйлдлээ хөнгөвчлөх зорилгоор ашигласан гэж үзэх үндэслэлтэй байна.” хэмээгээд “шүүгдэгч Б.У-ийг бусдын малыг хулгайлсан гэмт хэргийг машин механизм ашиглаж үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй байна” гэж дүгнэжээ. Мотоциклыг ашиглах зорилго нь адууг хулгайлахдаа тууж явах байсныг шүүх нотлох баримтаар тогтоож энэхүү үйлдлийг өөрийн үйлдлийг хөнгөвчилж байгаа явдал хэмээн тайлбарласан нь онолын дагуу тайлбарыг хийсэн байгааг харуулж байна.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг зүйл, заалттай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. “Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.4 дэх хэсэгт заасан “машин механизм” ашиглан мал хулгайлсан тохиолдолд ялыг хүндрүүлэхээр хуульчилсан нь шаардлагатай юу?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Шаардлагатай	95	91.3
2.	Шаардлагагүй	9	8.7
Нийт		104	100

Уг асуулгад 110 цагдаагийн алба хаагчаас 104 нь хариулсан ба “шаардлагатай” гэж 91 хувь буюу судалгаанд оролцогсдын дийлэнх олонх нь үзсэн байна. Уг асуулгыг цааш нь нарийвчлан “Шаардлагатай бол яагаад?” гэж асуухад:

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Үйлдлээ хөнгөвчлөх зорилготой учраас	12	25.5
2.	Зохион байгуулалттай, урьдаас төлөвлөсөн байдаг учраас	12	25.5
3.	Гэмт хэрэг илрүүлэхэд хэцүү	5	10.6
4.	Ихэвчлэн машин механизм ашиглаж үйлддэг	5	10.6
5.	Улсын орлого болгож хохирлыг барагдуулах	4	8.5
6.	Эд мөрийн баримт болгох зорилгоор	2	4.3

7.	Хохирол их учруулдаг	2	4.3
8.	Урьдчилан сэргийлэх зорилгоор	2	4.3
9.	Гэмт хэргийн гаралт багасна	1	2.1
10.	Давтан гэмт хэрэг үйлдхээргүй болно	1	2.1
11.	Үйдлийн арга нь ноцтой	1	2.1
Нийт		47	100

95 цагдаагийн алба хаагчаас 83 нь хариулсан ба үүнээс тодорхой хариулт өгсөн 47 алба хаагч байна.

Асуулга 2. “Гэмт этгээд машин механизм ашиглан гэмт хэрэг үйлдэхдээ ихэнх тохиолдолд ямар төрлийн автомашин механизм ашиглан үйлддэг вэ?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Ачааны автомашин	80	49.4
2.	Суудлын автомашин	56	34.6
3.	Мотоцикл	24	14.8
4.	Бүх машин механизмыг ашиглана	4	2.5
Нийт		162 (давхардсан тоогоор)	100

106 алба хаагч хариулт өгсөн ба давхардсан тоогоор 56 нь “суудлын автомашин”, 80 нь “ачааны автомашин”, 24 нь “мотоцикл”, 4 нь “бүх машин механизмыг ашигладаг” гэсэн хариултыг тус тус өгсөн.

Үүнээс үзэхэд мал хулгайлах гэмт хэргийг машин механизмыг ашиглаж үйлдэхийг шүүхийн хувьд нэгдмэл байдлаар эрүүгийн эрх зүйн онолд нийцүүлэн хэрэглэж байгаа нь харагдаж байх хэдий ч практикт хэргийн оролцогчид болон хууль сахиулах байгууллагын өөр өөрөөр тодорхойлдог тохиолдлууд ажиглагдаж байна.

3.6. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.5 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдэх үйлдлийн тухайд

2016 оны 1 сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд “Ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж” гэж хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хохирол заасан шинжийг нэмсэн байх бөгөөд уг шинжийг Эрүүгийн хуулийн 2.5 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “хохирогчийн амьдралын эх үүсвэр болсон эд хөрөнгийн эрхэд, эсхүл улс орон, хүн амын аюулгүй байдалд ач холбогдол бүхий эрхэд хохирол, хор уршиг учирсныг ойлгоно.” хэмээн тайлбарласнаас үзвэл энэхүү шинж нь 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145.3-т заасан “хохирогчийг амьдралын эх үүсвэрээс нь салгасан буюу их хэмжээний хохирол учирсан” хэмээх хүндрүүлэх шинжтэй ижил утга, агуулгатай байна. Энэ нь хуучин зохицуулалтыг ахин нэмсэн, шинэчлэхээс ухарсан хэрэг гэхээс илүүтэй уг гэмт хэргийн зохицуулалтыг нарийвчлан зохицуулсан эерэг үр дүнтэй зохицуулалт байна.

Харин уг зохицуулалтын практик хэрэгжилтийн талаар авч үзвэл, 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлснээс хойш өнөөгийн байдлаар шүүхээр шийдвэрлэгдсэн тохиолдол гараагүй байна. Үүний шалтгаан нь Эрүүгийн хуулийн 2.5 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “хохирогчийн амьдралын эх үүсвэр болсон эд хөрөнгийн эрхэд, эсхүл улс орон, хүн амын аюулгүй байдалд ач холбогдол бүхий эрхэд хохирол, хор уршиг учирсныг

ойлгоно.” гэх шалгуурт мал хулгайлах гэмт хэрэгт өртөгдсөн объект буюу малын тоо толгой хүрэхгүй байна гэж таамаглаж байна.

Монгол улсын хэмжээнд 2020 оны байдлаар малтай өрхийн тоон үзүүлэлтийг авч үзвэл 11 хүртэл малтай өрх 12618, 11-30 малтай өрх 20487, 31-50 малтай өрх 16840, 51-100 малтай өрх 32411, 101-200 малтай өрх 51185, 201-500 малтай өрх 67958, 501-999 малтай өрх 30327, 1000-1499 малтай өрх 8454, 1500-2000 малтай өрх 1195, 2001-ээс дээш малтай өрх 549 байна⁵⁴. Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн аутентик тайлбар буюу “олон тооны мал” гэж найман бог, хоёр бод, түүнээс дээш малыг ойлгоно. Богийг бодод шилжүүлэхдээ нэг бодыг дөрвөн богоор тооцно.” гэснийг ашиглан тооцвол 30 хүртэлх малтай 33105 өрх нь тухайн гэмт хэргийн хохирогч болох магадлалтай байна. Энэ нь нийт малтай өрх буюу 242024 өрхийн 13,8% байна. Үүнээс гадна 2020 оны байдлаар Монгол Улсын хэмжээнд жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа өрх нь 181050⁵⁵ буюу нийт малтай өрхийн 74,8% байгаа нь тухайн гэмт хэргийн хохирогч болох магадлалтай хүмүүсийн тоог бууруулж байна.

Тиймээс мал хулгайлах гэмт хэргийг ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдэхийн хувьд тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр нөлөө сайн байна. Энэ нь тухайн практик нөхцөл байдалтай холбоотой болох нь тодорхойлогдож байна.

3.7. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.6 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдэх үйлдлийн тухайд

2015 оны Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.6-д “гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн бол” гэх диспозици тусгагдсан байдаг. Тухайн зохицуулалтын хамгийн гол тодруулах зүйл бол “гойд ашиг шимт мал” гэх нэр томьёо юм. Тухайн нэр томьёог тодруулахын тулд бусад эрх зүйн хэм хэмжээг ашиглах нь зүйтэй. 2017 оны Малын генетик нөөцийн тухай⁵⁶ хуулийн 4.1.9-т “гойд ашиг шимт мал” гэж үүлдэр, омгийн мал сүргээс үржил, ашиг шимийн нэг буюу хэд хэдэн чанараар онцлог давуу болох нь баталгаажсан малыг хэлнэ хэмээн тодорхойлсон байдаг. Харин “гойд ашиг шимт мал”-ыг хэрхэн шалгаруулах талаар тус хуулийн 15.4-т “Малын үндэсний генийн санд үржүүлгийн бүтээгдэхүүн байршуулах, бүртгэх, зарцуулах, хяналт тавих болон гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журам, энэ хуулийн 15.1-д заасан үйлчилгээний байгууллагын үйл ажиллагааны бүтэц, орон тоог малын генетик нөөцийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.” гэж зааснаар Хүнс, хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрийн сайд тухайн журмыг батлахаар хуульчлагджээ.

2020 оны 10 дугаар сарын 22-ны өдрийн Хүнс, хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрийн сайдын А-346 тоот тушаалын хавсралтаар тухайн хуулийн зохицуулалтын дагуу “Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журам”-ыг баталсан байна. Уг журмын зорилт нь ашиг шимийн гарц, чанар, удам зүйн үнэлгээ, эрүүл мэндээр баталгаажсан

54 “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: МАЛТАЙ ӨРХИЙН ТОО, малын тооны бүлэглэлтээр, улс, бүс, аймаг, нийслэлээр, жилээр”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSQ_1001_044V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=_T2_T3_T4_T6_T5_T8_T7_T9_T10_T11&SOUM_select_all=0&SOUMSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=table

55 “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО, улс, бүс, аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хороогоор, жилээр”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSQ_1001_027V1&BAG_select_all=0&BAGSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=table

56 Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, №03 (2018)

шилмэл мал болон ашиг шимийг нь ашигладаг тэжээвэр амьтныг олон нийт, мал үржүүлэгчдэд сурталчлан таниулж, стандартын шаардлага хангасан хээлтэгч, хээлтүүлэгчийг аж ахуйн нэгж, иргэдэд борлуулах, малчид, мал үржүүлэгчдийн хөдөлмөр бүтээлийг үнэлж, урамшуулахад оршдог байна. Энэхүү журмаар дараах онцлог зохицуулалт хийжээ.

- Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үйл ажиллагааг сум, дүүрэгт Хөдөө аж ахуйн тасаг, аймаг, нийслэлд Хүнс, хөдөө аж ахуйн газар, улсын хэмжээнд Малын генетик нөөцийн асуудал эрхэлсэн Төрийн захиргааны төв байгууллага зохион байгуулах
- Гойд ашиг шимт малыг шалгаруулах ажлын хэсгийг холбогдох мэргэжлийн байгууллагын төлөөлөл, мэргэжилтнийг оролцуулан сум, аймаг, нийслэлд тухайн шатны Засаг дарга, улсад Малын генетик нөөцийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн (Хүнс, хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрийн сайд) тус тус байгуулах
- Ноос, ноолуурын чиглэлийн ашиг шимт малын шалгаруулалтыг хавар, бусад ашиг шимийн чиглэлийн мал, амьтны шалгаруулалтыг намар зохион байгуулах
- Шалгарсан гойд ашиг шимт шилмэл малыг улсын үржлийн дэвтэрт бүртгэж, гэрчилгээ олгох
- Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үзэсгэлэн худалдаанд хурдны чиглэлийн адуунаас бусад мал, тэжээвэр амьтныг оролцуулах
- Сум, дүүрэгт шалгарсан гойд ашиг шимт мал, амьтан тэдгээрийн төл нь аймаг, нийслэлийн, аймаг, нийслэлд шалгарсан малыг улс, бүсийн гойд ашиг шимт малыг шалгаруулах үзэсгэлэн худалдаанд оролцуулах
- Ашиг шимийн үзүүлэлт нь “Мал ангилах заавар”-т заасан цөм сүргийн малд тавих шаардлагаас илүү үзүүлэлттэй байх
- Адууны төрөлд 12, тэмээ 6, үхэр 18, хонь 25, ямаа 10, сарлаг 5, гахай 7, шувуу, жижиг амьтан 3 тус тус гойд ашиг шимт малаар шалгаруулах
- Амьдын жин, ноос, ноолуурын гарцаар тэмээг 6, үхрийг 5, ямааг 4, гахайг 2 настайд нь, сүүний гарцаар үнээг 6, ингийг 8 настайд нь тус тус улсад шалгаруулах

Судалгааны хүрээнд хүрээнд мэргэжилтэнтэй ярилцлага хийсэн юм. Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Мал аж ахуйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Малын генетик нөөцийн хэлтсийн Малын нөхөн үйлдвэрлэл, үржүүлэг, селекцийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн П.Баясгалантай ярилцлага хийсэн бөгөөд дараах тайлбарыг өгсөн:⁵⁷

“Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үйл ажиллагаа явагдсан хамгийн сүүлийн арга хэмжээ нь 2019 оны “Шилмэл мал-2019” арга хэмжээ бөгөөд үүнээс хойш зохион байгуулагдаагүй байна. Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үйл ажиллагаа нь сум, дүүрэг, аймаг, нийслэл, улсад нийтдээ жилдээ 10 орчим л зохион байгуулагддаг. Түүний шалтгаан нь бэлчээр муу, ган, хүний болон малын халдварт өвчин зэргээс хамаарч байна. Бид аймаг болон сумдад жил болгон гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үйл ажиллагаа явуулах зөвлөмжийг удаа дараа хүргүүлдэг. Мөн гойд ашиг шимт мал нь бүгд хувийн дугаартай, өндөр шалгаруулалтаар орж дүгнэгдэж гойд ашиг шимт мал хэмээх цолыг хүртдэг тул тэр бүр бэлчээрт яваад байдаггүй.”

Улсын хэмжээнд жилдээ ойролцоогоор 10 орчим зохион байгуулагддаг ч 2015 оноос хойш гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үйл ажиллагаа зохион байгуулагдаагүй байна. Монгол Улс 2020 оны байдлаар нийт 67068486 малтай байх тоон мэдээ⁵⁸ байх ба гойд ашиг шимт мал нь түүний 0,001 хувийг эзэлж байгаа нь гойд ашиг

57 Малын нөхөн үйлдвэрлэл, үржүүлэг, селекцийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэнтэй хийсэн ярилцлагаас... (2021.06.30)

58 “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: Нийт малын тоо 2020 оны байдлаар”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=dt_nso_1001_021v1&bag_select_all=0&bagsingleselect= 0&type_of_livestock_select_all=0&type_of_livestocksingleselect= 01&yearly_select_all=0&yearlysingleselect= 2020&viewtype=table

шимт мал нь мал хулгайлах гэмт хэргийн объект болох эрсдэл бага, тухайн төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдээгүй байх магадлалтай байна.

2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулиар дээрх заалтууд нэмэгдсэн. Улсын их хурлын гишүүн Х.Болорчулууны 2020 оны Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн үзэл баримтлалд “Монгол Улсын Их Хурлаас 2017 оны 12 дугаар сарын 3-ны өдөр батлан гаргасан Малын генетик нөөцийн тухай хуулийн 4.1.7-д “цөм сүрэг”, 4.1.9-д “гойд ашиг шимт мал”-ыг тусгайлан заасан бөгөөд дээрх малын генетик нөөц, удам зүйн үнэлгээ, хянан магадлагаа хийх, баталгаажуулах асуудлыг зохицуулсан. Мал, мах, малын гаралтай түүхий эдийн үнэ ханш зах зээлд тогтмол хэлбэлзэж байдаг ба цөм сүрэг, гойд ашиг шимт малын эдийн засгийн үнэлгээ нь харилцан адилгүй тогтоогддог болно.” гэж тухайн зохицуулалтын үзэл санааг тусгасан байдаг. Үүнээс гадна тухайн үед Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг ажлын хэсгийн гишүүн Х.Нямбаатар “Мөн хурдан удмын адуу зэрэг өндөр ашиг шимтэй малыг хулгайлсан бол хүндрүүлэх нөхцөлд тооцогдоно.”⁵⁹ гэх санааг илэрхийлж байжээ.

Гэтэл гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журмын 3.1-д “Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах үзэсгэлэн худалдаанд хурдны чиглэлийн адуунаас бусад мал, тэжээвэр амьтныг оролцуулах бөгөөд...” гэж зааснаас үзвэл дээрх нэр бүхий Улсын Их Хурлын гишүүний илэрхийлсэн санаа нь гойд ашиг шимт малд хамаарахааргүй зохицуулагдсан байна.

Улсын их хурлын гишүүн Х.Болорчулууны 2020 оны Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн үзэл баримтлалд цөм сүрэг болон гойд ашиг шимт малыг эдийн засгийн үнэлгээ нь харилцан адилгүй тогтоогддог гэж тодорхойлсон хэдий ч цөм сүргийг Эрүүгийн хуулийн 17.12 буюу мал хулгайлах гэмт хэрэгт хуульчлаагүй. Цөм сүрэг гэдэг нь 2017 оны 12 сарын 14-ний “Малын генетик нөөцийн тухай хууль”-ийн 4.1.7-д зааснаар тухайн үүлдэр, омгоос ашиг шимийн хэмжээ, чанараар давуу хэсгийг сонгон үржүүлж байгаа сүрэг малыг хэлдэг. Хуулийн болон журмын тодорхойлолтоор цөм сүрэг нь гойд ашиг шимт малнаас бага ашиг шимт чанарыг агуулах нь харагдаж байгаа бөгөөд тооны хувьд шалгаруулж, баталгаажуулах үйл ажиллагаанд оролцохгүй учир их байхаар харагдаж байна. Гэхдээ ашиг шимт байдлын хувьд хоёулаа энгийн мал буюу үржлийн болон хэрэгцээний малаас дээгүүр байна. Тиймээс тухайн цөм сүргийн ангиллын малыг хулгайлж үйлдсэн байхыг Эрүүгийн хуульд оруулах үзэл баримтлал байгаа хэдий ч хуульд дээрх зохицуулалтыг тусгаагүй учир тухайн зохицуулалтыг тусгавал үүлдэр, омгоос ашиг шимийн хэмжээ, чанараар давуу малыг хулгайлсан тохиолдолд гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнээр зүйлчилж тухайн төрлийн гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэхэд үр нөлөөтэй байж болох юм.

Түүнчлэн шүүхийн шийдвэрийн практикаас үзэхэд 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар нэмэлт орж хуульчлагдсан “17.12.2.6 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийг гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн” гэх гэмт хэргийн зүйлчлэлээр шийдэгдсэн шүүхийн шийдвэр гараагүй байна.⁶⁰ Тухайн гэмт хэргийн зүйлчлэлээр шүүхээр хэрэг шийдэгдээгүй шалтгаан нь дараах хүчин зүйлийн нөлөөтэй байна:

59 “Х.Нямбаатар:хурдан удмын адуу хулгайлсан бол хүндрүүлэх нөхцөл болно”, т.сайхан, (2020.01.10), <https://www.polit.mn/a/77974>

60 Монгол Улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл (2020), Монгол улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан

- Өмнөх судалгаанд тодорхойлсончлон Монгол Улсын нийт малын 0,001 хувь нь гойд ашиг шимт мал байгаа нь тухайн малыг гэмт хэргийн шууд объект болох эрсдэлийг бууруулж байна.
- Мөн мэргэжилтний хэлснээр малчид тухайн малыг бүртгэлжүүлж бэлчээрт гаргахгүй байгаа нь үүний нэг шалтгаан нөхцөл болж байна.
- Цөм сүргийн талаар хуульчлаагүй нь энгийн малаас ялгарах ашиг шимт малыг хулгайлж буй нөхцөлийг шүүхээр шийдвэрлэхэд мал хулгайлах гэмт хэргийн энгийн бүрэлдэхүүнээр зүйлчилж байна гэх мэт.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг зүйл, заалттай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.6 дахь хэсэгт заасан “Гойд ашиг шимт мал” хэмээх ойлголтыг Та хэрхэн ойлгож байна вэ? Уг зүйл, заалтаар хэрэг бүртгэлийн хэрэг нээн, ажиллагаа явуулахад хүндрэл бэрхшээл тулгардаг эсэх, тийм бол ямар?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1.	Үгүй	21	28.3
2.	Тийм	34	46
3.	Мэдэхгүй	19	25.6

Асуулгад 74 алба хаагч хамрагдсан бөгөөд 46 хувь нь Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.6 дахь хэсэгт заасан зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг гэж хариулсан байна. Энэхүү хариулт нь хамгийн их хувийг эзэлж байгаа бөгөөд тухайн хариултаас үзэхэд тус зохицуулалт нь практикт хэрэгжих тал дээр асуудалтай болох нь харагдаж байна.

Асуулга 2. “Гойд ашиг шимт мал” хэмээх ойлголтод хурдан морийг багтаах шаардлагатай эсэх талаар та юу гэж бодож байна вэ?”

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1	Шаардлагатай	60	56.1
2	Шаардлагагүй	47	43.9
Нийт		107	100

Асуулгад 107 алба хаагч хамрагдсанаас 56 орчим хувь нь хурдан морийг гойд ашиг шимт малд хамааруулах нь зүйтэй гэж үзсэн бол 44 хувь нь шаардлагагүй гэж хариулсан байна. Тухайн асуултаас шаардлагатай гэж үзсэн хариултыг багцлан үзвэл:

1. Хурдан морь бол гойд ашиг шимт мал гэдэгт орно, бүх морьд хурдан байдаггүй;
2. Тодорхой хуульчилж өгөх нь ЭХХША-г хөнгөвчилнө;
3. Өндөр үнээр зарагддаг учраас;
4. Морины үнэлгээ өндөр хохирлын хэмжээ өндөр байх тул оруулах ёстой;
5. Хурдан морь нь цол, шагналтай байдаг тул гэх мэт.

Харин шаардлагагүй гэж үзсэн хариултыг багцлан үзвэл:

1. Малыг тухайн үеийн зах зээлийн үнэ ханшаар нь тооцох нь зөв;
2. Тухайн хүн хурдан удамтай морь гэдгийг гаднаас нь хараад мэдэх боломжгүй;

3. Бүх мал ашиг шимтэй байдаг;
4. Гэмт хэргийн үйлдэл адил;
5. Гойд ашиг шимт гэдэг нь хөдөө аж ахуйн хөгжилд цаашлаад монгол малын үүлдэр угсаа сайжруулалтад хамаарах ёстой;
6. Таван хошуу малын л нэг учир;
7. Хурдалсан эсэх асуудлыг тогтооход хүндрэлтэй;
8. Адуугаа алдсан хүн бүр хурдны удамтай, тийм угшилтай гэх мэт тайлбарладаг болохоор шаардлагагүй;
9. Хурдан морийг зөвхөн өөрийнх нь амжилтаар тогтоож байх, хурдан удмын гүү, түүний унага гэх ойлголт нь ирээдүйд гарах ашиг шимийг тодорхойлох нь учир дутагдалтай юм гэх мэт шалтгааныг дурдсан байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.6 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийг гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдэх үйлдлийн тухайд гойд ашиг шимт малыг шалгаруулах үйл ажиллагаа болон зохион байгуулалтын улмаас гойд ашиг шимт малын нийт малын дунд эзлэх хувийн жин бага байх, тухайн асуудлын улмаас зохицуулалт нь хуулийн үзэл баримтлалд нийцээгүй байх буюу мөн цөм сүргийг тухайн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хуульчлаагүй байх, хурдны чиглэлийн адуу гойд ашиг шимт малд хамаарагдахгүй байх гэх мэт хэрэгжилтийн үр дагавартай холбоотой асуудлууд бий болоод байна. Түүнчлэн практикт ажиллаж буй хууль сахиулагч буюу цагдаагийн алба хаагчдын хувьд тухайн зохицуулалтыг хэрэглэхдээ нэгдмэл байдлаар тухайн зохицуулалтыг ойлгохгүй байх, гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журмыг мэдэхгүй байх, гойд ашиг шимт малыг тодорхойлохгүй байх гэх мэт дутагдлуудыг бий болгож байгаа бөгөөд үүнээс болж тухайн хэргийг шийдвэрлэхэд ихээхэн хүндрэл практикт учирч байна. Шүүхийн практикыг авч үзвэл дээрх шалтгаануудаас болж шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэргийн практик огт байхгүй байх үр дүнг үзүүлж байна.

3.8. Эрүүгийн хуулийн 17.12.3.1 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэх онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний тухайд

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3.1 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэх шинж нь практикт хэрэглэх, тайлбарлахад хүндрэл дагуулдаг учир энэхүү асуудлыг зайлшгүй судлах шаардлагатай. Тус зүйл, заалтын хүрээнд холбогдох шүүхийн шийдвэрийг дор авч үзье.

Д/д	Гэмт хэргийн зүйл анги	Шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолын дугаар	Шийдвэрлэсэн он, сар, өдөр	Шийтгэх тогтоолын тодорхойлох хэсэгт хууль тайлбарласан байдал	Оногдуулсан ялын төрөл, хэмжээ
1.	17.12.2.1	Баянхонгор аймаг дахь Сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 309	2020.09.21	Шүүгдэгч Х.М нь 8 удаагийн үйлдлээр 3 үхэр, 11 тооны адуу, 50 тооны ямаа хулгайлж бусдад 16.050.000 төгрөгийн хохирол учруулсан байна. Шүүх прокурорын газраас шүүгдэгч Х.М ыг мал хулгайлах гэмт хэргийн байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон буюу Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3.1-д зааснаар яллах дүгнэлт үйлдэж ирүүлснийг шүүх Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 болгон хөнгөрүүлэн зүйлчилж шийдвэрлэсэн байх ба үндэслэлээ: “...малын хулгайн гэмт хэрэг үйлдэж байгаа этгээд гэмт хэрэг үйлдэж үүнээс ашиг олох зорилгоо өөрийн амьдралын хэвшил болгож, гэмт хэрэг үйлдэх замаар амьдрах боломжийг эрэлхийлж байгааг мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад бодитой нотолж чадаагүй” гэж тайлбарлажээ.	4 жил хорих
2.	17.12.2.1	Чингэлтэй дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, Дугаар 786	2019.10.16	Г.С.Х-ыг бусадтай бүлэглэн нийт 17 удаагийн үйлдлээр бусдын олон тооны малыг хулгайлсан байна. Багануур дүүргийн прокурорын газраас шүүгдэгч Г.С.Х-ыг бүлэглэн мал хулгайлах гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон буюу Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийн 3.1 дэх заалтад заасан гэмт хэргийг үйлдсэн гэж яллах дүгнэлт үйлдсэн ч шүүх бусдын олон тооны малыг хулгайлсан буюу Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг үйлдсэн гэж хэргийн зүйлчлэлийг хөнгөрүүлэн өөрчилж шийдвэрлэсэн. Ийн шийдсэн үндэслэлээ: “...Г.С.Х нь гэмт хэрэг үйлдэж олсон мал, орлогыг өөрийн гэр бүлийнхээ хэрэгцээнд зарцуулж байсан эсэхийг тогтоосон баримт байхгүй, зөвхөн гэмт хэргийн замаар олсон орлого нь амьдралын эх үүсвэр нь болж байсан гэж үзэх боломжгүй” гэжээ.	4 жил 6 сар хорих

3.	17.12.3.1	2020/ШЦТ/311	2020.10.01	<p>Шүүх иргэн У-г дараах гэмт хэргүүдийг үйлдсэн гэж үзсэн байна:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2019 оны 02 дугаар сарын 23-наас 24-нд шилжих шөнө Э-тай бүлэглэн Дорнод аймгийн Баянтүмэн сумын 3 дугаар багийн нутаг “Энгэрхашаат” гэх газарт бэлчээрт байсан хохирогч М.Гангамөрөнгийн 4 тооны үхэр хулгайлж 4.400.000 төгрөгийн хохирол учруулсан, • 2019 оны 05 дугаар сарын 01-нээс 02-нд шилжих шөнө С, Б нартай бүлэглэн Дорнод аймгийн Баянтүмэн сумын 4 дүгээр багийн нутаг дэвсгэр “Цайдамын нуур” гэхгазарт бэлчиж байсан хохирогч Г.Азжавхлангийн 1 тооны улаан халзан зүсмийн хязаалан насны эр үхэр хулгайлж 1.200.000 төгрөгийн хохирол учруулсан, • 2019 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдөр Н, Э нартай бүлэглэн Дорнодаймгийн Хэрлэн сумын 3 дугаар багийн нутаг дэвсгэр “Айргийн энгэр” гэх газарт бэлчижбайсан хохирогч Ч.Нармандахын үхрээс 1, мөн тус газар бэлчээрт байсан хохирогчЖ.Отгонбаатарын үхрээс 1, нийт 2 тооны үхэр хулгайлж 2.200.000 төгрөгийн хохирол учруулсан, • 2019 оны 05 дугаар сарын 21-нээс 22-нд шилжих шөнө Э, С, Х нартай бүлэглэн Дорнод аймгийн Баянтүмэн сумын 4 дүгээр багийн нутаг дэвсгэр “Цайдамыннуур” гэх газарт бэлчиж байсан хохирогч Г.Азжавхлангийн адуунаас ухаа, хүрэн зүсмийн зөвтэлын гуян дээрээ хуучин монгол “А” тамгатай 2 тооны адуу хулгайлж 2.000.000 төгрөгийн хохирол учруулсан, • 2019 оны 05 дугаар сарын 26-ны өдөр Дорнод аймгийн Баянтүмэнсумын 2 дугаар багийн нутаг “Ямаатын ам” гэх газарт бэлчиж байсан хохирогч Д.Алтангэрэлийн 6 тооны адууг хулгайлж 4.500.000 төгрөгийн хохирол учруулсан, 	5 жилээр хорих
----	-----------	--------------	------------	--	----------------

Дээр дурдсан зарим шүүхийн шийдвэрүүдэд “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон” хэмээх шинжийг учруулсан хохирол буюу хулгайлсан малын тоо, үйлдлийн тоо, болон давтамжаас үл хамааран “гэмт хэрэг үйлдэж, ашиг олох зорилгоо өөрийн амьдралын хэвшил болгож, гэмт хэрэг үйлдэх замаар амьдрах боломжийг эрэлхийлсэн”, “гэмт хэрэг үйлдэж олсон мал, орлогыг өөрийн гэр бүлийнхээ хэрэгцээнд зарцуулж байсан, зөвхөн гэмт хэргийн замаар олсон орлого

нь амьдралын эх үүсвэр нь болж байсан” гэх шинж заавал байх ёстой гэж үзсэн нь уг шинжийг “Гэмт хэрэг тогтмол үйлдэж, түүнээс олсон хууль бус орлогоороо өөрийгөө болон гэр бүл, бусдыг тэжээн тэтгэж амьдралын эх үүсвэр болгосон байдал” хэмээн тодорхойлдог онолын ойлголтод нийцүүлэн хуулийг тайлбарласан байна. Гэвч шүүхийн практикт уг шинжийг нэгэн адилаар тайлбарладаггүй болох нь дээр дурдсан шүүхийн шийдвэрээс харагдаж байна. 2020/ШЦТ/311 дугаартай шийдвэрт иргэн У-ыг хулгайн гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэж шүүх үзсэн байх боловч үндэслэлээ тайлбарлаагүй байна.

Эндээс үзвэл, иргэн У нь 5 удаагийн үйлдлээр нийт 8 адуу 7 үхэр буюу 15 тооны мал хулгайлжээ. Энэ нь өмнө дурдсан шүүхийн шийдвэрүүд дэх иргэн Г.С.Х-ын 17 удаагийн үйлдлээр мал хулгайлсан, иргэн Х.М-ын 8 удаагийн үйлдлээр 3 үхэр, 11 тооны адуу, 50 тооны ямаа хулгайлснаас харьцангуй бага байх бөгөөд, мөн шүүх гэмт хэргээс олсон хууль бус орлогоороо өөрийгөө болон гэр бүл, бусдыг тэжээн тэтгэж амьдралын эх үүсвэр болгосон эсэх тухай дүгнэлт, тайлбар хийлгүй Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл 3.1 дэх хэсгээр зүйчилж 5 жилээр хорих ял оногдуулж эрх зүйн байдлыг дордуулан шийдвэрлэсэн байна.

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл 3.1 дэх хэсэгт заасан “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон» хэмээх мал хулгайлах гэмт хэргийн онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжийг шүүхийн практикт эрүүгийн эрх зүйн онолд үндэслэн тайлбарлаж байгаа сайн жишээ бий боловч зөвхөн үйлдлийн тоо, давтамжийг онцлон амьдралын эх үүсвэр болгосон байх шинжийг харгалзалгүй шийдсэн нь учир дутагдалтай байна.

Иймд Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл 3.1 дэх хэсэгт заасан “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон» хэмээх мал хулгайлах гэмт хэргийн онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний шинжийг нэгэн утгаар тайлбарлан хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Цагдаагийн алба хаагчдаас уг зүйл, заалттай холбоотой дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлэв.

Асуулга 1. Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэгт заасан “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон” хэмээх ойлголтыг Та хэрхэн ойлгож байна вэ? Уг зүйл, заалтаар хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээн, ажиллагаа явуулахад хүндрэл бэрхшээл тулгардаг эсэх, тийм бол ямар?”

Д/д	Хариулт	Тоо	Хувь
1.	Үгүй	19	22.6
2.	Тийм	21	28.3
3.	Мэдэхгүй	12	16.2
4.	Ойлголтын талаар дурдсан	22	29.7

Асуулгад 74 алба хаагч хамрагдсан бөгөөд 28 хувь нь хүндрэлтэй байдаг гэж хариулсан бол 23 орчим хувь нь ямар нэг хүндрэлгүй хэрэгждэг гэжээ. Гэвч судалгаанд хамрагдагсдын 16 хувь уг зохицуулалтыг хэрэглэх шаардлага үүсч байгаагүй учир мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Тухайн хариултаас харахад хүндрэлтэй байдаг гэх хариулт өгсөн нь их байгаа тул практикт Эрүүгийн хуулийн 17.12.3.1-тэй холбоотой асуудал байдаг гэж дүгнэх үндэслэлтэй юм.

Асуулаа 2. Мал хулгайлах гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэдгийг тодорхойлоход гэмт хэрэг үйлдсэн тоо болон давтамж чухал уу, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлого, түүний зарцуулалтын зориулалт чухал уу?

Д/д	Хариулт	Тоо	Хувь
1.	Аль аль нь чухал	26	35.6
2.	Давтамж	33	45.2
3.	Орлого	14	19.1

Асуулгад 73 алба хаагч хамрагдсан бөгөөд 45.2 хувь нь гэмт хэрэг үйлдсэн давтамж буюу тоо нь чухал гэж хариулсан бол, 19.1 хувь нь гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлого, түүний зарцуулалт нь чухал гэж үзжээ. Харин судалгаанд хамрагдагсдын 36 орчим хувь нь аль аль үзүүлэлт чухал хэмээн хариулсан байна. Тухайн асуулгын үр дүнд давтамж буюу тоо чухал гэж хариулсан хариулт нь хамгийн их байгаа нь өмнөх хэсэгт дурдагдсан шүүхийн практиктэй ижил байх бөгөөд практикт дийлэнхдээ тухайн байдлаар тодорхойлогддог гэх дүгнэлтийг хийж болохоор байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэх үйлдлийн тухайд шүүхийн болон хууль сахиулагч буюу цагдаагийн алба хаагчийн хууль хэрэглэж буй ойлголт нь ихэнхдээ ижилхэн буюу тухайн үйлдлийн тоо, давтамж чухал гэх тодорхойлолтоор шийдэгдэж байна. Гэвч бусад тохиолдолд шүүх болон цагдаагийн алба хаагчид өөр байдлаар ойлгож хуулийг хэрэглэж байгаа нь тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт сөргөөр нөлөөлж байна. Мөн түүнчлэн цагдаагийн алба хаагчдийн судалгаанаас үзэхэд мөрдөн шалгах ажиллагаанд тухайн зохицуулалт нь бэрхшээл учруулдаг нь түүний практик хэрэгжилтийн үр дагаварт сөргөөр нөлөөлж байна.

3.9. Эрүүгийн хуулийн 17.12.3.2 буюу Мал хулгайлах гэмт хэргийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдэх гэх онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний тухайд

1996 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдрийн хуулиар мал хулгайлах гэмт хэргийг шинээр Эрүүгийн хуульд хуульчилсан ба ингэхдээ зохион байгуулалттай бүлэг этгээд үйлдвэл хүндрүүлэхээр заажээ. Энэ нь бусад эд хөрөнгө хулгайлах гэмт хэрэгт хэрэглэх ялтай харьцуулбал илүү хүнд ял оногдуулах болсон нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй хийх тэмцэлд чухал ач холбогдолтой арга хэмжээ болсон нь хулгайлах бусад төрлийн гэмт хэргээс тусгаарлаж тусад нь 123¹ зүйлд хуульчилж өгснөөс эхэлсэн гэж хэлж болох юм.

123¹. Мал хулгайлах

1. Бусдын малыг хулгайлсан бол гурваас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

2. Энэ гэмт хэргийг давтан буюу урьдчилан тохиролцсон бүлэг этгээд үйлдсэн, эсхүл хээлтэй болон нялх төлтэй эх мал хулгайлсан бол дөрвөөс зургаан жил хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

3. Энэ хэргийн улмаас хохирогч амьдралын эх үүсвэрээсээ салсан, нийтэд учирсан гамшигт байдлыг далимдуулж буюу машин механизм ашиглаж, эсхүл айлын хотноос болон гойд ашиг шимт мал, хурдан жороо морь хулгайлсан, хохирогчийг тохуурхан даажигнаж үйлдсэн бол дөрвөөс арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

4. Энэ хэргийг зохион байгуулалттай бүлэг этгээд буюу онц аюултай гэмт хэрэгтэн үйлдсэн, эсхүл олон тооны мал хулгайлсан бол таваас хорин жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Тайлбар: малыг ашиглан шамшигдуулахдаа энэ хуулийн 124, 125, 126, 127, 130 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн бол эдгээр зүйлийг хэрэглэнэ. Эрүүгийн хуулийн 131 дүгээр зүйл нь малыг хулгайлах гэмт хэрэгт хамаагүй.

Харин 2002 оны Эрүүгийн хуульд мал хулгайлах гэмт хэрэг нь бие даасан гэмт хэрэг биш Эд хөрөнгө хулгайлах гэмт хэргийн зохицуулалтад багтдаг байсан учир зохион байгуулалттай гэмт бүлэг тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд тухайн зүйл заалтын хүндрүүлэх нөхцөлөөр зүйлчлэгддэг байв.

145.3.Энэ хэргийг зохион байгуулалттай бүлэг үйлдсэн, эсхүл энэ хэргийн улмаас хохирогчийг амьдралын эх үүсвэрээс нь салгасан буюу их хэмжээний хохирол учирсан, түүнчлэн гамшгийг далимдуулж үйлдсэн бол эд хөрөнгийг хурааж, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хоёр зуун тавин нэгээс таван зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл таваас дээш арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Харин одоо хүчин төгөлдөр дагаж мөрдөж буй Эрүүгийн хуулийн 17.12.3.2 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн гэдгийг дараах байдлаар хуульчилжээ.

17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах
1.Бусдын малыг хулгайлсан бол зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
3.2.зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн бол таван жилээс арван хоёр жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг гэдгийг тодорхойлбол Эрүүгийн хуулийн 3.8 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар гэмт хэрэг байнга үйлдэж ашиг олох зорилгоор урьдчилан нэгдсэн гурав, түүнээс олон хүний тогтвортой нэгдлийг зохион байгуулалттай гэмт бүлгийг ойлгодог. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг байгуулсан, удирдсан хүнийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэг байгуулсан, удирдсан үйлдэлд нь ба зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн бусад гишүүний үйлдсэн гэмт хэргийн гүйцэтгэгчид тооцож ял оногдуулах ба зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн гишүүнийг зохион байгуулалттай гэмт бүлэгт элссэн үйлдэлд ба өөрийнх нь үйлдсэн гэмт хэрэгт ял оногдуулах тухай уг зүйлийн 2 болон 3 дахь хэсгүүдэд хуульчилжээ.

Хууль тогтоогч Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон”, “зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн” гэх шинжүүдийг онц хүндрүүлэх шинж болгон хуульчилсан нь практикт дахь судалгаанд тулгуурлан аюулын шинж, хэр хэмжээг бодитой үнэлсэн зохицуулалт болсон гэж дүгнэж байна.

ЦЕГ-аас гаргасан “Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, анхаарах зарим асуудал сэдэвт судалгааны ажлын тайлан”-д өгүүлснээр тухайн үед дараах нөхцөл байдал тогтоогдсон байна⁶¹ :

- Бүлэг зохион байгуулалтын хэлбэрт шилжиж, гэмт хэргийн бүлэглэлийг бий болгож, мал, мах, түүхий эдийн гарал үүслийн гэрчилгээг хуурамчаар үйлдэх
- Хулгайлсан мал, мах, түүхий эдээ борлуулах ченжийг урьдаас судалж тогтоох, мөнгийг урьдчилан авах, хулгайлсан зүйлээ хаана, хэзээ уулзаж өгөх зэргээр үгсэн тохиролцож гэмт хэрэг үйлддэг нарийн зохион байгуулалттай сүлжээнд орсон

Дараах нөхцөл байдлыг үнэлэн “Малын хулгайн гэмт хэрэг нь нууц далд зохион байгуулалттай бизнесийн хэлбэрт шилжиж хүмүүсийн амжиргааны орлогын эх үүсвэр болоход хүрсэн байна” гэсэн дүгнэлтийг хийжээ.

61 ЦЕГ, Монгол Улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам, (УБ, 2011), 135 дахь тал

Харин шүүхийн практикыг авч үзвэл өмнөх бүлэгт тодорхойлсноор тухайн зохицуулалт батлагдсанаас хойш тухайн зүйл, ангиар зүйлчлэгдэж шийдэгдсэн тохиолдол бүртгэгдээгүй байна. Энэ нь дээр дурдсан практикийн байгууллага буюу Цагдаагийн ерөнхий газрын тайлангаас зөрж байгаа бөгөөд нийгэмд тухайн зүйл, ангиар зүйлчлэгдэх ёстой гэмт хэрэг гарсаар байгааг харуулж байна. Энэхүү асуудал нь тухайн хуулийн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт сөргөөр нөлөөлж байна.

ДӨРӨВ. МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЯЛЫН БОДЛОГО

Шинэчлэн найруулсан ЭХ-ийн хуулийн 5.2 дугаар зүйлд торгох ял, нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, хорих ял, эрх хасах ял гэсэн 5 ялын төрлийг, мөн хуулийн 7.2 дугаар зүйлд үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ, эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ, хөрөнгө, орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ гэсэн 3 албадлагын арга хэмжээний төрлийг хуульчилжээ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан бүх гэмт хэрэгт хорих ял оногдуулахаар байсан нь хуулийн үзэл баримтлал, дэвшүүлсэн зорилттой нийцэхгүй байсан тул 2017 онд хуулийг хэрэгжиж эхлэхээс өмнө зарим төрлийн нийгэмд учруулах хор аюул багатай гэмт хэргүүдэд хорих ял оногдуулахгүй байх, үүнтэй холбогдуулан хорих ял оногдуулахаар заагаагүй гэмт хэрэгт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өргөн хэрэглэх бололцоог бүрдүүлэх зорилгоор нийтэд тусгай ажил хийх ялыг оногдуулах боломж нөхцөлийг хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар нэмэгдүүлсэн юм.

Эрүүгийн хууль 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхлэхэд тус хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн хувьд хорих, зорчих эрхийг хязгаарлах, нийтэд тустай ажил хийлгэх гэсэн ялын төрлүүдийг оногдуулахаар хуульчилсан байв.

4.1. Зорчих эрх хязгаарлах ял

Зорчих эрх хязгаарлах ял нь 2015 оны шинэчлэн найруулсан ЭХ-иар Монголын эрүүгийн эрх зүйд шинээр орж ирсэн ялын төрөл юм. ЭХ-ийн 5.5 дугаар зүйлд зааснаар энэхүү ялыг гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг эрх бүхий байгууллагын хяналтад өөрийн оршин суух газраас явахыг хориглох, тодорхой газар очихыг хориглох, шүүхээс тогтоосон чиглэлээр зорчих, эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр оршин суух газраа өөрчлөх, зорчих үүргийг хязгаарлахыг ойлгодог. Энэхүү ялын хэмжээ нь Эрүүгийн хуульд зааснаар 1 сараас 5 жил хүртэл хугацаатай байна.

Гэвч энэхүү ялыг гүйцэтгэх техник тоног төхөөрөмжийн бэлэн байдлыг хангах үүднээс хэрэгжилтийг хоёр удаа хойшлуулсан байдаг. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 09 дүгээр сарын 16-ны өдрийн хуралдаанаар “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг хангах арга хэмжээний тухай” 106 дугаар тогтоолыг баталснаар уг тогтоолын дагуу 2021 оны 01 сарын 01-ний өдрөөс эхлэн тус ял хэрэгжиж эхэлсэн.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн хувьд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт 6 сараас 5 жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулахаар хуульчилсан нь эрүүгийн хууль дахь зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хамгийн урт хугацаагаар оногдуулахаар зохицуулсан гэмт хэрэг байна. Мөн түүнчлэн дээр

дурдсанчлан уг ялын хэрэгжилтыг хойшлуулсан хугацаанд уг ялыг мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхээс оногдуулаагүй байна.

4.2 Хорих ял

Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлалд дурдсанаар 2002 оны Эрүүгийн хууль хэрэгжиж байх үед нэг жилийн хугацаанд нийт ял шийтгүүлж байсан этгээдүүдийн 90 шахам хувьд нь хорих ялыг оногдуулж байжээ.⁶² Үүнийг академич С.Нарангэрэл 2002 оны ЭХ-ийн санкцыг зөвхөн хорих ял бүхий туйлын тодорхой болгосон, сонгох санкцыг багасгасан, хорихоос өөр төрлийн ялын үр нөлөөг дээшлүүлж чадаагүйтэй холбон тайлбарласан байна⁶³.

2013 онд зохион байгуулагдсан “Гэмт явдалтай тэмцэх төрийн бодлогын хэрэгжилт, чиг хандлага” олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэлд дурдсанаар хорих ял эдлээд гарсан хүмүүсийн 30 шахам хувь нь дахин гэмт хэрэг үйлддэг, анхан шатны эрүүгийн шүүхийн ял оноосон тогтоолын 45-аас 48 хувьд нь ялын нөхцөл, хэмжээ өөрчлөгддөг зэрэг нь ялын бодлого бүхэлдээ өөрчлөгдөх шаардлагатай болсныг харуулж байна⁶⁴ хэмээн дүгнэж байжээ. Тийнхүү өөрчлөхдөө ялын бодлогод хүмүүнлэгийн хандлагыг тусгах замаар хорихоос өөр төрлийн ялын төрлийг олшруулах, олон сонголттой болгох⁶⁵ шаардлагатай гэж судлаачид үзэж байв.

Дээрх нөхцөл байдал, шаардлагаар нөхцөлдөн батлагдсан 2015 оны Эрүүгийн хууль нь гэмт хэрэгт оногдуулах ял, эрүүгийн хариуцлагын асуудлын хувьд зарчмын шинжтэй, томоохон өөрчлөлт орсон бөгөөд хорих ялыг шоронд биечлэн эдлэх явдлыг багасгахад анхаарч, хүмүүнлэг ёсны хандлагыг бий болгоход дорвитой алхам боллоо хэмээн судлаачид үнэлсэн байна.

Гэвч хорих ялын хэмжээний хувьд авч үзвэл 1986 оны ЭХ-д 6 сараас 10 жил хүртэл⁶⁶, 2002 оны ЭХ-д 1-15 жил байхаар тус тус тогтоож байсан бол 2015 оны шинэчлэн найруулсан ЭХ-д хорих ялын хэмжээ 6 сараас 20 жил хүртэл байхаар хуулийн 5.6 дугаар зүйлийн 3-т тогтоосон байгаа нь өмнөх хуулиудаас илүү уртасгасан зохицуулалт болсон байна. Академич С.Нарангэрэл ийнхүү зохицуулсныг хорих ялыг хавтгайруулан хэрэглэхэд хүргэх сөрөг талтай хэмээн үзжээ⁶⁷.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн хувьд хорих ялын хугацаа үндсэн бүрэлдэхүүн буюу 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар 6 сараас 5 жил, хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн буюу уг зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар 2 жилээс 8 жил, онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн буюу уг зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар 5 жилээс 12 жил байхаар хуульчилсан байна. Энэ нь ЭХ-ийн 2.6 дугаар зүйлд зааснаар Мал хулгайлах

62 Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлал. 2013 он. 19 дэх тал

63 С.Нарангэрэл, Ж.Эрдэнбулган, “Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүй: Үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж”, (2019), 258 дахь тал

64 “Гэмт явдалтай тэмцэх төрийн бодлогын хэрэгжилт, чиг хандлага” олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл 1. УБ., 2013 он.

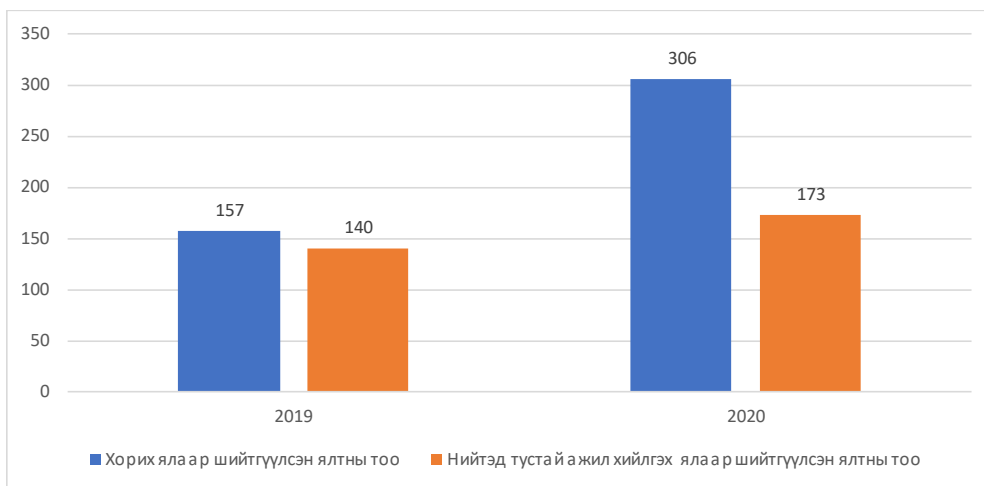
65 Д.Баярсайхан, “Эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд”, (2019), 103 дахь тал

66 Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. (2011) 442 дахь тал

67 С.Нарангэрэл, Ж.Эрдэнбулган, “Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүй: Үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж”, (2019), 260 дахь тал

гэмт хэрэг нь үндсэн бүрэлдэхүүний хувьд хорих ялын дээд хэмжээг 5 жилийн хугацаагаар оногдуулахаар заасан тул хөнгөн гэмт хэрэг, харин хүндрүүлэх болон онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний хувьд хорих ялын доод хэмжээг хоёр жил, таван жилийн хугацаатайгаар оногдуулахаар заасан байх тул хүнд гэмт хэрэг байна.

График 10. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн ялтнуудын тоог ялын төрлөөр ангилсан тоон мэдээлэл

2019 онд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлийн дагуу шинээр ял шийтгэгдсэн нийт 297 ялтны 157 нь буюу 52.8 хувь нь хорих ялаар шийтгэгдсэн байсан бол 2020 онд нийт 479 ялтны 306 нь буюу 63.8 хувь нь хорих ялтаар шийтгэгдсэн байна. Эндээс харвал мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхээс хорих ялыг түлхүү оногдуулж байжээ. Мөн түүнчлэн 2020 онд хорих ялаар шийтгэгдсэн ялтны нийт ялтны тоонд эзлэх хувь өмнөх оноос даруй 11 пунктээр өссөн нь 2020 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдрийн “Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай” хуулиар ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээс нийтэд тусгай ажил хийлгэх ялыг халсан, зорчих эрхийг хязгаарлах ял хэрэгжиж эхлээгүйтэй холбоотой байж болох юм.

4.3 Нийтэд тусгай ажил хийлгэх ял

ЭХ-ийн 5.4 дүгээр зүйлийн 1-т нийтэд тусгай ажил хийлгэх ял гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тусгай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэх хэмээн хуульчлан тодорхойлжээ. Энэхүү ялын онолын үндэслэл нь хүнд биш гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлахгүйгээр нийгэмд ашиг тусгай ажил хөдөлмөрт татан оруулах замаар засан төлөвшүүлэх зорилготой байдаг.⁶⁸

Нийтэд тусгай ажил хийлгэх ял нь цаашид боловсронгуй болж хөгжих ялын төрөлд багтдаг бөгөөд орчин үед нийтэд тусгай ажил хийлгэх ялын хэрэглээ ач холбогдол үлэмж дээшилсэн нь энэ ялын хэрэглээ нэмэгдэж, тухайн ялын төрлийн алтернатив нөхцлийг оновчтой тогтоох явдал зайлшгүй болж олон улс орны өргөн

68 Ц.Мөнхбат, Нийтэд тусгай ажил хийлгэх ял: уламжлал, харьцуулалт, шинэчлэл хууль зүйн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл, (УБ, 2021), 22 дахь тал.

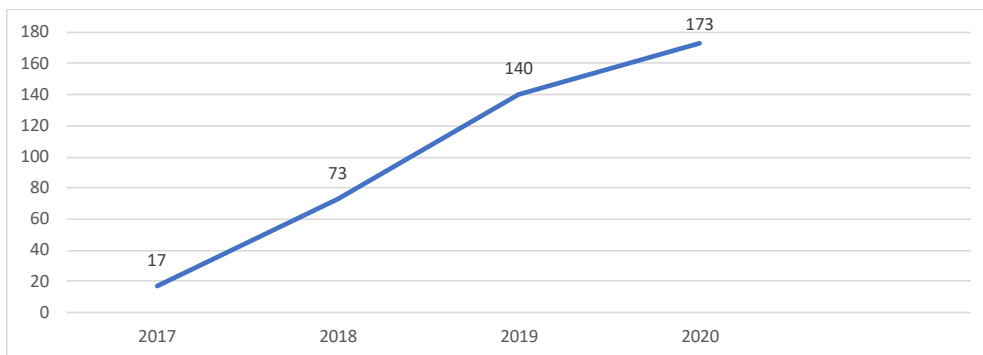
дэмжлэгийг олж байгаа ажээ.⁶⁹ Мөн түүнчлэн судлаачид энэхүү ялыг манай улсад үр нөлөөтэй хэрэгжүүлж чадвал ялтны хувьд ч, тухайн нутаг орны хувьд ч ашиг тусаа өгөхүйц үр өгөөжтэй ял хэмээн үздэг⁷⁰.

Гэвч манай улсын практикт нийтийн ашиг сонирхолд тустай ямар ажлыг нийгэмд ашигтай ажил гэх нэгдсэн ойлголт тогтоогүй, энэхүү ажлын жагсаалт одоог хүртэл байхгүй, энэ талаар Улсын Дээд шүүх холбогдох тайлбар гаргаагүй, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчдийн ажлын ачаалал хэт их зэрэг шалтгаануудын улмаас ялын хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж байгаа тухай хэд хэдэн судалгаанд өгүүлжээ.

2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхлэхэд хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 1-дэх хэсэгт 240 цагаас 720 цагийн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулахаар заасан байсан ч 2020 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдрийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн хуульчилсан юм. Уг “Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн 3 дугаар зүйлд заасанчлан ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн “хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл” гэснийг хассан байна. Ийнхүү энэ гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүний сонгох санкцаас нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хасах болсон үндэслэлийг хуулийн үзэл баримтлалд “...шүүхийн практикаас харахад дээрх зүйлийн дагуу цөөн тооны мал хулгайлсан этгээдэд хорихоос өөр төрлийн буюу нийтэд тустай хөдөлмөр эрхлэх шийтгэл хүлээлгэх нь түгээмэл бөгөөд ялын энэ төрлөөр шийтгэгдсэн гэмт этгээдүүдийн дийлэнх нь малчинд учруулсан хохирлоо нөхөн төлөлгүй, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрөхгүй өнгөрч, малаа алдсан иргэд хохирч үлдсээр байна. Хорихоос өөр төрлийн ял шийтгэж байгаа тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн 6.7 дугаар зүйлийн дагуу гэмт этгээд ял хөнгөрүүлэх зорилгоор гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, хохирол барагдуулах нөхцөл хангагдахгүй байна.” хэмээн тайлбарлажээ.

Хууль санаачлагч ийнхүү нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагыг шүүхийн практикт үндэслэсэн гэж бичсэн байгаа ч төслийн хавсралтад иргэдээс авсан саналыг хавсаргаснаас өөр баримт байхгүй байна. Иймд уг ялын хэрэгжилтэд тодорхой хэмжээнд (мал хулгайлах гэмт хэрэгт оногдуулсан хүрээнд) үнэлэлт дүгнэлт өгөх шаардлагатай гэж үзлээ.

График 11. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоон мэдээлэл

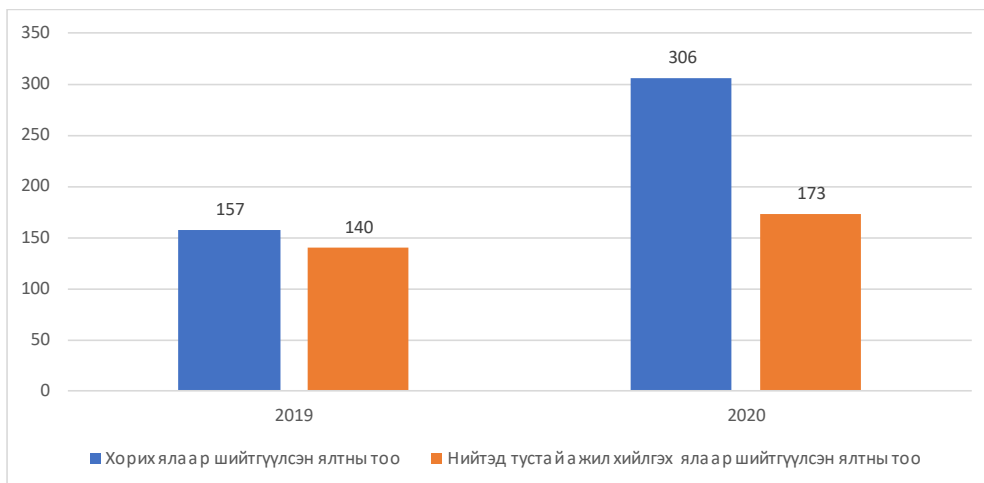

69 Д. Баярсайхан, Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй, (УБ, 2011), 150 дахь тал.

70 С.Нарангэрэл, Ж.Эрдэнбулган, Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүй: Үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж, (УБ, 2019), 257 дахь тал.

Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоон мэдээллийг авч үзвэл 2018 онд өмнөх оноос 4 дахин, 2019 онд өмнөх оноос 2 дахин өссөн бол 2020 онд 33 ялтнаар нэмэгдсэн байна. Эндээс мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоо уг ялыг оногдуулдаг байсан жилүүдэд тасралтгүй өсөж байсан нь харагдаж байна.

График 12. Хорих ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоо, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоог харьцуулсан нь

2019 онд шинээр ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээр ял шийтгэгдсэн ялтнуудын 52.8 хувийг хорих ялаар, 47.1 хувийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгэгдсэн ялтнууд эзэлж байсан бол 2020 онд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгэгдсэн ялтны нийт ялтны тоонд элзэх хувь 36.1 хувь болж буурсан байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээс халахаас өмнө мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтан, хорих ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоотой ойролцоо байгаа нь дээрх тоон мэдээллээс харагдаж байна.

ШШГЕГ-т нийслэлийн болон орон нутгийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ял эдэлж байгаа ялтнуудын Эрүүгийн хуулийн аль зүйлээр шийтгэгдэж байгаагаар нь ангилсан тоон мэдээлэл байдаггүй ч мал хулгайлах гэмт хэрэг нь дийлэнхдээ орон нутагт үйлдэгддэг учир дээрх нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг орон нутгийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт гүйцэтгэсэн гэж үзэж болохоор байна.

Судлаачдын үзэж буйгаар орон нутагт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг гүйцэтгэхэд ял эдлүүлэх ажлын байр байхгүй, эсхүл нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага хяналт тавих боломжгүй үед нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн этгээдийг аймгийн төвд ял эдлүүлж байгаа практик нэгэнт тогтсон байх бөгөөд ийнхүү ял эдлүүлэх явцад дараах хүндрэл гарч байна:

- Хөдөө сум, багт оршин суух ялтнууд аймгийн төвд ял эдлэх тохиолдолд амьдран суух гэр оронгүй
- Мөнгө санхүүгийн хувьд ихээхэн хэмжээний зарлага гардаг
- Өдөрт гүйцэтгэх ажлын биелэлтийн хугацаа бага учраас доод тал нь 3 сараас доошгүй хугацаагаар ар гэрээсээ хол байх шаардлагатай
- Хүн бүл цөөтэй малчин хүмүүс ар гэртээ санаа зовдгоос ялыг хэлбэр төдий эдэлдэг⁷¹

Судалгааны хүрээнд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нараас нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын талаар дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлсэн болно.

Асуулга 17. 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл буюу “Мал хулгайлах” гэмт хэргийн зохицуулалтад оруулсан өөрчлөлтөөр нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хассан нь зөв гэж Та үзэж байна уу?

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1	Тийм	83	79.8%
2	Үгүй	21	20.2%
Нийт		104	100%

Тухайн асуултад асуулгад оролцсон нийт 110 цагдаагийн алба хаагчаас 104 нь хариулт өгсөн ба үүнээс 83 цагдаагийн алба хаагч “Тийм” гэж хариулсан бол 21 цагдаагийн алба хаагч “Үгүй” гэж хариулсан байна.

“Тийм бол яагаад?” гэх асуултад хариулсан байдлыг авч үзье.

Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1	Хорих ял оногдуулж, ялын бодлогыг чангалах нь зүйтэй	27	52.9%
2	Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилготой	15	29.4%
3	Ялын хэрэгжилт үр дүнгүй, орон нутагт үр дүнгүй	7	13.7%
4	Ял завших боломжийг бүрдүүлдэг	1	2%
5	Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хяналт муу	1	2%
Нийт		51	100%

Тухайн асуултад асуулгад оролцсон нийт “Тийм” гэж хариулсан 83 цагдаагийн алба хаагчийн 53 нь хариулт өгсөн бөгөөд оновчтой хариулсан 51 байна. Үүнээс “Хорих ял оногдуулж, ялын бодлогыг чангалах нь зүйтэй” гэж үзсэн 27, “Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилготой” гэж үзсэн 15, “Ялын хэрэгжилт үр дүнгүй, орон нутагт үр дүнгүй” гэж үзсэн 7, “Ял завших боломжийг бүрдүүлдэг” гэж үзсэн 1, “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хяналт муу” гэж үзсэн 1 тус тус байна.

“Үгүй бол яагаад?” гэх асуултад хариулсан байдлыг авч үзье.

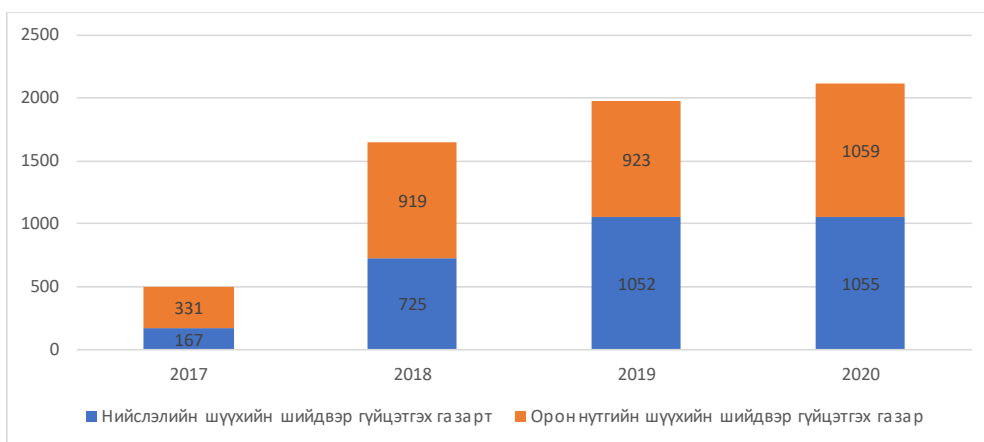
Д/д	Хариулсан байдал	Саналын тоо	Хувь
1	Нийгэмшүүлэх, ухамсар суулгах хэрэгтэй	3	27.3%
2	Ялын олон төрөл байх ёстой	3	27.3%
3	Хохирол барагдуулахад хэрэгтэй	2	18.2%

71 Алтанцэцэг.Д Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтэд тулгамдаж байгаа асуудал. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хэрэгжилт, цаашид анхаарах асуудал. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ.2019 он.156 дахь тал

4	Олон нийтэд зарлах	1	9.1%
5	Хөдөлмөр эрхлүүлэх нь зүйтэй	1	9.1%
6	Хорих ялтай нэг төрлийн ял	1	9.1%
Нийт		11	100%

Тухайн асуултад асуулгад оролцсон нийт “Үгүй” гэж хариулсан 21 цагдаагийн алба хаагчийн 20 нь хариулт өгсөн бөгөөд оновчтой хариулсан 11 байна. Үүнээс “Нийгэмшүүлэх, ухамсар суулгах хэрэгтэй” гэж 3, “Ялын олон төрөл байх ёстой” гэж 3, “Хохирол барагдуулахад хэрэгтэй” гэж 2, “Олон нийтэд зарлах” гэж 1, “Хөдөлмөр эрхлүүлэх нь зүйтэй” гэж 1, “Хорих ялтай нэг төрлийн ял” гэж 1 цагдаагийн алба хаагч тус тус хариулжээ.

График 13. Нийслэлийн болон орон нутгийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт нийтэд тустай ажил гүйцэтгэх ялаар шийтгэгдсэн ялтны тоо

2017 онд Улсын хэмжээнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгэгдсэн ялтнуудын ялын 66.4 хувийг, 2018 онд 55.9 хувийг, 2019 онд 46.7 хувийг, 2020 онд 50.1 хувийг тус тус орон нутгийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт гүйцэтгүүлсэн байх бөгөөд нийт уг ялаар шийтгэгдсэн этгээдүүдийн 51.8 хувийн ялыг орон нутгийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт гүйцэтгүүлсэн байна.

Нэг шийдвэр гүйцэтгэгч нийтэд тустай ажил гүйцэтгэх ялтай этгээдээс гадна торгох, эрх хасах зэрэг бусад ялын биелэлтэд хяналт тавьж байгаагаас ажлын ачаалал ихсэж “Шийдвэр гүйцэтгэгч 7 хоног тутам ялтны ажлыг биечлэн шалгаж, ажлын байрыг шалгасан тэмдэглэлд ялтан болон нийтэд тустай ажлыг хийлгэж буй байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан гарын үсэг зурж баталгаажуулна⁷²” гэсэн заалт практикт хэрэгжих боломжгүй нөхцөл байдал үүссэн байна.

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайд нарын хамтарсан 2017 оны 09 дүгээр сарын 19-ний өдрийн А/247, А/167, 303 дугаар тушаалаар баталсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг нормативыг тогтоох тухай журам-д Хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх орон нутгийн шийдвэр гүйцэтгэгч 120 гүйцэтгэх баримт бичиг хариуцахаар заасан байхад 2019 оны эхний хагас жилийн байдлаар нэг шийдвэр гүйцэтгэгч 336 гүйцэтгэх баримт

72 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2017 он, хуулийн 163.8 дугаар зүйл.

бичигт ажиллагаа хийж байгаа нь тогтоосон нормативаас 2 дахин их ачаалалтай ажилсныг харуулж байна⁷³.

Энэхүү нэмэлт өөрчлөлт нь хууль санаачлагчдын үзэл баримтлалдаа дурдсанаар Мал хулгайлах гэмт хэргийн эсрэг шийдвэртэй тэмцэл явуулан, гэм буруутай этгээдэд хуульд заасан ялыг шударгаар оногдуулж, учирсан хохирлыг шуурхай, бодитой арилгах урьдчилсан нөхцлийг бүрдүүлэх зорилготой. Гэсэн ч өөрчлөлтийн үндсэн агуулга нь ялыг хүндрүүлж, хорих ялын хэмжээг нэмэгдүүлснээр хязгаарлагдсан байна.

Ийнхүү нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх явцад тодорхой хүндрэл гарч байсан нь уг ялыг халах үндэслэл болохгүй. Харин ШШГБ уг ялыг эдлүүлэх ажиллагаанд учирч буй асуудал, бэрхшээлийг арилгахад чиглэсэн арга хэмжээг авах ёстой юм.

4.4 Ялын үр нөлөө

Эрүүгийн хуулийн 5.1 дүгээр зүйлийн 1-т зааснаар Эрүүгийн хариуцлагын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд оршдог билээ.

Эрүүгийн хуульд заасан ялын зорилго хангагдсан байх нь эрүүгийн хуулийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх үүргээ биелүүлсэн эсэхийг тогтоох гол шалгуур юм. Гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсэн эрхийг сэргээх, шударга ёсыг тогтоох ялын зорилго хангагдсан байх нь тухайн ял үр нөлөөтэй байгааг илтгэдэг. Харин зөрчигдсэн эрхийг сэргээх ялын зорилго нь юуны өмнө гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулснаар хангагдана.

Ялын урьдчилан сэргийлэх тусгай зорилгод ял шийтгүүлэгсдэд зан суртахууны шаналал, гачигдал учруулах тодорхой хязгаарлалтыг хэрэгжүүлэх замаар хүрнэ.⁷⁴ Энэхүү зорилго нь айлган эмээлгэж, хүмүүжүүлэх явдлаас гол төлөв бүрэлддэг. Ял эдэлж байгаа этгээд ихэвчлэн ялын агуулгаас эх үүсвэртэй шаналал, гачигдал дахин амсахгүйн тулд гэмт хэрэг шинээр үйлдэхээ больдог. Үүний тулд урьдчилан сэргийлэлт нь ялаар дамжсан хүмүүжүүлэх бололцоог буй болгодог ач холбогдолтой.

Гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдэж төрийн цээрлэл амссан этгээд дахин шинээр гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх нь ялын зорилго хангагдаж ялтнуудад эерэг нөлөөлөл үзүүлснийг нотлох нэг чухал шалгуур юм.⁷⁵ Харин гэмт үйлдэж ялын цээрлэл амссан хүмүүс дахин шинээр гэмт хэрэг үйлдэж байгаа нь ялын нэг бүрчилсэн урьдчилан сэргийлэх зорилго биелэгдэхгүй байгаагийн⁷⁶ илрэл болдог. Иймд мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэмт хэрэг давтан үйлдсэн байдлыг авч үзье.

73 Б.Жаргалмаа, “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам”, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хэрэгжилт, чиг хандлага, Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл, (УБ, 2019), 209 дэх тал.

74 139

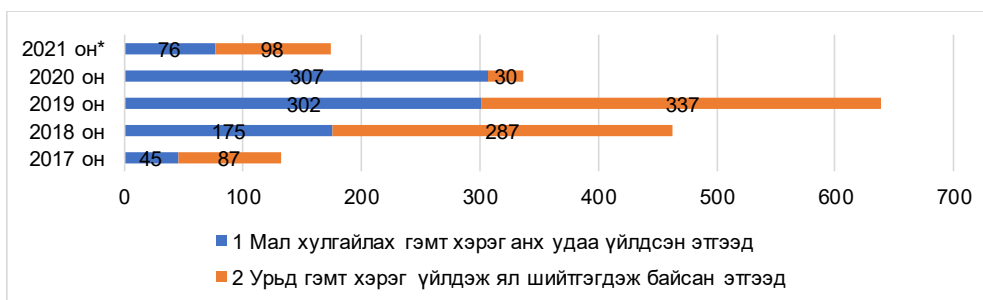
75 С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүйн онол, ялын тухай сургааль. УБ. 2014 он 147 дахь тал

76 Мөн тэнд, 147 дахь тал

4.4.1 Давтан гэмт хэрэг үйлдэж буй байдал

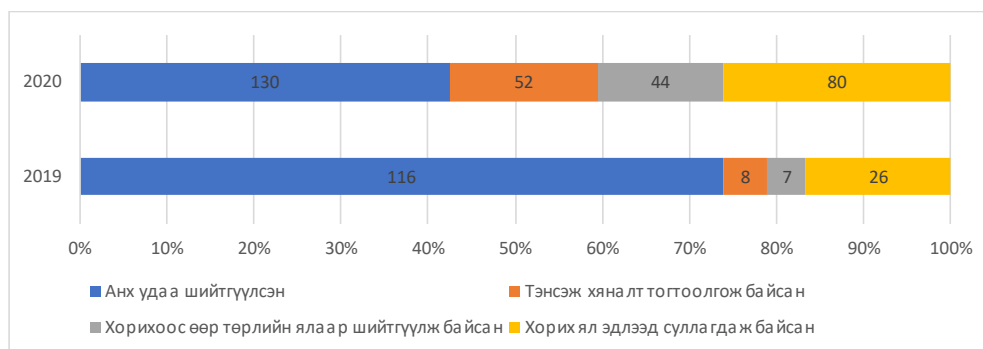
Мал хулгайлах хэргийг үйлдэж байсан этгээд дахин уг гэмт хэргийг үйлдсэн тоон мэдээлэл цагдаагийн байгууллагын мэдээлэлд бүртгэгддэггүй ба анх удаа Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн тооны хувьд 2020 онд хамгийн их буюу 307, 2017 онд хамгийн бага буюу 45 байна. Харин урьд бусад төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдэж байсан этгээдийн тооны хувьд 2018 онд хамгийн их буюу 287, 2020 онд хамгийн бага буюу 30 байна.

График 14. 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх урьд гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээд мал хулгайлах гэмт хэргийг үйлдсэн тоон мэдээлэл

Цагдаагийн байгууллагын статистикд дурдсанаар, мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн нийт этгээдийн 2017 онд 65.9 хувийг, 2018 онд 62.1 хувийг, 2019 онд 52.7 хувийг, 2020 онд 8.9 хувийг, 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ны өдрийн байдлаар 56.3 хувийг тус тус урьд гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээд эзэлж байна.

График 15. 2019 болон 2020 онд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээр шийтгэгдэж шинээр хорих ангид ирсэн хоригдлыг урьдах ял, шийтгэлийн байдлаар нь ангилсан тоон мэдээлэл⁷⁷

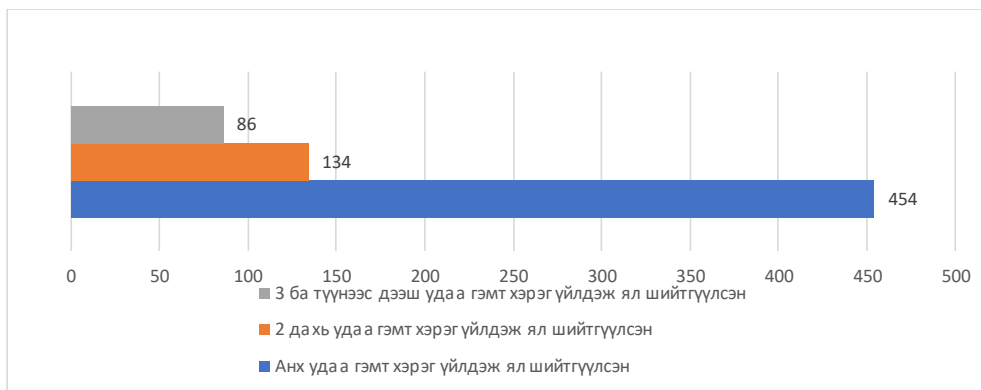

Тэнсэж хяналт тогтоолгож байсан хоригдлын тоо 2019 онд нийт хоригдлын 5 хувийг эзэлж байсан бол 2020 онд шинээр хоригдсон хоригдлын 16.9 хувь болж нэмэгдсэн байна.

77 ШШГЕГ, 2017-2020 оны ял, албадлагын арга хэмжээ болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний харьцуулсан тоон судалгаа, УБ, 2021 он, 13 дахь тал

Хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлж байсан хоригдлын нийт хоригдлын тоонд элзэх хувь 2019 онд 4.4 хувь байснаас 2020 онд 14.4 хувь болж, хорих ял эдлээд суллагдаж байсан хоригдлын нийт хоригдлын тоонд элзэх хувь 16.5 хувь байснаас 2020 онд 26.1 хувь болж тус тус өссөн байна. Харин анх удаа шийтгүүлсэн хоригдлын нийт хоригдлын тоонд элзэх хувь 2019 онд 73.8 хувь байснаас 2020 онд 42.4 хувь болж буурчээ.

График 16. 2020 онд Монгол Улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээр ял оногдуулсан этгээдүүдийн давтан гэмт хэрэг үйлдсэн байдлын тоон мэдээлэл.

Монгол Улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр мал хулгайлах гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэлд дурдсанаар 2020 онд Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлээр нийт 389 хэрэгт 673 хүн шийтгэгдсэнээс 454 хүн буюу 67.4 хувь нь анх удаа гэмт хэрэг үйлдсэн бол, 134 хүн буюу 19.9 хувь нь 2 дахь удаагаа, 86 хүн буюу 12.7 хувь нь 3 ба түүнээс дээш удаагаа гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн хүн байна.

2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдөр ЭХ-д орсон нэмэлт өөрчөлт хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн 2020 онд Мал хулгайлах гэмт хэргийн тоо өмнөх оноос 768-иар буюу 42.5 хувиар буурсан хэдий ч урьд ял шийтгэгдэж байсан этгээдүүд тус гэмт хэргийг үйлдсэн тоон мэдээлэл өссөн байна. 2020 онд ковид-19 цар тахалтай тэмцэх үүднээс Монгол Улс Гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн болон бүх нийтийн бэлэн байдалд шилжиж, хөл хориог нийслэл Улаанбаатар хотод 10 сарын туршид 97 хувьтай хэрэгжүүлсэн⁷⁸ бөгөөд хөдөө орон нутгаас хотыг чиглэх хөдөлгөөнд хяналт шалгалтыг чангатгасан. Гэсэн хэдий ч урьд ял шийтгэгдэж байсан этгээдүүд мал хулгайлах гэмт хэргийг үйлдсэн тоо өссөн байгаа нь анхаарал татаж байна.

Ийнхүү тус гэмт хэргийг давтан үйлдэгсдийн тоо өссөн нь ялын нэг бүрчилсэн урьдчилан сэргийлэх зорилго биелэгдэхгүй байгааг харуулж байна.

Судалгааны хүрээнд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нараас гэмт этгээд энэ гэмт хэргийг давтан үйлдэх шалтгаан нөхцлыг тодруулах зорилгоор дараах асуулгыг авахад доорх үр дүнг үзүүлсэн болно.

78 “Монгол улс-2020 онд” нийтлэлээс, <https://montsame.mn/mn/read/247649>

Асуулга 2. Таны бодлоор мал хулгайлах гэмт хэргийг давтан үйлдэх шалтгаан, нөхцөл юу вэ?

Уг асуулгад нийт 87 оролцогч хамрагдсан бөгөөд шалгаан нөхцөлийн талаар ирүүлсэн хариултыг багцлан үзвэл:

Д/д	Шалтгаан, нөхцөл	Тоо	Хувь
1.	Орлогын эх үүсвэргүй, амьжиргааны түвшин доогуур, ажилгүйдэл өндөр байгаатай холбоотой	21	24.1
2.	Шунахайн сэдлээр, амар хялбар аргаар ашиг олох зорилготой холбоотой	23	26.4
3.	Ялын бодлого сул, махны ченж нарын үйл ажиллагаанд тавих эрх зүйн зохицуулалт дутмаг	25	28.7
4.	Малаа хариулгагүй орхидог байдалтай холбоотой	10	11.4
5.	мөрдөн шалгах процесс ажиллагаа дэндүү нуршуу удаашралтай, прокурор шүүхийн шатанд маш их удаг учир дахин гэмт хэрэг үйлдэж хэргийн шийдвэрлэлт удааширдаг	8	9.1

Асуулгад хамрагдагсдын 28 гаруй хувь нь эрх зүйн зохицуулалт дутмаг, ялын бодлого сул байгаатай холбоотойгоор, 26 гаруй хувь нь шунахайн сэдлээр, амар хялбар аргаар ашиг олох зорилготой холбоотой уг гэмт хэргийг давтан үйлддэг гэж хариулсан байна. Түүнчлэн амьжиргааны түвшин доогуур, орлогогүй байгаа нь уг гэмт хэргийг давтан үйлдэхэд нөлөөлж байна гэж үзжээ.

4.4.2 Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлсэн байдал

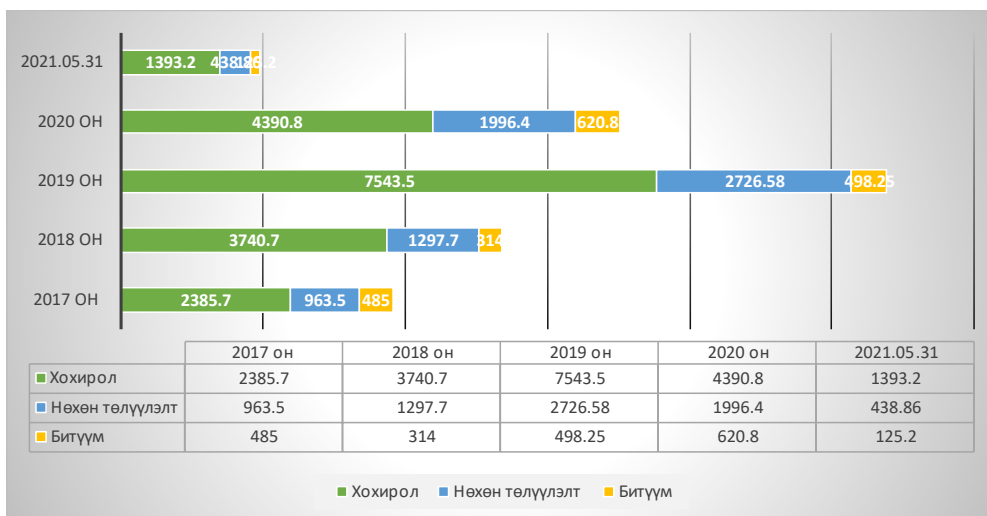
Гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, шударга ёсыг тогтоох ялын зорилго нь хангагдсан байх нь тухайн ял үр нөлөөтэй байгааг илтгэдэг. Зөрчигдсэн эрхийг сэргээх ялын зорилго нь юуны өмнө гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулснаар хангагдана.⁷⁹

Төрөөс хамгаалагдаж буй иргэн, нийгмийн эрх, ашиг сонирхол гэмт хэргийн халдлагад өртөж, зөрчигдсөн үед түүнийг нөхөн сэргээх үүргийг төр хүлээсэн. Зөрчигдсэн эрхийг сэргээхийн мөн чанар бол гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ял завшуулалгүйгээр, хохирогчийн эрхийг хуулиар хамгаалсаар байгаагаа гэмт буруутай этгээдэд ял шийтгэх замаар илэрхийлж байгаад оршино. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ял завшуулбал түүний үйлдсэн гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсэн эрх сэргээгдэхгүй бөгөөд гэм буруутай этгээдэд ял оногдуулж байгаа нь хэрэв хэн нэгэн дахин энэ мэтээр гэмт хэрэг үйлдвэл ийм байдлаар ял шийтгэнэ, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсэн эрхийг нөхөн сэргээж, хуулиар хамгаалсан буйг баталж байгаа явдал юм.⁸⁰

79 С. Жанцан, Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүйн онол, ялын тухай сургааль, УБ, 2014 он, 147 дахь тал.

80 Мөн тэнд, 134 дэх тал.

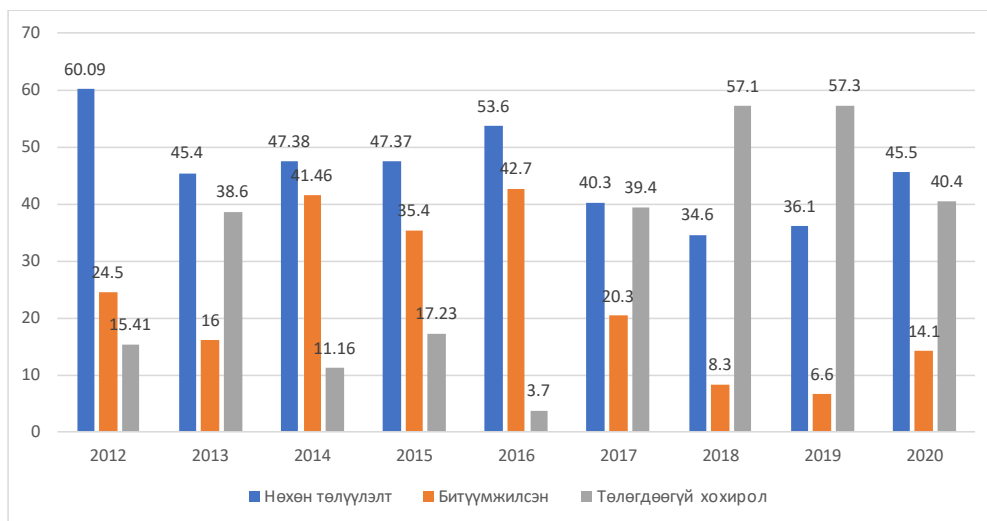
График 17. 2019 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс 2021 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаарх мал хулгайлах гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын болон нөхөн төлүүлэлтийн хэмжээ (сая,төг)

Дээрхээс харахад, хохирлын хэмжээ жил ирэх бүр буурсан үзүүлэлтэй байгаа бөгөөд 2019 онд хохирлын 36.1 хувийг нөхөн төлүүлж, 6.6 хувийг битүүмжилсэн бол, 2020 онд 45.5 хувийг нөхөн төлүүлж, 14.1 хувийг битүүмжилсэн, 2021 оны 5 дугаар сарын байдлаар 31.5 хувийг нөхөн төлүүлж, 9 хувийг битүүмжилсэн байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн улмаас 2016-2018 онд иргэн, байгууллага, аж ахуй нэгжид 8.5 тэрбум төгрөгийн хохирол учирсны 3.5 тэрбум төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлж 1.8 тэрбум төгрөгийн хохирлыг битүүмжилсэн байна.

График 18. Нөхөн төлүүлэлт, битүүмжлэл, төлөгдөөгүй хохирлын нийт хохиролд эзлэх хувь

Мал хулгайлах гэмт хэргийн улмаас учирсан нийт хохиролд эзлэх төлөгдөөгүй хохирлын хэмжээ ЭХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлсэн 2017 онд огцом өсөж 2020 он хүртэл өссөн байгаа нь дээрх графикаас харагдаж байна. Харин хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт балтагдан хэрэгжиж эхэлсэн 2020 онд 16 орчим хувиар буурчээ.

Мал хулгайлах гэмт хэргийг шалгах эрх бүхий цагдаагийн алба хаагчид хэрэг илрүүлэх, шалгах, гэм бурууг тогтоох нотлох, хэргийг зүйчлэх ажиллагаанд анхаарлаа хандуулж, хохирогчийн хуульд заасан эрхийг тайлбарлах, хэрэгжүүлэх, хохирол нөхөн төлүүлэх боломжийг бүрдүүлэх ажиллагаа хангалтгүй байгаа нь дунджаар нийт учирсан хохирлын 39.1 хувийг нөхөн төлүүлсэн тоон мэдээнээс харагдаж байна. Мөн түүнчлэн цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн байгууллагын тоон мэдээлэлд битүүмжилсэн хөрөнгийг цааш хэрхсэн тухай мэдээлэл тодорхойгүй байна.

Судалгааны хүрээнд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нараас авсан бидний судалгаанд уг гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын нөхөн төлүүлэлтийн хэмжээ бага байгааг судалгаанд оролцогчид мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгсэд ихэвчлэн орлогогүй, эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, малчид голдуу байгаа нь төлбөрийн чадамжгүй гэх шалтгаанаар учирсан хохирлыг барагдуулдаггүйтэй холбоотой гэжээ.

Эндээс зөрчигдсөн эрхийг сэргээх ялын зорилго нь гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулсан эсэхтэй шууд хамаатай байдгийн хувьд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлд зохицуулсан мал хулгайлах гэмт хэргийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх ялын зорилго хангалттай хангагдаж чадаагүй хэмээн дүгнэлээ.

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

1. Прокурорын байгууллага Статистикийн тухай хуулийн 4-р зүйлийн 5 дахь хэсэгт заасан “статистикийн мэдээлэл нь нийтэд хүртээмжтэй, хуулиар зөвшөөрөгдсөн хэмжээнд ил тод байх” зарчимд үйл ажиллагаагаа нийцүүлээгүй байна.
2. ШШГЕГ-ын “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйл ангиар шийтгэгдсэн хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдийн судалгаа”-нд цагдаа болон шүүхэд бүртгэгдээгүй гэмт хэргээр ял шийтгүүлж буй тухай хэд хэдэн алдаатай мэдээлэлийг гаргаж өгсөн.
3. ЦЕГ-ын “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал”, ЦЕГ-ийн албан ёсны цахим хаягт байршдаг мэдээлэл, тус байгууллагад албан бичиг илгээн авсан мэдээлэл дэх зарим тоон мэдээлэл хоорондоо зөрж байгаа нь судалгааны явцад тогтоогдсон.
4. ЦЕГ, ШШГЕГ, ШЕЗ урьд ял шийтгэгдэж байсан тухай мэдээллийг ямар гэмт хэрэг үйлдэж байсан тухай бүртгэлгүй зөвхөн гэмт хэрэг үйлдсэн гэх ерөнхий байдлаар бүртгэж байгаа нь учир дутагдалтай буюу ач холбогдол багатай байна. Иймд урьд ял шийтгэгдэж байсан тухай мэдээллийг бүртгэхдээ үйлдсэн гэмт хэргийн төрлөөр нь бүртгэдэг болох шаардлагатай байна.
5. Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын нөхөн төлөлтийн, тэр дундаа битүүмжилсэн эд хөрөнгийг хэрхсэн тухай мэдээллийг ШШГЕГ тогтмол гаргаж байх шаардлагатай.
6. Эрүүгийн хуулийн 17.12.1-ээр зүйлчлэгдсэн гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцохдоо шүүхүүд өөр өөрсдийн байр сууринаас тайлбарлан хэрэглэж байгаа нь эргээд хүний эрхийг зөрчихөд хүргэх эрсдэлтэй. Иймд Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар дээрх хийдлийг арилгах зайлшгүй шаардлагатай.
7. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа тодорхой тоо баримт, судалгаанд хангалттай үндэслээгүй, тус өөрчлөлт хэрэгжиж эхэлсэн үеэс холбогдох хэсэгт зааснаар үйлдэгдсэн гэмт хэрэг огцом өссөн, гэмт этгээдийн нэг гэмт хэргээр хулгайлах малын тоо мөн л огцом өссөн зэргээс 2020 оны Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өөрчилсөн Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.1 дэх хэсгийн хэрэгжилт хангалтгүй хэмээн дүгнэж байна.
8. Эрүүгийн хуулийн 3.7 дүгээр зүйлийн 1-т “Гэмт хэргийг хоёр, түүнээс олон хүн санаатай нэгдэж үйлдсэн бол бүлэглэн гүйцэтгэх гэнэ.” гэж заасан бүлэглэн гүйцэтгэхийг Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл буюу мал хулгайлах гэмт хэргийн хувьд шүүхийн практикт нэгдмэл байдлаар ойлгож байна. Харин цагдаагийн алба хаагч буюу хууль сахиулагчийн мөрдөн шалгах ажиллагааны практикийн тухайд гэмт хэргийг бүлэглэн гүйцэтгэх арга, хэлбэр нь орчин үед олон янзын аргаар үйлдэгдэж байна.
9. Мал хулгайлах гэмт хэргийг үйлдэхдээ малыг улсын хилээр хуулийн дагуу болон хууль бусаар нэвтрүүлэх аль ч үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ нь хэрэгжихдээ зөвхөн тухайн гэмт хэргээс урьдчилан

- сэргийлэх арга хэмжээнээс гадна бусад нөхцөл байдлын улмаас хамаарах зохицуулалтаар тухайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлж байгаа нь ажиглагдаж байна. Эндээс Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.3 дахь нь бусад хууль тогтоомжтой уялдаж тухайн төрлийн гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх сайн үр дүнг үзүүлж байна.
10. Мал хулгайлах гэмт хэргийг машин механизмыг ашиглаж үйлдэхийг шүүхийн хувьд нэгдмэл байдлаар эрүүгийн эрх зүйн онолд нийцүүлэн хэрэглэж байгаа нь харагдаж байх хэдий ч практикт хэргийн оролцогчид болон хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчид хоорондоо адилгүйгээр ойлгож байна. Иймд УДШ албан ёсны тайлбар гаргах, эсхүл хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулан нэгмөр болгох шаардлагатай бөгөөд энэ нь уг нэр томъёоны нэгдмэл агуулгыг хангах арга юм.
 11. Мал хулгайлах гэмт хэргийг ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж үйлдэхийн хувьд тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр нөлөө сайн байна. Энэ нь тухайн практик нөхцөл байдалтай холбоотой байна.
 12. Эрүүгийн хуулийн 17.12.2.6 буюу мал хулгайлах гэмт хэргийг гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдэх үйлдлийн тухайд гойд ашиг шимт малыг шалгаруулах үйл ажиллагаа болон зохион байгуулалтын улмаас гойд ашиг шимт малын нийт малын дунд эзлэх хувийн жин бага байх, тухайн асуудлын улмаас зохицуулалт нь хуулийн үзэл баримтлалд нийцээгүй байх буюу мөн цөм сүргийг тухайн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хуульчлаагүй байх, хурдны чиглэлийн адуу гойд ашиг шимт малд хамаарагдахгүй байх гэх мэт асуудлууд бий болоод байна. Ийм учир холбогдох журмыг хуульд нийцүүлэх арга хэмжээг авах нь зүйтэй. Түүнчлэн практикт ажиллаж буй цагдаагийн алба хаагчид тухайн зохицуулалтыг хэрэглэхдээ нэгдмэл байдлаар ойлгохгүй байх, гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журмыг мэдэхгүй байх, гойд ашиг шимт малыг тодорхойлохгүй байх гэх мэт дутагдлуудыг гаргаж байна. Иймд юун түрүүнд Эрүүгийн хуулийн дээрх зохицуулалтын тухай хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарт зүй ёсоор ойлгуулах, таниулах арга хэмжээ зохион байгуулах шаардлагатай.
 13. Мал хулгайлах гэмт хэргийг байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон гэх үйлдлийн тухайд шүүхийн болон хууль сахиулагч буюу цагдаагийн алба хаагчийн хууль хэрэглэж буй ойлголт нь ихэнхдээ ижилхэн буюу тухайн үйлдлийн тоо, давтамж чухал гэх тодорхойлолтоор шийдэгдэж байна. Гэвч бусад тохиолдолд шүүх болон цагдаагийн алба хаагчид өөр байдлаар ойлгож хуулийг хэрэглэж байгаа нь тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт сөргөөр нөлөөлж байна. Мөн түүнчлэн цагдаагийн алба хаагчдийн судалгаанаас үзэхэд мөрдөн шалгах ажиллагаанд тухайн зохицуулалт нь бэрхшээл учруулдаг байна. Мөн түүнчлэн шүүхийн практикийг авч үзвэл тухайн зохицуулалт батлагдсанаас хойш тухайн зүйл, ангиар зүйлчлэгдэж шийдэгдсэн тохиолдол бүртгэгдээгүй байна. Энэ нь дээр дурдсан практикийн байгууллага буюу Цагдаагийн ерөнхий газрын тайлангаас зөрж байгаа бөгөөд нийгэмд тухайн зүйл, ангиар зүйлчлэгдэх ёстой гэмт хэрэг гарсаар байгааг харуулж байна. Энэхүү асуудал нь тухайн хуулийн зохицуулалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт сөргөөр нөлөөлж байна.

14. Мал хулгайлах гэмт хэргийн хувьд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт 6 сараас 5 жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулахаар хуульчилсан нь эрүүгийн хууль дахь зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хамгийн урт хугацаагаар оногдуулахаар зохицуулсан гэмт хэрэг байна. Мөн түүнчлэн дээр дурдсанчлан уг ялын хэрэгжилтийг хойшлуулсан хугацаанд уг ялыг мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхээс оногдуулаагүй байна.
15. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхээс хорих ялыг түлхүү оногдуулсан байх бөгөөд 2020 онд илүүтэй өссөн нь 2020 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдрийн “Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай” хуулиар ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлээс нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг халсан, зорчих эрхийг хязгаарлах ял хэрэгжиж эхлээгүйтэй холбоотой байж болох юм.
16. Орон нутагт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг гүйцэтгэхэд ял эдлүүлэх ажлын байр байхгүй, эсхүл нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага хяналт тавих боломжгүй үед нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн этгээдийг аймгийн төвд ял эдлүүлж байгаа практик нэгэнт тогтсон байх бөгөөд ийнхүү ял эдлүүлэх явцад тодорхой хүндрэл гарч байсан нь уг ялыг халах үндэслэл болохгүй. Харин ШШГБ уг ялыг эдлүүлэх ажиллагаанд учирч буй асуудал, бэрхшээлийг арилгахад чиглэсэн арга хэмжээг авах ёстой байжээ.
17. 2020 оны 1 дүгээр сарын 6-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хууль нь хууль санаачлагчдын үзэл баримтлалдаа дурдсанаар Мал хулгайлах гэмт хэргийн эсрэг шийдвэртэй тэмцэл явуулан, гэм буруутай этгээдэд хуульд заасан ялыг шударгаар оногдуулж, учирсан хохирлыг шуурхай, бодитой арилгах урьдчилсан нөхцлийг бүрдүүлэх зорилготой ч өөрчлөлтийн үндсэн агуулга нь ялыг хүндрүүлж, хорих ялын хэмжээг нэмэгдүүлснээр хязгаарлагдсан байна.
18. Мал хулгайлах гэмт хэргийн ялын нэг бүрчилсэн урьдчилан сэргийлэх зорилго биелэгдэхгүй байна.
19. Мал хулгайлах гэмт хэргийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх ялын зорилго нь гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулсан эсэхтэй шууд хамаатай байдгийн хувьд ЭХ-ийн 17.12 дугаар зүйлд зохицуулсан мал хулгайлах гэмт хэргийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх ялын зорилго хангалттай хангагдаж чадаагүй хэмээн дүгнэлээ.

НОМ ЗҮЙ

Эрх зүйн акт:

1. Монгол улсын Үндсэн хууль, (1992)
2. Эрүүгийн хууль, (1942)
3. Эрүүгийн хууль, (2002)
4. Эрүүгийн хууль, (2015)
5. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль, (1996)
6. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль, (2017)
7. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль, (2020)
8. Зөрчлийн тухай хууль, (2017)
9. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, (2017)
10. Гаалийн тухай хууль, (2008)
11. Статистикийн тухай хууль, (1997)
12. Малын генетик нөөцийн тухай хууль, (2017)
13. Мал хулгайлах хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, (2004)
14. Оросын холбоон улсын Эрүүгийн хууль, (1996)
15. Бүгд найрамдах Хятад ард улсын Эрүүгийн хууль, (1997)
16. Холбооны бүгд найрамдах Герман улсын Эрүүгийн хууль, (1998)
17. 2020 оны 10 сарын 22-ны Хүнс, хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрийн сайдын А-346 тоот тушаалын хавсралтаар тухайн хуулийн зохицуулалтын дагуу Гойд ашиг шимт мал шалгаруулах журам
18. Улсын дээд шүүхийн 2019 оны 03 дугаар сарын 29-ний №153 тогтоол
19. “Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн зарим хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай” Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн 28 дугаар тогтоол

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан, эмхэтгэл:

1. Үндэсний статистикийн хороо, Гэмт хэргийн статистик 2018, (УБ, 2019)
2. Үндэсний статистикийн хороо, Гэмт хэргийн статистик 2019, (УБ, 2020)
3. ЦЕГ, “Монгол Улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам”, УБ, (2011)
4. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал” 2013, (УБ, 2014)
5. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал” 2014, (УБ, 2015)
6. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал” 2015, (УБ, 2016)
7. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал” 2016, (УБ, 2017)
8. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал” 2017, (УБ, 2018)

9. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал” 2019, (УБ, 2020)
10. ЦЕГ, “Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал” 2020, (УБ, 2021)
11. Цагдаагийн ерөнхий газрын мэдээлэл дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны статистик мэдээллийн хэлтсийн 2017 оны 7 сарын 1-нээс 2021 оны 5 сарын 31 хүртэлх хугацааны мал хулгайлах гэмт хэргийн талаар дэлгэрэнгүй судалгаа
12. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн 2020 оны Монгол улсын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэсэн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл
13. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйл ангиар шийтгэгдсэн хоригдол болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдийн судалгаа
14. “Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал”, (2016 он)
15. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд бусад яамд, холбогдох байгууллагаас ирүүлсэн саналын товчоон
16. Монгол Улсын Их Хурал Хууль зүйн байнгын хороо, “Эрүүгийн хуулийн хувийн хэрэг/Шинэчилсэн найруулга/ Боть VI”, (2015.12.03)
17. Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал, баталсан УИХ-ын гишүүн Х.Болорчулуун
18. С.Нарангэрэл, Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги, УБ, (1999)
19. С.Нарангэрэл, Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй, Тусгай анги, УБ, (1998)
20. С.Нарангэрэл, Ж.Эрдэнбулган, “Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүй: Үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж”, (2019)
21. Монгол Улс дахь Гэмт хэргийн цагаан ном, УБ, (2018)
22. С.Гантулга, Б.Энхболд, “Эрүүгийн эрх зүй Тусгай анги”, (2018)
23. Монгол улсын цагдаагийн ерөнхий газар мэдээлэл, судалгааны төв, “Монгол улс дахь 2010 оны гэмт хэргийн байдал, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам: Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл, анхаарах зарим асуудал сэдэвт судалгааны ажлын тайлан”, (2011)
24. Ч.Ариунболд “Малыг амьдаар нь экспортод гаргахгүй” нийтлэл, (2019)
25. “Эрүүгийн цагдаагийн албаны хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсээс 2021 оны эхний хагас жилд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр зохион байгуулсан ажил, арга хэмжээний танилцуулга”, (2021)
26. “ШИЛМЭЛ МАЛ -2019” арга хэмжээний товч тайлан, (2019)
27. “Гэмт явдалтай тэмцэх төрийн бодлогын хэрэгжилт, чиг хандлага” олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл 1, (2013)
28. Д.Баярсайхан, “Эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процессын шинэтгэлийн асуудлууд”, (2019)
29. Д.Баярсайхан, Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй, (2011)
30. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал, (2011)

31. Ц.Мөнхбат, “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял: уламжлал, харьцуулалт, шинэчлэл хууль зүйн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл”, (2021)
32. Алтанцэцэг.Д “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжилтэд тулгамдаж байгаа асуудал. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хэрэгжилт, цаашид анхаарах асуудал”, Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл, (2019)
33. Б.Жаргалмаа, “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам”, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хэрэгжилт, чиг хандлага”, Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл, (2019)
34. С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх зүйн онол, ялын тухай сургааль. (2014)
35. ШШГЕГ, 2017-2020 оны ял, албадлагын арга хэмжээ болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний харьцуулсан тоон судалгаа, (2021)

Цахим эх сурвалж:

1. Монгол улсын шүүхийн цахим сан <http://new.shuukh.mn/> , <http://old.shuukh.mn/>
2. Хууль, тогтоомжийн төслийн хэлэлцүүлгийн тайлан, <http://forum.parliament.mn/projects/10696>
3. Монголын гааль:Хориглосон, хязгаарласан барааны жагсаалт <https://customs.gov.mn/2012-03-14-03-21-37/inspection/2014-03-24-06-16-45>
4. “Манай улс өнгөрсөн онд 171 адуу, 200 хонийг амьдаар нь экспортолжээ”, 2020.04.09, <http://eagle.mn/r/70983>
5. “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: МАЛТАЙ ӨРХИЙН ТОО, малын тооны бүлэглэлтээр, улс, бүс, аймаг, нийслэлээр, жилээр”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1001_044V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=_T2_T3_T4_T6_T5_T8_T7_T9_T10_T11&SOUM_select_all=0&SOUMSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=table
6. “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО, улс, бүс, аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хороогоор, жилээр”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1001_027V1&BAG_select_all=0&BAGSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=table
7. “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: Нийт малын тоо 2020 оны байдлаар”, https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1001_021V1&BAG_select_all=0&BAGSingleSelect=_0&TYPE_OF_LIVESTOCK_select_all=0&TYPE_OF_LIVESTOCKSingleSelect=_01&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=table
8. “Монгол улс-2020 онд” нийтлэлээс, <https://montsame.mn/mn/read/247649>